

0010101001
010000100
100010101
0100100
010101
10001
0101
0101
010
011
1

"Między hybrydą a cyfrą"

Korporacja Bibliotekarzy Wrocławskich
Dolnośląska Biblioteka Pedagogiczna we Wrocławiu

Między hybrydą a cyfrą

pod red. Joanny Czyrek i Bożeny Górnej

Wrocław 2010

**Korporacja Bibliotekarzy Wrocławskich
Dolnośląska Biblioteka Pedagogiczna
we Wrocławiu**

Między hybrydą a cyfrą

pod red. Joanny Czyrek i Bożeny Górnej

Wrocław 2010

Komitet redakcyjny:

mgr Joanna Czyrek

mgr Bożena Górna

Recenzent: dr hab. Maria Piótypczak Majerowicz,
profesor Uniwersytetu Pedagogicznego w Krakowie

Projekt okładki: mgr Jadwiga Wojtczak

© copyright by Korporacja Bibliotekarzy Wrocławskich

ISBN 978-83-61970-04-0

Spis treści

Joanna Czyrek, Bożena Górna, Wstęp	7
Małgorzata Świrad, Dla kogo budujemy biblioteki?	9
Anna Wałek, Licencjonowanie zbiorów w bibliotekach cyfrowych – aspekty prawne tworzenia otwartych zasobów	15
Anastazja Śniechowska, Jarosław Gajda, Książki niskonaktadowe w bibliotekach cyfrowych.....	21
Łukasz Bejnar, Czytelnik cyfrowy, czyli futurologów sen ziszczony	29
Edyta Kotyńska, Projekt DigiWunschbuch – refleksje o organizacji pracy w Bibliotece SUB Göttingen	37
Beata Starosta, Rola katalogu w bibliotece hybrydowej na przykładzie bibliotek wyższych uczelni wrocławskich	43
Ewa Parzonka, Biblioteka Główna Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu – kierunek nowoczesność	51
Wiesława Jędrzejewska, Zarządzanie zbiorami elektronicznymi w DBP	57
Barbara Mąka, Nowoczesne narzędzia do tworzenia i użytkowania bazy danych o dorobku naukowym pracowników Politechniki Wrocławskiej	63
Marta Sierżega, Aleph Raporty jako narzędzie w pracy bibliotekarza na przykładzie Oddziału Udostępniania Biblioteki Głównej i bibliotek sieci Politechniki Wrocławskiej	71
Joanna Mroczko-Sidorowicz, Tomasz Kalota, Wydziałowa biblioteka cyfrowa jako wsparcie dydaktyki na uczelni - na przykładzie Prawniczej i Ekonomicznej Biblioteki Cyfrowej UW.	79
Joanna Czyrek, Biblioteka Wydziału Chemii Uniwersytetu Wrocławskiego specjalistyczną biblioteką hybrydową z zakresu nauk ścisłych	89
Maria Bosacka, Izabela Indeka, Biblioteka hybrydowa: tradycja i nowoczesność. Z doświadczeń Bibliotek Instytutów Pedagogiki i Psychologii Uniwersytetu Wrocławskiego	95
Elżbieta Sipa-Pachota, Blaski i cienie bycia biblioteką hybrydową na przykładzie Biblioteki Instytutu Filologii Polskiej we Wrocławiu	103

Wstęp

W listopadzie 2009 r. odbyła się pierwsza konferencja zorganizowana przez Korporację Bibliotekarzy Wrocławskich i Dolnośląską Bibliotekę Pedagogiczną, zatytułowana „Współpraca regionalna i ogólnopolska bibliotek naukowych Wrocławia”. Spotkała się ona z dużym zainteresowaniem bibliotekarzy wrocławskich, którzy zaproponowali, by podobny zjazd zorganizować za rok. W przeprowadzonej wśród uczestników konferencji ankiecie zapytano między innymi o propozycje tematów następnych spotkań. Zdecydowanie najwięcej głosów otrzymała cyfryzacja i komputeryzacja bibliotek i dlatego druga konferencja Korporacji Bibliotekarzy Wrocławskich zorganizowana przy współpracy z Dolnośląską Biblioteką Pedagogiczną nosi tytuł „Między hybrydą a cyfrą”.

Opieką naukową objęła konferencję Pani Profesor Maria Piótyczak-Majerowicz, która zrecenzowała wszystkie artykuły zamieszczone w niniejszym wydawnictwie, przygotowane przez bibliotekarzy pracujących we wrocławskich bibliotekach naukowych: Bibliotece Uniwersyteckiej, Bibliotece Głównej Uniwersytetu Ekonomicznego, Bibliotece Głównej Politechniki, Dolnośląskiej Bibliotece Pedagogicznej, a także w bibliotekach specjalistycznych Uniwersytetu Wrocławskiego i Politechniki Wrocławskiej. Na konferencję przysłali też artykuł bibliotekarze z Biblioteki Uniwersytetu Medycznego w Lublinie i Biblioteki Politechniki Lubelskiej, co świadczy o dużym zainteresowaniu działalnością Korporacji Bibliotekarzy Wrocławskich, wykraczającą poza obszar miasta Wrocławia czy województwa dolnośląskiego.

W artykułach zaprezentowano zalety publikowania w bibliotekach cyfrowych, przedstawiono aspekty prawne tworzenia otwartych zasobów cyfrowych, omówiono nowoczesne narzędzia pracy bibliotekarzy związane z komputeryzacją poszczególnych etapów działalności bibliotecznej. Dokonano prezentacji kilku bibliotek hybrydowych oraz omówiono problemy związane z gromadzeniem, opracowywaniem, udostępnianiem i informacją o e-dokumentach. Poruszono też tematy dotyczące nowoczesnego budownictwa bibliotecznego i obsługi nowego typu czytelników.

Przygotowane na konferencję referaty pokazują, jak ogromne zmiany nastąpiły w bibliotekach naukowych w ostatnim dziesięcioleciu. Przestały być one tylko skarbnicami wiedzy i zaczęły pełnić dodatkowo funkcje ośrodków informacji tworzonej i udostępnianej online. Ta zmiana była możliwa tylko dzięki wielkiemu zaangażowaniu, samokształceniu, podnoszeniu kwalifikacji na kursach i studiach oraz zdobywaniu nowych umiejętności przez

pracowników bibliotek naukowych. Mamy nadzieję, że zorganizowana konferencja będzie miała charakter nie tylko informacyjny, ale też edukacyjny, a tematy poruszone podczas jej trwania dadzą impuls wielu ciekawym rozwiązaniom i zapoczątkują nowe kontakty.

Na zakończenie Zarząd Korporacji Bibliotekarzy Wrocławskich, Dyrekcja Dolnośląskiej Biblioteki Pedagogicznej oraz redaktorki tegoż wydawnictwa pragną serdecznie podziękować Urzędowi Marszałkowskiemu Województwa Dolnośląskiego za pomoc finansową, dzięki której przygotowane na konferencję materiały mogły się ukazać.

Małgorzata Świrad

Biblioteka Uniwersytetu Ekonomicznego
we Wrocławiu

Dla kogo budujemy biblioteki?

Abstrakt: *Referat jest próbą znalezienia odpowiedzi na pytanie o adresatów modernizacji starych i budowy nowych bibliotek. Czy organizacja przestrzeni bibliotecznej może wpłynąć na jej popularność i pozwoli trwać bibliotekom nie tylko w przestrzeni wirtualnej, ale również fizycznie jako miejsca nauki, pracy, spotkań?*

Budowanie biblioteki można rozumieć jako organizowanie jej zasobów, ale również jako organizowanie przestrzeni, w której te zasoby są udostępniane. Temat konferencji: „Między hybrydą a cyfrą”, sugeruje wzrost liczby oraz znaczenia zasobów w postaci cyfrowej. Dotyczy to zarówno nowych zbiorów kupowanych lub subskrybowanych w postaci elektronicznej lub w obu formach – tradycyjnej i elektronicznej – jak i zasobów w postaci tradycyjnej – przenoszonych czy to przez biblioteki, czy też wyspecjalizowane firmy do postaci cyfrowej. Uzasadnione jest stwierdzenie, że jeszcze wiele lat będą równoległe funkcjonowały obie formy zbiorów gromadzonych w bibliotekach.

W bibliotece cyfrowej szczególnie ważne jest takie zorganizowanie zbiorów, które pozwoli czytelnikowi możliwie szybko dotrzeć do poszukiwanych treści. Biblioteka cyfrowa funkcjonuje dla swoich użytkowników w wirtualnym świecie i postrzegana może być jako portal lub centralna wyszukiwarka, a jej przewaga nad biblioteką tradycyjną sprowadza się do udostępniania zasobów w dowolnym czasie i z dowolnego miejsca. Podobnie jak w przypadku bibliotek tradycyjnych zasoby są udostępniane często jedynie upoważnionym użytkownikom. Biblioteki cyfrowe gromadzące zbiory historyczne, tworzone z wykorzystaniem środków publicznych, udostępniają swoje zasoby bez konieczności rejestracji. Podobnie może być w przypadku repozytoriów czy zbiorów tworzonych i udostępnianych na zasadach *Open Access*.

Jeśli chodzi o biblioteki hybrydowe, a takimi są przeważnie biblioteki szkół wyższych, poza organizacją zbiorów możemy mówić również o organizacji przestrzeni. W jakim celu i dla kogo powstaje nowy lub jest modernizowany istniejący budynek biblioteki? Odpowiedź na to pytanie może być różna.

I tak w bibliotekach otrzymujących egzemplarz obowiązkowy, a zwłaszcza w tych, których obowiązkiem jest jego wieczyste archiwizowanie, bardzo ważne jest budowanie magazynów pozwalających na bezpieczne przechowywanie zasobu. Problem z magazynowaniem szczególnie cennych zasobów mogą mieć też inne biblioteki, których zbiory tworzą Narodowy Zasób Biblioteczny. Reasumując, głównym celem budowy może być przygotowanie miejsca do bezpiecznego przechowywania zbiorów.

Jednak szczególnie interesujące wydaje się przejście od koncepcji biblioteki jako repozytorium, centralnego magazynu dla materiałów, do koncepcji biblioteki jako bogatego interaktywnego środowiska naukowego. Referat jest próbą określenia zasad organizacji przestrzeni takich bibliotek, które udostępniają swoje zbiory w możliwie otwarty sposób. Czytelnik przyzwyczajony do wolnego dostępu w świecie cyfrowym powinien również w bibliotece hybrydowej taki dostęp otrzymać. Czyli z jednej strony biblioteka organizuje dostęp do zasobów cyfrowych własnych i cudzych (ogólnie dostępnych) zarówno z komputerów w bibliotece, jak i spoza niej, z drugiej zaś udostępnia w sposób możliwie otwarty swoje zasoby tradycyjne.

Mimo wielu głosów wieszczących kres bibliotek tradycyjnych uczelnie tworzą nowe i modernizują istniejące budynki, a nowe technologie i usługi na nich oparte są w bibliotekach z powodzeniem wdrażane. Można zaobserwować ogromne zainteresowanie planowaniem i projektowaniem przestrzeni w bibliotekach całej Europy. Planowanie nowych przestrzeni bibliotecznych to tworzenie środowiska wspierającego dydaktykę, naukę i badania nie tylko obecnie, ale również w przyszłości.

Biblioteki znajdują się w przestrzeni publicznej i równocześnie tę przestrzeń tworzą. Zacytujmy wypowiedź Dariusza Śmiechowskiego, sekretarza generalnego SARP, zamieszczoną w Biuletynie Programu Rozwoju Bibliotek z września 2009 r.: „Biblioteka to miejsce, w którym powinniśmy się czuć z jednej strony jak w poważnej publicznej instytucji dedykowanej kulturze, a z drugiej strony atmosfera powinna przypominać <domową>, pozwalać na pracę w skupieniu w specyficznej atmosferze intymności. To miejsce, w którym może przebywać dużo ludzi – przestrzeń jest wówczas do pewnego stopnia sformalizowana. Ale jednocześnie każdy powinien mieć możliwość znaleźć nieco prywatności, swoje miejsce. Miejsce, w którym swobodnie i na takich samych prawach spotykają się przedstawiciele różnych grup społecznych¹”.

¹ D. Śmiechowski [w:] Biuletyn Programu Rozwoju Bibliotek z września 2009 r.

W organizacji tej przestrzeni powinni brać udział zarówno architekci i bibliotekarze, jak i czytelnicy, a także organizator biblioteki. Dobrze zaprojektowany lub zmodernizowany budynek może podnieść prestiż i być wizytówką uczelni. Rzadko udaje się w fazie projektowania czy budowy przeprowadzić konsultacje z szerszym gronem czytelników, w związku z tym konieczne jest zbieranie opinii już po otwarciu i w miarę możliwości realizacja zgłaszanych postulatów – umożliwić to powinna elastyczność budynku.

Działająca od 1971 r. pod auspicjami Rady Europy Liga Europejskich Bibliotek Naukowych (LIBER) w swojej strukturze ma LIBER Architecture Group (LAG). Misją LAG jest wymiana doświadczeń między bibliotekarzami i architektami, próba podniesienia poziomu świadomości na temat nowych projektów i trendów. Grupa organizuje seminaria i publikuje materiały na temat projektów nowych lub modernizowanych bibliotek europejskich².

W tym roku odbyło się 15. seminarium LIBER Architecture Group. Tematyka kolejnych spotkań wskazuje obszary, które są szczególnie ważne w rozwoju budownictwa bibliotecznego. I tak ostatnie seminaria dotyczyły:

1. Madrid, 2010. **Fit for what purpose? Planning libraries for the users of the future**
[Jakemu celowi ma służyć? Planowanie bibliotek dla przyszłych użytkowników];
2. Budapest & Debrecen, 2008. **Building on Experience: Learning from the Past to Plan for the Future**
[Budowanie oparte na doświadczeniu: nauka płynąca z przeszłości w planowaniu przyszłości];
3. Utrecht/Gent, 2006. **Changing Needs, Changing Libraries**
[Zmiany potrzeb, zmiany bibliotek];
4. Bozen/Bolzano and Venice, 2004. **The Renaissance of the Library – Adaptable Library Buildings: Documentation of New Library Buildings in Europe**
[Renesans biblioteki – przystosowanie budynków: dokumentacja nowych budynków bibliotecznycych w Europie];
5. Leipzig, 2002. **The Effective Library - Vision, Planning Process, and Evaluation: Documentation of New Library Buildings in Europe**
[Efektywna biblioteka – wizja, proces planowania i ocena: dokumentacja nowych budynków bibliotecznycych w Europie];

² <http://www.zhbluzern.ch/LIBER-LAG/lagemm.htm>

6. Warsaw, 2000. **The Open Library – Financial and Human Aspects**
[Otwarta biblioteka – aspekt finansowy i społeczny];
7. London, 1998. **The Multifunctional Library**
[Biblioteka wielofunkcyjna];
8. Paris, 1996. **The Post-Modern Library between Functionality and Aesthetics**
[Biblioteka postmodernistyczna pomiędzy funkcjonalnością a estetyką].

W ramach seminariów LAG prezentowane są rozwiązania przyjęte w bibliotekach różnych krajów europejskich. Dużo miejsca poświęca się bibliotekom publicznym, których zadaniem jest przeciwdziałanie wykluczeniu, integracja wielokulturowych społeczności, wychowanie dzieci i młodzieży do korzystania z bibliotek teraz i w przyszłości. Należy zauważyć, że nie ma jednego uniwersalnego rozwiązania, a konkretne projekty zawsze stanowią pewien kompromis i w znacznej mierze zależą od priorytetów organizatora biblioteki. Wszelkie zasady, cechy, wskazówki stanowią punkt wyjściowy do przyjęcia własnych rozwiązań, mocno związany z misją, kulturą organizacyjną, rolą i celami, jakim konkretna biblioteka ma służyć.

Brytyjski architekt Harry Faulkner-Brown, twórca kilku budynków bibliotecznych, wymienił 10 zasad (1994), które mówią o prawidłowym projektowaniu i funkcjonalnym wykorzystaniu gmachów. Według sformułowanych przez niego zasad dobry budynek powinien być:

1. elastyczny (*flexible*),
2. zwarty (*compact*),
3. dostępny (*accessible*),
4. rozszerzalny (*extendible*),
5. zróżnicowany (*varied*),
6. zorganizowany (*organized*),
7. wygodny (*comfortable*),
8. zapewniający dobre warunki zbiorom bibliotecznym (*constant in environment*),
9. bezpieczny dla czytelników i zbiorów (*secure*),
10. ekonomiczny w eksploatacji (*economic*).

Zasady te są od lat często cytowane i omawiane w literaturze bibliotekoznawczej, w związku z czym w referacie zostały tylko wymienione. Początków rozważań nad ich sformułowaniem można doszukiwać się w latach 60. i 70. XX wieku. Od tego czasu zasadniczo zmieniły się priorytety, jakie stawiają sobie użytkownicy i pracownicy bibliotek, a

także zmieniło się rozumienie niektórych pojęć. Nie negując zasad budownictwa bibliotecznego, sformułowanych przez Faulkner-Browna, Andrew McDonald sformułował własne, które zdecydowanie większy nacisk kładą nie na sam budynek, lecz na przestrzeń ukierunkowaną na czytelnika – klienta biblioteki. Oto cechy dobrze zaprojektowanej przestrzeni:

1. funkcjonalna (*functional*) – czyli przestrzeń, w której dobrze się pracuje i która dobrze wygląda, ale również jest ekonomiczna w obsłudze. Priorytetem jest funkcjonalność, ale również estetyka;
2. elastyczna (*adaptable*) – nowoczesna przestrzeń, łatwa do wprowadzenia zmiany. Nie można być pewnym, jak przestrzeń będzie wykorzystywana w przyszłości. Należy więc zagwarantować możliwość łatwego przystosowania przestrzeni do zachodzących zmian, obejmujących technologię, strukturę organizacyjną oraz zachowania użytkowników;
3. dostępna (*accessible*) – przestrzeń społeczna, która zaprasza i jest prosta w użytkowaniu. Kontrola dostępu oraz nowe technologie służące zabezpieczeniu zbiorów powinny zapewniać bezpieczeństwo i stabilność budynku, zbiorów, wyposażenia, ale także bezpieczeństwo pracowników i czytelników. Przestrzeń powinna być dostępna dla niepełnosprawnych;
4. zróżnicowana (*varied*) – oferująca różnorodne miejsca oraz media do nauki i badań, co wynika ze zróżnicowania użytkowników i różnych stylów uczenia się. Przestrzeń powinna umożliwiać każdemu uczenie się we własnym tempie, ale też pracę grupową czy interaktywną, oraz zapewniać łatwy dostęp do zbiorów tradycyjnych i elektronicznych. Konieczne może być wydzielenie stref różnego poziomu hałasu, oświetlenia, a nawet temperatury;
5. interaktywna (*interactive*) – dobrze zorganizowana przestrzeń, promująca współpracę międzyludzką, ale też zachęcająca do korzystania z usług;
6. sprzyjająca (*conductive*) – atmosfera powinna sprzyjać pracy naukowej i refleksji, a także zachęcać i inspirować. Komfort i bezpieczeństwo zapewnione między innymi dzięki wysokim standardom wyposażenia i wykończenia świadczą o jakości i pozwalają na intensywne wykorzystywanie przestrzeni przy minimalnych nakładach na konserwację;
7. przyjazna dla środowiska (*environmentally suitable*) – czyli stwarzająca odpowiednie warunki dla czytelnika, książek i komputerów;

8. bezpieczna (*safe and secure*) – niestety, spełnienie tego warunku może być sprzeczne ze względami estetycznymi i ogólną wygodą, ale jest konieczne;
9. efektywna (*efficient*) – taka, w której koszty utrzymania przy zachowaniu standardów są minimalne;
10. skrojona na miarę nowych technologii (*suitable for information technology*) – obecność nowych technologii w bibliotekach jest coraz bardziej widoczna, trzeba tak projektować przestrzeń, żeby były one najmniej uciążliwe. Oznacza to: wydzielenie pomieszczeń na komputery zarządzające całym systemem, rozmieszczenie urządzeń do tworzenia kopii (skanerów, drukarek, kserografów) w miejscach ogólnie dostępnych, ale daleko od miejsc cichej pracy, określenie stref o różnym natężeniu hałasu, możliwość korzystania z bezprzewodowej sieci z prywatnych komputerów czytelników. Zabezpieczenie zbiorów z użyciem technologii, takich jak np. RFID;
11. posiadająca to coś, co stanowi jej ducha (*and have “oomph” or “wow”*).

To, jak wyglądać będzie proces tworzenia wizji, koncepcji, projektu nowej biblioteki, zależy od priorytetów przyjętych przez organizatora, bibliotekarzy i architektów. Cechy dobrej przestrzeni bibliotecznej można potraktować jako pewne ogólne wytyczne. Najważniejsze jest takie zorganizowanie przestrzeni nowoczesnej biblioteki, żeby zachęcić czytelnika do odwiedzin. Nawet najlepiej zaprojektowany budynek nie jest celem samym w sobie. Dopiero akceptacja czytelników, wyrażona ich obecnością w nowej czy zmodernizowanej przestrzeni, może być postrzegana jako sukces zarówno organizatorów, jak i architektów oraz bibliotekarzy, którzy wspólnie tę przestrzeń wykreowali.

Biblioteka przyszłości to przestrzeń publiczna, która będzie istniała tak długo, jak długo będzie oferować swoim czytelnikom bezpieczne i komfortowe miejsce spotkań i miejsce nauki.

Bibliografia:

Eco U., *O bibliotece*. Warszawa: Świat Książki, 2007.

McDonald A., *The Ten Commandments revisited: the Qualities of Good Library Space*. LIBER Quarterly. Vol. 16 Issue 2 2006.

Walczak A., *Działalność LIBER Architecture Group a użytkownicy bibliotek*, [w:] *Biblioteka: klucz do sukcesu użytkowników*. Red. Maria Kocójowa, ePublikacje Instytutu INiB UJ. Seria III, Nr 5, s. 206-211 [Dokument elektroniczny].

Anna Wałek

Zespół Biblioteki Cyfrowej
BGI OINT Politechniki Wrocławskiej

Licencjonowanie zbiorów w bibliotekach cyfrowych – aspekty prawne tworzenia otwartych zasobów

Jednym z nieodłącznych zagadnień związanych z digitalizacją i tworzeniem cyfrowych zasobów jest kwestia prawa autorskiego. Biblioteki cyfrowe funkcjonują w środowisku internetowym, udostępniając różnego typu materiały biblioteczne, z których część nadal chroniona jest prawem autorskim. Niezbędna dla każdego bibliotekarza jest zatem znajomość przepisów oraz umiejętność formułowania umów licencyjnych, na podstawie których właściciel praw zezwala na digitalizację oraz zamieszczenie publikacji w otwartym dostępie.

Ustawa o prawie autorskim i prawach pokrewnych

Głównym aktem prawnym mówiącym o ochronie praw autorskich w Polsce jest *Ustawa z dnia 4 lutego 1994 roku o prawie autorskim i prawach pokrewnych*¹ wraz z późniejszymi zmianami.

Ustawa wyróżnia dwa rodzaje praw autorskich: osobiste oraz majątkowe. Dotyczą one wszelkiego rodzaju utworów, którymi, zgodnie z definicją zawartą w ustawie, są wszystkie przejawy działalności twórczej o indywidualnym charakterze, ustalone w jakiegokolwiek postaci, niezależnie od wartości, przeznaczenia i sposobu wyrażania.

Utwór, w myśl ustawy, jest przedmiotem prawa autorskiego od chwili ustalenia, chociażby miał postać nieukończoną. Twórca nie musi zatem w żaden sposób zgłaszać utworu do objęcia go prawem autorskim, ponieważ ochrona przysługuje mu niezależnie od spełnienia jakichkolwiek formalności. Przedmiotem prawa autorskiego jest również, bez uszczerbku dla prawa do utworu pierwotnego, opracowanie cudzego utworu, a w szczególności tłumaczenie, przeróbka czy adaptacja. Zbiory, antologie, wybory, bazy danych spełniające cechy utworu są również przedmiotami prawa autorskiego, nawet jeżeli zawierają niechronione materiały, o ile mają w jakimś stopniu twórczy charakter.

¹ *Ustawa z dnia 4 lutego 1994 roku o prawie autorskim i prawach pokrewnych* (Dz.U. 1994 nr 24 poz. 83) [online], [dostęp: 20 kwietnia 2010 r.]. Dostępny w World Wide Web: <<http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU19940240083>>.

Ochroną objęty może być wyłącznie sposób wyrażenia utworu; nie są objęte ochroną odkrycia, idee, procedury, metody i zasady działania oraz koncepcje matematyczne, jeżeli nie są wyrażone słowem, symbolami matematycznymi czy znakami graficznymi.

Przedmiotu prawa autorskiego nie stanowią również: akty normatywne lub ich urzędowe projekty, urzędowe dokumenty, materiały, znaki i symbole, opublikowane opisy patentowe lub ochronne oraz proste informacje prasowe.

Czas trwania autorskich praw majątkowych jest określony w Ustawie i wynosi 70 lat po śmierci twórcy, a jeśli twórca nie jest znany – 70 lat od daty pierwszego wydania lub rozpowszechnienia utworu. Jeżeli z mocy ustawy prawa majątkowe przysługują innej osobie niż twórca, 70 lat liczy się od daty rozpowszechnienia utworu lub jego ustalenia, jeśli utwór nie został rozpowszechniony.

Odwołując się do definicji materiału bibliotecznego zawartej w art. 5 *Ustawy o bibliotekach*² i definicji podstawowych zadań bibliotek, zawartej w art. 5 *Ustawy o bibliotekach* należy, tak jak czynią to J. Barta i R. Markiewicz, przyjąć, że zdigitalizowane wersje utworów również stanowią materiał biblioteczny, a ich rozpowszechnianie *online* jest formą udostępniania zbiorów³. Tym samym można przyjąć, że biblioteki cyfrowe stanowią biblioteki w rozumieniu ustawy o bibliotekach, zatem wszelkie przepisy szczególne dotyczące bibliotek tradycyjnych odpowiednio lub wprost będą miały zastosowanie do cyfrowych repozytoriów. Przesądza to o tym, że np. przepisy ustawy o prawie autorskim i prawach pokrewnych, określające licencje w zakresie dozwolonego użytku na rzecz bibliotek, będą miały zastosowanie również do bibliotek cyfrowych⁴.

Licencjonowanie utworów udostępnianych w sieci Internet

W przypadku zamieszczania utworów w bibliotekach cyfrowych i innych repozytoriach konieczne jest uzyskanie licencji od właścicieli autorskich praw majątkowych. Dotyczy to wszystkich materiałów podlegających ochronie prawnej na mocy ustawy.

W odniesieniu do wydawnictw zbiorowych i periodycznych oraz materiałów konferencyjnych, co do których prawa nabył wydawca, biblioteka może uzyskać zgodę na

² *Ustawa z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach* (Dz.U. z dnia 28 lipca 1997 r.) [online], [dostęp: 20 kwietnia 2010 r.]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.bn.org.pl/o-bn/ustawa-o-bibliotekach>>.

³ J. Barta, R. Markiewicz, *Wirtualne biblioteki a prawo autorskie*, [w:] *Przestrzeń informacji i komunikacji społecznej. Księga pamiątkowa ku czci prof. Wandy Pindlowej*, pod red. M. Kocójowej. ZN UJ PzBiIN, z. 10, Kraków 2004, s. 116.

⁴ S. Stanisławska-Kloc, *Prawo autorskie a biblioteka cyfrowa. Opinia prawna*, Kraków 2005.

udostępnianie w ramach cyfrowego repozytorium jednej publikacji lub np. całego tytułu czasopisma.

Jeżeli chodzi o dzieła autorskie, to konieczne jest udzielenie licencji przez autora, a w przypadku dzieł zbiorowych – wszystkich autorów.

Licencja sporządzona na użytek cyfrowego repozytorium powinna zawierać zgodę autorów przede wszystkim na: umieszczenie utworu w bibliotece cyfrowej, zwielokrotnienie oryginału techniką cyfrową (digitalizacja), wprowadzenie do pamięci ogólnie dostępnego komputera lub wprowadzenie do pamięci komputera dostępnego w bibliotece bądź na terenie kampusu, a także zezwolenie na przeglądanie treści i udostępnienie *online* w sieci Internet.

W Dolnośląskiej Bibliotece Cyfrowej [dalej: DBC] stosuje się dwa rodzaje umów.

Pierwsza z nich, dotycząca dzieł autorskich, zawiera oświadczenie właściciela praw autorskich o tym, że udziela on uczelni lub instytucji będącej członkiem Konsorcjum DBC⁵ licencji niewyłącznej, nieodpłatnej i nieograniczonej czasowo w zakresie objętych licencją pól eksploatacji, tzn. wprowadzenia do pamięci komputera, wprowadzenia do ogólnie dostępnych sieci komputerowych oraz zwielokrotnienia techniką cyfrową i optyczną.

Druga forma umowy licencyjnej dotyczy rozpraw doktorskich. W przypadku doktoratów Politechniki Wrocławskiej jest ona zawierana między uczelnią a doktorantem, który udziela Politechnice licencji niewyłącznej, nieodpłatnej, nieograniczonej czasowo, na udostępnianie pracy doktorskiej w wersji elektronicznej na stronie internetowej. Na podstawie wzorów umów Politechniki odpowiednie formularze tworzą również inni uczestnicy Konsorcjum DBC.

Wszystkie formularze umów dostępne są na stronie Dolnośląskiej Biblioteki Cyfrowej w zakładce „Formularze dla autorów” oraz na Forum DBC.

Wolne licencje

W bibliotekach cyfrowych wykorzystuje się również tzw. wolne licencje (*copyleft*). Są to wszelkiego rodzaju licencje zezwalające na bezpłatne i nieograniczone, bądź ograniczone tylko w pewnym stopniu, korzystanie z twórczości podlegającej ochronie prawnej.

⁵ Konsorcjum DBC tworzą: Koordynator – Politechnika Wrocławska, a także Uniwersytet Ekonomiczny, Akademia Medyczna, Akademia Muzyczna, Akademia Sztuk Pięknych, Akademia Wychowania Fizycznego, Państwowa Wyższa Szkoła Teatralna, Papieski Wydział Teologiczny, Uniwersytet Przyrodniczy, Wyższa Szkoła Oficerska Wojsk Lądowych, a także Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Kolegium Karkonoskie, Dolnośląska Biblioteka Pedagogiczna, Politechnika Opolska, Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków we Wrocławiu oraz Państwowe Wyższe Szkoły Zawodowe w Wałbrzychu, Legnicy i Nysie.

Copyleft jest to rodzaj systemu licencjonowania praw autorskich, zezwalający na modyfikację i dowolną redystrybucję pracy. Jest to również ogólny sposób na nadanie wolności programowi lub innej pracy i nakazanie, by wszystkie jego zmienione i rozszerzone wersje były również wolne. Założenia systemu zostały stworzone w roku 1984 przez Richarda Stallmana na użytek oprogramowania, ale dziś są używane również dla innych rodzajów utworów. Idea *copyleft* polega na takim wykorzystaniu systemu praw autorskich, że osiąga zupełnie odwrotne cele niż *copyright*, postuluje się bowiem poszerzenie wolności zamiast jej ograniczania. W pierwszym etapie zastrzega się prawa autorskie do danej pracy. Ten etap nie różni się niczym od *copyright*. Dopiero w następnym zezwala się wszystkim zainteresowanym na dowolne kopiowanie, dystrybuowanie oraz modyfikowanie danej pracy lub pracy pochodnej. Jednocześnie zastrzega się, by wszelkie zmiany również były objęte klauzulą *copyleft*, a więc wykorzystywane na tych samych zasadach, co pierwotna praca⁶.

Przykładem wolnych licencji stosowanych w bibliotekach cyfrowych są licencje *Creative Commons* [dalej: CC]. Stosowane są one dla niektórych utworów prezentowanych m.in. w Śląskiej Bibliotece Cyfrowej czy w Kujawsko-Pomorskiej Bibliotece Cyfrowej.

Podstawą licencji CC jest prawo autorskie, zatem mogą być one stosowane do wszystkich rodzajów utworów objętych ochroną prawną, np. książek, stron internetowych, zdjęć, a także nagrań dźwiękowych i wizualnych – zwłaszcza rozprowadzanych przez Internet⁷. Licencje CC wykorzystują prawo autorskie, aby umożliwić przekazanie innym części praw przysługujących autorowi. Nie oznaczają one zrzeczenia się samych praw autorskich, utwory bowiem nimi objęte nie trafiają do domeny publicznej, a jedynie zostają udostępnione szerokiemu gronu użytkowników na bardziej liberalnych zasadach.

Licencje CC pozwalają twórcom określić warunki, na jakich inni mogą korzystać z objętego nimi utworu. Licencje te łączą na różne sposoby cztery podstawowe warunki udostępniania dzieła, których kombinacje tworzą razem sześć podstawowych licencji utworzonych przez amerykański oddział *Creative Commons*. Są one tłumaczone na języki innych krajów przez lokalnych partnerów projektu.

Sześć podstawowych licencji CC różni się między sobą warunkami, na jakich udostępniany jest licencjonowany utwór. Każda z podstawowych licencji zawiera warunek „uznanie autorstwa” oraz jeden lub dwa warunki dodatkowe.

⁶ *Czym jest copyleft?* Projekt GNU, Free Software Foundation (FSF) [online], [dostęp: 17 kwietnia 2010 r.]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.gnu.org/copyleft/copyleft.pl.html>>.

⁷ A. Tarkowski, *Otwarty model licencjonowania Creative Commons*, [w:] *IV Ogólnopolska Konferencja EBIB Internet w bibliotekach Open Access. Toruń, 7–8 grudnia 2007 roku*. (EBIB Materiały konferencyjne nr 18) [online], [dostęp: 17 kwietnia 2010 r.]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.ebib.info/publikacje/matkonf/mat18/tarkowski.php>>.

Warunki licencji *Creative Commons*:

Uznanie autorstwa (ang. *Attribution*)

Wolno kopiować, rozprowadzać i wykorzystywać utwór oraz opracowane na jego podstawie utwory zależne pod warunkiem, że zostaną zachowane informacje o autorze oryginału. Warunek „Uznanie autorstwa” jest obecny we wszystkich licencjach, gdyż wynika z podstawowej konieczności uznania autorskich praw osobistych.

Użycie niekomercyjne (ang. *Noncommercial*)

Wolno kopiować, rozprowadzać i wykorzystywać objęty prawem autorskim utwór oraz utwory zależne, ale jedynie do celów niekomercyjnych.

Bez utworów zależnych (ang. *No derivative works*)

Wolno kopiować, rozprowadzać i wykorzystywać utwór jedynie w oryginalnej, niezmienionej postaci. Tworzenie utworów zależnych nie jest dozwolone.

Na tych samych warunkach (ang. *Share Alike*)

Wolno tworzyć i upowszechniać utwory zależne jedynie na licencji identycznej do tej, na której udostępniono utwór oryginalny⁸.

Domena publiczna

Utwory, co do których prawo autorskie majątkowe wygasło należą do domeny publicznej.

Domena publiczna uważana jest za część wspólnego kulturowego i intelektualnego dziedzictwa ludzkości. Dla innych twórców stanowić może źródło inspiracji, wyobraźni i odkryć. Dzieła znajdujące się w domenie publicznej mogą być wykorzystywane bez uzyskiwania zgody zarówno do celów komercyjnych, jak i niekomercyjnych.

Chociaż utwory będące częścią domeny publicznej można bez przeszkód udostępniać w internetowych zasobach, istnieje realne niebezpieczeństwo, że okres ochrony prawnoautorskiej może w najbliższym czasie zostać wydłużony nawet o 20 lat. Wówczas z

⁸ *Ibidem*; *Creative Commons Polska, Licencje Creative Commons* [online], [dostęp: 22 maja 2010 r.]. Dostępny w World Wide Web: <<http://creativecommons.pl/licencje-praw-autorskich-creative-commons>>.

bibliotek cyfrowych będą musiały zostać usunięte te publikacje, których status się zmieni. Prawo to bowiem działa również wstecz i dotyczy zbiorów już zdigitalizowanych.

Kwestie dotyczące prawa autorskiego są wciąż dyskutowane w różnych środowiskach. Z jednej strony zwolennicy ruchu *Open Access* nawołują do udostępniania jak największej liczby utworów naukowych i kulturalnych w otwartym dostępie, z drugiej zaś – silne lobby biznesu i wydawców działa na rzecz wydłużenia ochrony prawnoautorskiej i wprowadzenia większych ograniczeń, również dla bibliotek.

Bibliografia

- Barta J., Markiewicz R., *Wirtualne biblioteki a prawo autorskie*, [w:] *Przestrzeń informacji i komunikacji społecznej. Księga pamiątkowa ku czci prof. Wandy Pindlowej*, pod red. M. Kocójowej. ZN UJ PzBiIN, z. 10, Kraków 2004, s. 115–124.
- Creative Commons Polska, Licencje Creative Commons* [online], [dostęp: 22 maja 2010 r.]. Dostępny w World Wide Web: <<http://creativecommons.pl/licencje-praw-autorskich-creative-commons>>.
- Czym jest copyleft?* Projekt GNU, Free Software Foundation (FSF) [online], [dostęp: 17 kwietnia 2010 r.]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.gnu.org/copyleft/copyleft.pl.html>>.
- Stanisławska-Kloc S., *Prawo autorskie a biblioteka cyfrowa. Opinia prawna*, Kraków 2005.
- Tarkowski A., *Otwarty model licencjonowania Creative Commons*, [w:] *IV Ogólnopolska Konferencja EBIB Internet w bibliotekach Open Access. Toruń, 7–8 grudnia 2007 roku*. (EBIB Materiały konferencyjne nr 18) [online], [dostęp: 17 kwietnia 2010 r.]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.ebib.info/publikacje/matkonf/mat18/tarkowski.php>>.
- Ustawa z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach* (Dz.U. z dnia 28 lipca 1997 r.) [online], [dostęp: 20 kwietnia 2010 r.]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.bn.org.pl/o-bn/ustawa-o-bibliotekach>>.
- Ustawa z dnia 4 lutego 1994 roku o prawie autorskim i prawach pokrewnych* (Dz.U. 1994 nr 24 poz. 83) [online], [dostęp: 20 kwietnia 2010 r.]. Dostępny w World Wide Web: <<http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU19940240083>>.

Anastazja Śniechowska-Karpińska
Biblioteka Uniwersytetu Medycznego w Lublinie

Jarosław Gajda
Biblioteka Politechniki Lubelskiej

Książki niskonakładowe w bibliotekach cyfrowych

Abstrakt: *Na podstawie przypadków wybranych książek niskonakładowych, które ukazały się w wersji elektronicznej w bibliotekach cyfrowych, przedstawiono zalety tego typu publikowania. Wskazano na szczególne znaczenie wersji cyfrowej książki z punktu widzenia informacji o niej oraz braku ograniczeń w dostępie do jej treści. Zwrócono także uwagę na łatwiejszą możliwość wykrywania nadużyć i plagiatów, jakie popełniono w stosunku do tekstów opublikowanych online.*

1. Jakie są losy prac naukowych publikowanych w tradycyjny sposób?

Zacząć należy od truizmów: książek naukowych nie wydaje się w dużych nakładach, choć ich edycja pociąga za sobą wysokie koszty. Niskonakładowe publikacje o charakterze naukowym, stanowiące często prace bardzo oryginalne i ważne z punktu widzenia rozwoju danej dziedziny wiedzy, nie przynoszą swym wydawcom przychodu równoważającego koszt ich wydania. Patrząc na to zjawisko z czysto biznesowego punktu widzenia, tradycyjna (papierowa) edycja pracy naukowej generuje (najczęściej) finansowe straty.

O tym, że powyższe stwierdzenia nie są gołosłowne świadczą fakty: w 2003 r. wydano 8257 tytułów książek naukowych, co daje przy łącznym nakładzie 7 120 300 egz. przeciętny nakład tytułu na poziomie ok. 860 egz. W 2004 r. wydano 9329 tytułów publikacji naukowych w łącznym nakładzie 7 361 400, co daje przeciętny nakład w wysokości 790 egz¹. Nakład na poziomie 2500 pozwala wydawcy na zwrot kosztów druku, a dopiero przy 3000 egz. można mówić o zysku²! Dla porównania w 2004 roku wydano 5654 tytuły książek tzw. literatury popularnej, przy przeciętnym nakładzie 2954 egz. każdego tytułu, czyli powyżej granicy opłacalności³. Oczywiście z powyższych danych nie wynika, by należało zaprzestać wydawania książek naukowych. Powinny one jednak zmusić do refleksji nad zagadnieniem sposobu publikowania prac naukowych.

Celem publikacji pracy badawczej jest to, by zaistniała ona w środowisku naukowym, była czytana, analizowana, dyskutowana. Czy tradycyjna forma zapewnia dostęp do książki

¹ *Ruch Wydawniczy w Liczbach* [online]. L: 2004, s. 47 [dostęp 19 sierpnia 2008]. Dostępny w World Wide Web: <http://www.bn.org.pl/download/document/1235056553.pdf>.

² A. Kulik, *Książka naukowa – trudny towar*, „Pryzmat” [online], 2004, nr 183 [dostęp 19 sierpnia 2008]. Dostępny w World Wide Web: http://pryzmat.pwr.wroc.pl/Pryzmat_183/183ksiazkanau.html.

³ Por. przyp. 1, s. 55.

naukowej wszystkim nią zainteresowanym? Otóż niekoniecznie! Załóżmy, że książka ukazała się drukiem w nakładzie 800 egz. (w praktyce nakłady te są dużo mniejsze: między 50 a 300 egz.). Jest to praca innowacyjna, dotycząca pewnego aspektu, który jest z racji swojego charakteru zrozumiały dla specjalistów w danej dziedzinie – a więc ograniczonej grupy odbiorców (chyba że założymy, iż praca została napisana w jednym z języków konferencyjnych, wtedy grono to będzie szersze). Jeśli wydawca roześle łącznie 17 egz. obowiązkowych do wszystkich uprawnionych bibliotek, które wskazał ustawodawca⁴ – informacja o książce znajdzie się w katalogach bibliotecznych, przede wszystkim w Bibliotece Narodowej oraz w NUKAT. Załóżmy jeszcze, że zapis o egzemplarzu obowiązkowym ulegnie zmianie i będziemy mieli np. cztery egzemplarze obowiązkowe... Wnioski nasuwają się same. Już dziś jednak można zadać pytanie: jaki procent książek trafia w formie egzemplarza obowiązkowego do Biblioteki Narodowej? Szacunkowa ocena to 85–90%⁵, czyli 10–15% nie trafia do narodowego zasobu – jaki procent wśród nich stanowią książki naukowe?

Pozostała część nakładu trafi częściowo do zbiorów innych bibliotek, do rąk czytelników zainteresowanych kupnem publikacji, część trafi w formie egzemplarzy autorskich do rąk samego twórcy, co jednak stanie się z resztą nakładu? Nie jest tajemnicą, że niesprzedane książki wędrują na przemiał, co spotyka również część nakładów niektórych książek naukowych.

Jeszcze trudniejszy bywa los dysertacji opublikowanych w kilku egzemplarzach na prawach rękopisu (maszynopisu). Prace doktorskie są zwykle przygotowywane nakładem autora w 5 egz. (niekiedy w większej liczbie, zwykle nieprzekraczającej 10 egz.). Jeden z nich trafia do biblioteki uczelni, w której miała miejsce obrona, i tam jest udostępniany. Czyli praktycznie rzecz biorąc – po pracy, która powstała nie małym nakładem sił autora i środków (również publicznych!), pozostaje ślad w postaci trudno dostępnej dla zainteresowanych tematem...

Paradoksalnie jest to układ szczególnie korzystny dla plagiatorów i skrajnie niekorzystny dla autorów! Wyobraźmy sobie taką sytuację, że ktoś nieuczciwy pragnie przedstawić jako własną dysertację innego autora lub dokonać kompilacji kilku tekstów. Praca ta jest znana autorowi, promotorowi, recenzentom i ewentualnie nieco szerszemu gronu, o ile autor

⁴ USTAWA z dnia 7 listopada 1996 r. o obowiązkowych egzemplarzach bibliotecznych [online]. [dostęp 19 sierpnia 2008]. Dostępny w World Wide Web: <http://www.ebib.info/images/file/eo.pdf> oraz Lista uprawnionych do otrzymywania egzemplarza obowiązkowego bibliotek [online]. [dostęp 19 sierpnia 2008]. Dostępny w World Wide Web: <http://ebib.oss.wroc.pl/prawo/ustbibl/wykeo.php>.

⁵ Informacja od mgr Hanny Kęsik, kierownika Zakładu Gromadzenia i Uzupelniania Zbiorów Biblioteki Narodowej.

prezentował np. częściowe wyniki swoich badań w formie artykułów. Załóżmy jednak, że praca powstała w ramach studiów doktoranckich, a jej autor, nie będąc pracownikiem uczelni, nie może liczyć na pomoc w jej publikacji. Nie wchodzi ona w tzw. obieg naukowy (co samo w sobie jest karygodnym marnotrawstwem publicznych środków), ponieważ jest fizycznie trudno dostępna. Ponadto informacja o tym, że taka dysertacja powstała, jest niełatwa do zdobycia (pewnie mało kto śledzi nowe prace doktorskie notowane w OPI⁶). Nic nie stoi na przeszkodzie, by nawet obszerne fragmenty powyższej pracy zostały „zaczepnięte” i umieszczone w innej, bez stosownej informacji o ich autorstwie. Bo na dobrą sprawę, kto jest w stanie to sprawnie i szybko wykryć? Oczywiście nie jest to przykład zbrodni doskonałej i istnieje prawdopodobieństwo zdemaskowania takiego nadużycia, ale jest to stosunkowo trudne, pracochłonne i najczęściej wymaga działań ze strony samego autora.

Wobec powyższego wypada podsumować te rozważania stwierdzeniem: praca wydana w znikomym nakładzie, taka, której nie znajdziemy w Bibliotece Narodowej i katalogu centralnym NUKAT, jest **tylko** pozycją w bibliografii autora, ale de facto **NIE ISTNIEJE**, bo nie trafiła i nie trafi do rąk swoich potencjalnych i realnych czytelników! A patrząc na to z innego punktu widzenia: egzemplarz obowiązkowy oraz obecność publikacji w bibliotekach decyduje o istnieniu pracy naukowej.

Dodajmy do tego: są dziedziny wiedzy szczególnie „zaniedbane cyfrowo”. Ze świecą szukać pełnych wersji prac doktorskich lub podręczników np. z szeroko rozumianej humanistyki w cyfrowych bibliotekach. Nie chodzi tu przecież o to, by zmuszać twórcę do rezygnacji z honorarium autorskiego – jest przecież możliwość przesyłania treści dokumentu cyfrowego za opłatą, ale... wiele osób sądzi, że jeśli nie dotkną książki w jej papierowej wersji to tak, jakby z książką nie obcowały. Te nawyki mają wielowiekową tradycję i są bardzo ważne, ale... przecież w tzw. obiegu naukowym wygląd książki, zeszytu czasopisma, artykułu – to jednak kwestia drugorzędna w stosunku do sprawy zasadniczej: merytorycznej zawartości. A ta najczęściej nie zależy od formy, nie zmienia się, czy jej nośnikiem będzie papier, czy monitor komputera. W końcu coraz częściej obcujemy z treścią dokumentu (zwłaszcza w przypadku artykułów naukowych) jako kopii kserograficznej, a więc dużo gorszej jakości niż jej papierowy oryginał.

Wyobraźmy sobie teraz sytuację książki naukowej, której autor postąpił w sposób nietradycyjny. Postanowił opublikować ją w wersji elektronicznej w jednej z bibliotek cyfrowych i wyraził zgodę na wolny dostęp do jej treści. Czy to oznacza, że stracił prawo do

⁶ OPI – Ośrodek Przetwarzania Informacji – bazy danych [online]. [dostęp 19 sierpnia 2008]. Dostępny w World Wide Web: http://nauka-polska.pl/shtml/raporty/raporty_badania.shtml.

swojej pracy i wydał ją na pastwę plagiatorów? Czy równoległe papierowe wydanie tej pracy to stuprocentowa kłapa marketingowa? Przywołajmy dwa przykłady, które będą miały pewien (istotny) związek z osobami autorów powyższego artykułu.

2. Po co publikować w Bibliotece Cyfrowej?

Przypadek 1 – podręcznik

Przyjrzyjmy się problemowi na przykładzie wydanego w Lublinie podręcznika pt. *Graficzny zapis konstrukcji: przewodnik do zajęć projektowych* autorstwa Krystyny Schabowskiej, Jakuba Gajewskiego i Przemysława Filipka (Lublin: Wydawnictwo Drukarni Liber Duo, 2006). Autorzy już w trakcie przygotowania tego skryptu podjęli decyzję, że ukaże się on jednocześnie w Internecie i w wersji papierowej, przy czym wydawca zobowiązał się, by cena książki w księgarni była porównywalna z kosztem jej skserowania.

Od momentu wydania do chwili obecnej książka była dostępna w sprzedaży tylko w jednej księgarni technicznej – na Wydziale Mechanicznym Politechniki Lubelskiej. Wraz z książką pojawiła się jej wersja elektroniczna, umieszczona na stronie internetowej Katedry Podstaw Konstrukcji Maszyn Wydziału Mechanicznego Politechniki Lubelskiej. Warto nadmienić, iż nie zostały rozesłane do bibliotek egzemplarze obowiązkowe, ponadto książka nie trafiła do żadnej biblioteki akademickiej w kraju⁷. Podręcznika tego nie było nawet w zbiorach Biblioteki Politechniki Lubelskiej. O istnieniu publikacji w wersji tradycyjnej i elektronicznej wiedzieli tylko studenci Politechniki Lubelskiej, którzy na zajęciach z projektowania byli informowani przez wykładowców. Przypadek tej książki został szczegółowo przedstawiony w 2008 roku na Konferencji Przestrzeń Informacyjna Książki⁸. Już wtedy dostępne statystyki w bibliotekach dLibra wskazywały na to, że mamy do czynienia z najczęściej czytany skryptem technicznym w Polsce. Dwa lata później publikacja, którą możemy znaleźć w dwóch bibliotekach cyfrowych: Politechniki Warszawskiej i Politechniki Lubelskiej, także prowadziła w rankingu popularności, mając ogółem ponad 61 000 wejść do tekstu⁹. *Graficzny zapis konstrukcji* jest modelowym przykładem elektronicznego skryptu, który znakomicie funkcjonuje w realiach technicznej szkoły wyższej.

⁷ Wyszukiwania przeprowadzone w lipcu 2007 w katalogach NUKAT, KARO oraz katalogu Biblioteki Narodowej dawały wynik ujemny.

⁸ J. Gajda, *Publikacja lokalna czy globalna? – wokół jednego przypadku*, [w:] *Przestrzeń informacyjna książki*. Pod red. Jadwigi Koniecznej, Stanisławy Kurek-Kokocińskiej i Hanny Tadeusiewicz. Łódź: Wydawnictwo Biblioteka, 2009, s. 123.

⁹ Stan na dzień 10.07.2010 wynosił 61 596 wejść do tekstu. Suma z Biblioteki Cyfrowej Politechniki Warszawskiej i Politechniki Lubelskiej.

Przypadek 2 – rozprawa doktorska

Innym przypadkiem jest publikacja pt. *Między rozsądkiem a uczuciem: twórczość literacka Elżbiety z Krasieńskich Jaraczewskiej (1791–1832)* autorstwa Anastazji Śniechowskiej-Karpińskiej. Jest to nieco skrócona (w stosunku do tekstu pierwotnego dysertacji) książkowa wersja doktoratu obronionego na Uniwersytecie Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie w 2001 r., który autorka wydała na własny koszt w Wydawnictwie My Book (w systemie – druk na życzenie, podstawowy nakład obejmował egzemplarze obowiązkowe i 20 egzemplarzy autorskich). Jednocześnie wersja cyfrowa książki została umieszczona w Śląskiej Bibliotece Cyfrowej.

Decyzja autorki o wydaniu niskonakładowej książki oraz umieszczenie jej wersji elektronicznej w bibliotece cyfrowej spowodowały zupełnie inny sposób rozpowszechnienia treści. Z publikacji dostępnej praktycznie rzecz biorąc w jednym egzemplarzu w archiwum Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej (Zbiory Specjalne UMCS) stała się publikacją dostępną online. Informację bibliograficzną o publikacji wraz dostępem do pełnego tekstu w Śląskiej Bibliotece Cyfrowej znajdziemy w: katalogach bibliotek akademickich, katalogu centralnym NUKAT, katalogu rozproszonym bibliotek polskich KARO, światowym katalogu WorldCat, Google Book Search, Europeanie. Dodatkowo te źródła są indeksowane przez Google i inne wyszukiwarki internetowe. Publikację można łatwo znaleźć i jest dostępna przez całą dobę dla czytelników z całego świata.

Reasumując: dysertacja powstała w sześciu egzemplarzach, w tym dwa znajdują się w rękach autorki, jeden w Bibliotece UMCS, pozostałe są w rękach promotora, recenzenta, w dokumentach związanych z procesem promocji doktorskiej. Obiektywnie oceniając dostęp do poszczególnych egzemplarzy – stosunkowo najłatwiej uzyskać go w Bibliotece UMCS. Patrząc na ten sam problem z punktu widzenia tradycyjnej książki – mamy do czynienia z edycją ledwo przekraczającą 50 egz. Wersja cyfrowa książki do 23 sierpnia 2010 r. miała 7954 wyświetleń publikacji, co plasowało ją na pierwszym miejscu rankingu najczęściej czytanych w kolekcji „Publikacje naukowe” Śląskiej Biblioteki Cyfrowej. Dane te mówią same za siebie.

Na przykładzie Śląskiej Biblioteki Cyfrowej można dostrzec znamienne zjawisko, które, jak należy sądzić, będzie coraz widoczniejsze: wśród dziesięciu najczęściej czytanych publikacji w ŚBC w dniu 23 sierpnia 2010 r. trzy stanowią prace doktorskie, jedna to książka z 2006 r., jedna współczesna bibliografia regionalna i pięć cyfrowych dokumentów o charakterze historycznym. Oznacza to, że 50% najpopularniejszych dokumentów to dzieła współczesne!

Przypadek 3 – praca magisterska

Zupełnie innym zagadnieniem – praktycznie nieodkrytym do dzisiaj w naszych bibliotekach cyfrowych – jest publikowanie prac magisterskich. Na problem ten zwracał uwagę już w 2005 roku H. Hollender: *Jest prawdopodobne, że nie prowadząc badań nad rozwojem dokumentów pełnotekstowych w polskim Internecie, pomijamy jakieś istotne fakty. Wydaje się jednak, że tego typu materiałom bardzo jeszcze daleko w naszym kraju do bibliotek cyfrowych. Inna jest też kultura organizacyjna świata akademickiego: publikuje się książkę lub artykuł. Artykuł może być w czasopiśmie, może być w pracy zbiorowej, nie może być w bibliotece cyfrowej, bo to nie jest ani prestiż, ani honorarium. W ten sposób idzie m.in. na marne wysiłek autorów prac magisterskich, którzy produkują teksty nieczytane na ogół dosłownie przez nikogo. Byliśmy świadkami, jak na największej polskiej uczelni cała dyskusja na temat archiwizacji prac dyplomowych ograniczyła się wyłącznie do kwestii zabezpieczenia przed plagiatami.... Idea, aby pracować na rzecz uczciwości, z zasady publikując prace, z których wiele odpowiada objętością i ujęciem tradycyjnie publikowanym niemieckim doktoratom, okazała się bardzo odległa od sposobu, w jaki traktujemy w Polsce tok i sens studiowania¹⁰.*

Do dzisiaj w kwestii publikowania prac magisterskich w bibliotekach cyfrowych niewiele się zmieniło. Wyszukiwania w Federacji Bibliotek Cyfrowych wskazują na istnienie 15 prac magisterskich indeksowanych przez Federację¹¹. Ta liczba prac w stosunku do liczby ok. 439 000 dokumentów w bibliotekach cyfrowych jest ilością śladową i może upoważniać do stwierdzenia, że bibliotekarzy cyfrowych w Polsce nie interesują prace magisterskie. Warto jednak zobaczyć, gdzie znajdziemy te prace, i co ewentualnie z tego może wynikać (tab. 1).

Tab. 1 Prace magisterskie w bibliotekach cyfrowych

L.p.	Biblioteka Cyfrowa	Liczba publikacji
1	Biblioteka Cyfrowa Ośrodka KARTA	1
2	Biblioteka Cyfrowa UMCS	1
3	Cyfrowa Biblioteka Diecezjalna w Sandomierzu	2
4	Kujawsko-Pomorska Biblioteka Cyfrowa	1
5	Małopolska Biblioteka Cyfrowa	1
6	Pedagogiczna Biblioteka Cyfrowa	1
7	Podlaska Biblioteka Cyfrowa	7
8	Wielkopolska Biblioteka Cyfrowa	2

Źródło: Federacja Bibliotek Cyfrowych Cyfrowa – stan na dzień 23.11.2010r.

¹⁰ H. Hollender, *Biblioteki cyfrowe w Polsce: warunki i zagrożenia*, „Biuletyn EBIB” [online], 2005, nr 4 [dostęp 19 kwietnia 2008]. Dostępny w World Wide Web: <http://ebib.oss.wroc.pl/2005/65/hollender.php>

¹¹ Stan na dzień 19.08.2010. Zapytanie „praca magisterska” w „opis publikacji” i „typ zasobu”.

Jak widać w tabeli, najwięcej prac magisterskich znajdziemy w Podlaskiej Bibliotece Cyfrowej. Ciekawostką może być to, że pierwsza praca pt. *Akademickie Centrum Kultury „Sepularium” 1975–1994 : monografia*, trafiła do biblioteki z inicjatywy autora. Konsekwencją tej publikacji była dyskusja i propozycja niektórych historyków Uniwersytetu w Białymstoku, aby publikować w Podlaskiej Bibliotece Cyfrowej najlepsze prace swoich studentów¹².

Tab. 2 Prace magisterskie w Podlaskiej Bibliotece Cyfrowej

L.p.	Tytuł publikacji	Data	Liczba wyświetleń
1	Akademickie Centrum Kultury „Sepularium” 1975–1994 : monografia	2007-12-13	1483
2	Dzieje majątku Janopol - Królowy Most w latach 1815–1944	2008-01-16	3660
3	Życie codzienne miasteczka Łosice w XVII–XVIII wieku	2008-02-01	3951
4	Buntownik z wyboru – Tomasz Czapski, starosta knyszyński 1740-1784	2008-04-25	3998
5	Starostwo knyszyńskie w czasach króla Zygmunta II Augusta	2008-11-25	896
6	Białostoczczyzna wobec Praskiej Wiosny	2010-03-08	112
7	Sądownictwo szlacheckie XVI–XVIII wieku w opiniach „panów braci”	2010-08-02	261

Źródło: Podlaska Biblioteka Cyfrowa – stan na dzień 23.11.2010r.

Jak widać w tabeli 2, wszystkie prace magisterskie w dotyczą historii lokalnej oraz cieszą się dużym zainteresowaniem czytelników. Wydaje się więc, że nic nie powinno stać na przeszkodzie, aby w naszych bibliotekach cyfrowych publikować rzetelnie napisane lub po prostu najciekawsze prace magisterskie. Wspomniane wcześniej przez H. Hollendra *zabezpieczenie przed plagiatami* nie powinno nikomu spędzać snu z powiek, gdyż wydaje się, że najlepszym sposobem na plagiatorów jest **jawne i otwarte publikowanie w Internecie**.

Według M. Nahotko: *cyfryzacja spowodowała z jednej strony powstanie nowych form oceny jakości wcześniej nie występujących lub rzadko stosowanych...*¹³. Otwartość, nieograniczony zasięg i dostęp do Internetu powodują, że *umieszczenie (opublikowanie) pracy w środowisku globalnej biblioteki cyfrowej zwiększa dostępność materiału i zainteresowanie nim, utrudnia kradzież pomysłów i plagiaty, gdyż środowisko cyfrowe (szczególnie gdy istnieje pełny dostęp do wszystkich dokumentów) umożliwia z dużą dokładnością odnajdywanie identycznych lub bardzo podobnych fraz*¹⁴.

Wykrywanie nadużyć w tekstach opublikowanych w Internecie i czytanych przez wielu czytelników staje się już faktem. Jako przykład może służyć ciekawy przypadek

¹² Z relacji Edyty Bezzubik z Biblioteki Uniwersyteckiej im. J. Giedroycia w Białymstoku.

¹³ M. Nahotko, *Komunikacja naukowa w środowisku cyfrowym*, Wydawnictwo SBP, Warszawa 2010, s. 194.

¹⁴ *Ibidem*, s. 207–208.

przedstawiony przez M. Wrońskiego w „Forum Akademickim” 4/2010. Internautka „Sylwia” dostrzegła uderzające podobieństwo między dwiema pracami autorstwa dwóch różnych osób i skomentowała to w następujący sposób: „*Kto jest właściwie autorem tego tekstu? Zamieszczam link do identycznego tekstu, pod którym podpisał się ktoś inny. I co z tą etyką?*”¹⁵. Widać więc, że jawność publikowania oraz duża liczba czytelników mogą przyczynić się do skuteczniejszego wykrywania plagiatów.

3. Zamiast zakończenia

Jakie wnioski płyną z powyżej przedstawionych faktów? Wydaje się, że w chwili obecnej dla niskonakładowych publikacji akademickich wersja elektroniczna w bibliotece cyfrowej jest tym elementem, który efektywnie i skutecznie wpływa na rozpowszechnianie treści dzieła. W wielu zaś przypadkach daje praktycznie jedyną możliwość dostępu dla czytelników.

Należałoby zastanowić się, **kto chce, a kto nie chce publikować w bibliotekach cyfrowych** (lub w sieci)? **I dlaczego?** Może czyni to z racjonalnych – ze swojego punktu widzenia – powodów. Wydaje się, że zbadanie postaw autorów wobec cyfrowych publikacji może przynieść odpowiedzi na te, bardzo ważne z punktu widzenia bibliotekarzy cyfrowych, pytania. Bo może nie zawsze obawa przed plagiatem jest obawą przed ... plagiatu odkryciem. Ale ten temat wykracza poza ramy powyższego artykułu, którego podstawowym przesłaniem w odniesieniu do potencjalnych autorów jest alternatywa: „Biblioteka cyfrowa albo śmierć w archiwum”.

Bibliografia

- Bendyk E., *Nauka polska – płacz nad trumną*, „Polityka” 2008, nr 14, s. 32–37.
- Biblioteki cyfrowe: projekty, realizacje, technologie*. Pod red. Jadwigi Woźniak-Kasparek i Jerzego Franke. Warszawa: Wydawnictwo SBP, 2007
- Gajda J., *Publikacja lokalna czy globalna? – wokół jednego przypadku*, [w:] *Przestrzeń informacyjna książki*. Pod red. Jadwigi Koniecznej, Stanisławy Kurek-Kokocińskiej i Hanny Tadeusiewicz. Łódź: Wydawnictwo Biblioteka, 2009, s. 123.
- Hollender H., *Biblioteki cyfrowe w Polsce: warunki i zagrożenia*, „Biuletyn EBIB” [online], 2005, nr 4 [dostęp 19 kwietnia 2008]. Dostępny w World Wide Web: <http://ebib.oss.wroc.pl/2005/65/hollender.php>.
- Kulik A., *Książka naukowa – trudny towar*, „Pryzmat” [online], 2004, nr 183 [dostęp 19 sierpnia 2008]. Dostępny w World Wide Web: http://pryzmat.pwr.wroc.pl/Pryzmat_183/183ksiazkanau.html.
- Nahotko M., *Komunikacja naukowa w środowisku cyfrowym*, Wydawnictwo SBP, Warszawa 2010, s. 194.
- Ruch Wydawniczy w Liczbach [online]. L: 2004, s. 47 [dostęp 19 sierpnia 2008]. Dostępny w World Wide Web: <http://www.bn.org.pl/download/document/1235056553.pdf>.
- USTAWA z dnia 7 listopada 1996 r. o obowiązkowych egzemplarzach bibliotecznych [online]. [dostęp 19 sierpnia 2008]. Dostępny w World Wide Web: <http://www.ebib.info/images/file/eo.pdf>.
- Wroński, M., *Plama na gronostajach*, „Forum Akademickie” [online], 2010, nr 4 [dostęp 19 sierpnia 2008]. Dostępny w World Wide Web: <http://beta.forumakademickie.pl/fa/2010/04/plama-na-gronostajach/>.

¹⁵ M. Wroński, *Plama na gronostajach*, „Forum Akademickie” [online]. 2010 nr 4 [dostęp 19 sierpnia 2008]. Dostępny w World Wide Web: <http://beta.forumakademickie.pl/fa/2010/04/plama-na-gronostajach/>

Łukasz Bejnar
Oddział Gromadzenia
Biblioteki Głównej
Politechniki Wrocławskiej

Czytelnik cyfrowy, czyli futurologów sen ziszczony

Abstrakt: *Nadrzędnym celem uczelnianych bibliotek hybrydowych i cyfrowych jest umożliwienie studentom swobodnego dostępu do obowiązujących lektur. Zadanie to biblioteki realizują przede wszystkim na drodze zakupu podręczników w postaci tradycyjnej – drukowanej i elektronicznej (b. hybrydowe) lub wyłącznie elektronicznej (b. cyfrowe). Gromadzenie cyfrowych materiałów dydaktycznych to pierwszy etap tworzenia e-zasobów. Kolejnymi, nie mniej ważnymi, są: informowanie na bieżąco o stanie rozwoju elektronicznych zbiorów, promowanie ich w środowisku uczelnianym, edukowanie czytelników w zakresie korzystania z e-booków oraz umożliwianie wykładowcom i studentom udziału w kompletowaniu e-zbiorów. Wymienione etapy zostaną ukazane na przykładzie projektu rozwoju kolekcji książek elektronicznych na potrzeby studiów w języku angielskim na Politechnice Wrocławskiej.*

Technika może jedynie dodać siebie do tego, czym już jesteśmy.

Herbert Marshall McLuhan

Kim jest czytelnik cyfrowy i czego oczekuje od biblioteki?

Dokonująca się obecnie rewolucja cyfrowa jest, jak pisze Piotr Gawrysiak w pracy *Cyfrowa rewolucja. Rozwój cywilizacji informacyjnej*¹, procesem cichym i powolnym. Zmiany, jakie ze sobą przyniesie, będą jednak, według wszelkich przewidywań, bardziej odczuwalne niż w przypadku rewolucji przemysłowej i doprowadzą do powstania społeczeństwa postindustrialnego, a w dalszej perspektywie – społeczeństwa informacyjnego². Czy rzeczywiście tak się stanie i czy teoria trzeciej fali³, głoszona przez Alvina Tofflera, okaże się słuszna, pokażą najbliższe dziesięciolecia. Na razie wspomniana rewolucja najpełniej i najwidoczniej realizuje się w sferze odbioru kultury i nauki, co dla tematu naszych rozważań wydaje się najistotniejsze.

¹ P. Gawrysiak, *Cyfrowa rewolucja. Rozwój cywilizacji informacyjnej*, PWN 2008.

² Społeczeństwo informacyjne – tym terminem określa się społeczeństwo, w którym towarem staje się informacja traktowana jako szczególne dobro niematerialne, równoważne lub cenniejsze nawet od dóbr materialnych. Przewiduje się rozwój usług związanych z 3P (przechowywanie, przesyłanie, przetwarzanie informacji) [...]. *Wikipedia Wolna Encyklopedia* [dostępny on-line 3 czerwca 2010 r.]. Dostęp: http://pl.wikipedia.org/wiki/Spo%C5%82ecz%C5%84stwo_informacyjne.

³ Trzecia fala – doświadczana zdaniem Alvina Tofflera obecnie, związana jest bezpośrednio z powstaniem nowych technologii umożliwiających nieograniczoną komunikację między jednostkami, dzięki rozwojowi usług i odejściu od masowej produkcji; trzecia fala jest jedynie w początkowej fazie i spotyka opór obrońców drugiej fali (przemysłowej). *Wikipedia Wolna Encyklopedia* [dostępny on-line 3 czerwca 2010 r.]. Dostęp: http://pl.wikipedia.org/wiki/Alvin_Toffler.

Świadomy odbiorca kultury cyfrowej, w odróżnieniu od odbiorcy odchodzącej do lamusa kultury analogowej, to jednostka aktywna, będąca często zarówno adresatem jak i twórcą, nadawcą oraz dystrybutorem dóbr niematerialnych. Kazimierz Krzysztofek określa go mianem *sendceiver* (*sender + receiver*)⁴, a Richard Florida zalicza do tzw. klasy kreatywnej⁵. Tak odmieniony odbiorca (nazywany odbiorcą już tylko w zasadzie zwyczajowo) stanowi forpocztę „społeczeństwa nowego wzoru”, a największą wartość ma dla niego informacja – aktualna, kompletna, czytelna, szybko i ogólnie dostępna oraz tania (a najlepiej bezpłatna).

Przedstawiony model recepcji wytworów kultury cyfrowej charakteryzuje także czytelnictwo wydawnictw elektronicznych oraz współczesną publiczność czytelniczą, którą można określić mianem czytelników cyfrowych lub e-czytelników⁶. Należą oni do pokolenia, które od najmłodszych lat posługiwało się komputerem i miało kontakt z wirtualną rzeczywistością. E-świat ze wszystkimi jego serwisami, aplikacjami i komunikatorami, z jego multimedialnością, interaktywnością i hipertekstualnością stanowi ich środowisko naturalne. Nie dziwi zatem fakt, że mają oni zupełnie inne potrzeby i oczekiwania względem biblioteki niż tradycyjne audytorium czytelnicze.

Czytelnicy cyfrowi są przyzwyczajeni do skutecznego i szybkiego systemu nawigacyjnego, umożliwiającego znalezienie pożądanej informacji bez konieczności przyswajania treści całego dokumentu. Do swobodnego kopiowania tekstu i kompilowania własnych prac z fragmentów różnych publikacji (często z naruszeniem praw autorskich). Do funkcjonalnego i „przyjaznego” interfejsu, nienastręczającego trudności podczas przeglądania dokumentu. Wreszcie, do otrzymywania poszukiwanych treści natychmiast, o każdej porze, przy jak najmniejszej liczbie „kliknięć” i bez potrzeby instalowania dodatkowego oprogramowania.

Przyzwyczajenia e-czytelników w znacznym stopniu determinują ich oczekiwania wobec współczesnej biblioteki akademickiej (hybrydowej i cyfrowej). Pewnym nadużyciem byłoby jednak zakładać, że nowa generacja użytkowników oczekuje przekształcenia uczelnianych księżnic w instytucje zajmujące się wyłącznie udostępnianiem (na własność lub na zasadzie licencji czasowej) cyfrowych zasobów. To zadanie jednostek komercyjnych. Od biblioteki wymaga się natomiast także umiejętnego organizowania świata informacji poprzez budowanie portali, porządkowanie i grupowanie zbiorów elektronicznych oraz zaopatrywanie ich

⁴ K. Krzysztofek, *Status mediów cyfrowych: stare i nowe paradygmaty*, „Global Media Journal-Polish Edition”, 2006, nr 1, s. 11. [dostępny on-line 3 czerwca 2010 r.]. Dostęp: <http://www.globalmediajournal.collegium.edu.pl/artykuly/wiosna%202006/Krzysztofek-status%20mediow%20cyfrowych.pdf>.

⁵ R. Florida. *Wikipedia Wolna Encyklopedia* [dostępny on-line 3 czerwca 2010r.]. Dostęp: http://pl.wikipedia.org/wiki/Richard_Florida.

⁶ Kwestia nazewnictwa czytelników wydawnictw elektronicznych pozostaje według mnie nadal otwarta. Nomenklatura przyjęta w niniejszym tekście funkcjonuje w literaturze fachowej na równi z innymi.

w tzw. wartość dodaną, czyli dodatkowe informacje opisowe i narzędzia pomocnicze (np. podpowiedzi, instrukcje, hiperlinki, podręczne wyszukiwarki) mające ułatwić użytkownikowi dotarcie do właściwych danych⁷.

W kierunku cyfr – czyli droga rozwoju polskich bibliotek akademickich

Polskie biblioteki hybrydowe i cyfrowe już dawno przestały być „pieśnią przyszłości”. Większość krajowych uczelni wyższych dysponuje dziś księżnicami wykorzystującymi na równi przestrzeń wirtualną i fizyczną oraz oferującymi dostęp do zasobów drukowanych i elektronicznych. Hybrydyzacja polskich bibliotek akademickich, polegająca początkowo na komputeryzacji podstawowych czynności biblioteczno-informacyjnych, a z czasem (w drugiej połowie lat 90. ubiegłego wieku) również na wprowadzaniu najnowocześniejszych rozwiązań teleinformatycznych, miała – według Grażyny Piotrowicz – „charakter spontanicznych, oddolnych inicjatyw”⁸. Biblioteki nie były bowiem objęte żadnymi rządowymi programami rozwoju ani też nie dysponowały dodatkowymi funduszami. U podstaw ich działalności leżała chęć zmniejszenia dystansu dzielącego je od zachodnich odpowiedniczek, a w dalszej perspektywie – nawiązania z nimi równorzędnej współpracy.

Efektom tej transformacji bibliotek są zmiany w sposobie ich funkcjonowania, wyjście poza określony czas i miejsce (dostęp 24 godziny na dobę przez 7 dni w tygodniu z komputerów prywatnych) oraz bardziej niż kiedykolwiek widoczne nastawienie usługowe, definiowane jako uprzedzanie, rozpoznawanie i zaspokajanie potrzeb klientów. Książnice akademickie ewoluują z ośrodków informacji w ośrodki wiedzy, przyczyniając się tym samym do budowy społeczeństwa wiedzy.

W kontekście opisywanych przemian najbardziej zaskakuje podawanie w wątpliwość sensu dalszego bytu bibliotek, w sytuacji gdy wszystkie zbiory tradycyjne będą już zdigitalizowane, a kodeks zostanie ostatecznie wyparty przez e-book. W ostatnich latach pytanie o przyszłość biblioteki i zawodu bibliotekarza pojawiało się wyjątkowo często w rozmaitych publikacjach, także (a może przede wszystkim) autorów niezwiązanych z tą profesją. „Im więcej informacji można zdobyć w Sieci, tym mniej jest argumentów za dalszym utrzymywaniem bibliotek. Całkowicie sieciowa biblioteka nie będzie potrzebowała ani książek, ani bibliotekarzy” – pisze Clifford Stoll w „Krzemowym medium”. Zmierzch

⁷ G. Piotrowicz, *Model hybrydowy współczesnej polskiej biblioteki akademickiej*, [w:] *Polskie biblioteki akademickie w Unii Europejskiej*, s. 225. [dostępny online]. Dostęp: http://bg.p.lodz.pl/konferencja2004/pelne_teksty/piotrowicz.pdf.

⁸ *Ibidem*, s. 223.

książnic wieszczą również Łukasz Gołębiowski w „Śmierci książki. No future book”. Obaj pisarze wyrażają pogląd, że Internet może przejąć funkcję biblioteki i skutecznie zająć jej miejsce (Gołębiowski nazywa Sieć „nieskończoną biblioteką”, a wyszukiwarki „katalogami katalogów”⁹). Nic bardziej mylnego. Podstawowymi atutami bibliotek są, poparte wielowiekowym doświadczeniem, umiejętności opracowywania, selekcjonowania, weryfikowania, indeksowania i prezentowania informacji. Takim „arsenałem” nie dysponuje żadna z wyszukiwarek, nawet osławione Google (będące de facto kolejnym narzędziem bibliotecznym).

Internet oferuje dostęp do teoretycznie nieskończonej liczby dokumentów (ergo: nieskończonej ilości informacji). Na udostępnianiu kończy się jednak jego podobieństwo do klasycznie pojmowanej biblioteki. Sieć nie jest bowiem „uporządkowana”, zaś materiały przejawiające jakąkolwiek wartość naukową czy artystyczną funkcjonują w niej na równych prawach z materiałami całkowicie bezużytecznymi. Warto w tym miejscu przytoczyć także wywód G. Billingera:

zbiór danych nie jest informacją,
zbiór informacji nie jest wiedzą,
zbiór wiedzy nie stanowi mądrości,
zbiór mądrości nie musi być prawdą.

Realizowanie potrzeb e-czytelników na przykładzie projektu rozbudowy kolekcji książek elektronicznych dla studiów II stopnia w języku angielskim na Politechnice Wrocławskiej

W ramach projektu „Rozwój potencjału i oferty dydaktycznej Politechniki Wrocławskiej” w całości finansowanego ze środków Europejskiego Funduszu Społecznego, w roku akademickim 2010/2011 zostanie przeprowadzona rekrutacja na studia II stopnia w języku angielskim. Projekt zakłada otwarcie 18 specjalności, takich jak: Budownictwo (Civil Engineering), Chemia Medyczna (Medicinal Chemistry), Górnictwo i Energetyka (Mining and Power Engineering), Inżynieria Internetowa (Internet Engineering) oraz Chłódnictwo i Kriogenika (Refrigeration and Cryogenics). Programy tych studiów obejmą m.in. nauczanie najnowszej wiedzy, prowadzenie zajęć wyłącznie w języku angielskim oraz ścisłą współpracę z zaprzyjaźnionymi uczelniami zagranicznymi (University of the West of Scotland, Technische Universität München, Centrale Paris itd.). Oferta jest skierowana

⁹ Ł. Gołębiowski, *Śmierć książki. No future book*, Warszawa 2008, s. 71.

zarówno do studentów polskich, jak i zagranicznych. Organizatorzy zobowiązują się do zaopatrzenia studentów w materiały dydaktyczne na stronach WWW oraz podręczniki w wersji drukowanej (min. 10 wyselekcjonowanych pozycji)¹⁰.

Deklaracja organizatorów nie zwalnia Biblioteki Głównej od obowiązku poszerzenia księgozbioru o tytuły niezbędne dla kursantów. Rozbudowa zasobu uwzględniająca ich potrzeby polegać będzie na zakupie kolekcji książek elektronicznych. Biblioteka realizuje ten projekt etapowo, a jego zakończenie przewiduje na ostatni kwartał 2010 r.

Etapy projektu „E-booki dla studiów angielskojęzycznych”:

- a) sporządzenie wstępnej listy tytułów,
- b) wybór dostawców oraz testowy dostęp do bazy,
- c) sporządzenie ostatecznej listy tytułów,
- d) zakup e-booków,
- e) promowanie kolekcji oraz szkolenia.

a) Sporządzanie wstępnej listy tytułów

Przyjęto cztery równorzędne metody uzupełniania wstępnej listy pozycji do bazy podręcznikowej dla studiów angielskojęzycznych. Są to:

- zgłaszanie tytułów przez czytelników Biblioteki – odbywa się poprzez moduł *Zgłaszanie książek do zakupu przez Bibliotekę* dostępny na stronie Katalogu Głównego BG PWr (w *Formularzu Czytelnika* należy zaznaczyć opcję *Dokument elektroniczny*) lub drogą mailową (na adresy pracowników Oddziału Gromadzenia BG);
- zgłaszanie tytułów przez opiekunów i wykładowców kursów – Biblioteka zwraca się bezpośrednio do pracowników naukowych o przesyłanie własnych propozycji, nazwiska i adresy mailowe potencjalnych koordynatorów projektu są dostępne na stronie głównej studiów angielskojęzycznych;
- dobieranie tytułów na podstawie raportu „Listy egzemplarzy zagranicznych książek drukowanych najczęściej udostępnianych w czytelni głównej” – wykazy egzemplarzy zagranicznych książek drukowanych najczęściej udostępnianych w czytelni głównej wygenerowane przez program Aleph Raporty pozwalają ustalić, które z zakupionych przez Bibliotekę tytułów zagranicznych (angielskojęzycznych) cieszą się największym zainteresowaniem czytelników, w wykazach ujęto jedynie te pozycje,

¹⁰ Więcej informacji na stronie: <http://www.studia.pwr.wroc.pl>.

które udostępniono w czytelni przynajmniej 3 razy (obrazuje to licznik wypożyczeń czytelnianych L); wykazy sporządzono dla głównych dostawców książek zagranicznych dla BG – firm: Kubicz Book Center, IPS International Publishing Service, DolnySlask.Com Agencja Internetowa, ABE Marketing oraz dla Library Of Congress;

- dobieranie tytułów z list książek zagranicznych zakupionych z dotacji Urzędu Marszałkowskiego – ze środków otrzymanych z Urzędu Marszałkowskiego zakupiono w roku 2009 drukowane podręczniki na potrzeby zajęć prowadzonych w języku angielskim; Biblioteka planuje zakup elektronicznych wersji tych podręczników.

b) Wybór dostawców i dostęp testowy

Decydujący wpływ na wybór dostawców będzie miał preferowany przez Bibliotekę model zakupu kolekcji, tj. na własność. Opcja ta gwarantuje zachowanie tytułu w zbiorach, jego poprawną rejestrację w katalogu oraz swobodę dysponowania (zgodnie z zawartą umową). Po wybraniu dostawców zostanie przeprowadzony test oferowanych przez nich platform.

c) Sporządzenie ostatecznej listy tytułów

Lista powstanie na podstawie raportów z wykorzystania wybranych platform w trakcie okresu testowego. Znajdą się na niej, oprócz pozycji z listy wstępnej, także tytuły, po które użytkownicy będą sięgać najczęściej podczas testu (czytelnicy mogą ponadto komentować zawartość ocenianych baz i dzielić się swoimi uwagami z pracownikami Oddziału Gromadzenia).

d) Zakup e-booków

e) Promowanie kolekcji oraz szkolenia

Informacje o nowo zakupionej kolekcji pojawią się równoległe na stronach internetowych Politechniki Wrocławskiej oraz Biblioteki Głównej PWr. Materiałami promocyjnymi będą również dysponować biblioteki sieci. W celu zapoznania czytelników z ofertą angielskojęzycznych e-booków zostaną ponadto przeprowadzone szkolenia z ich obsługi.

Epilog – prolog: stan na koniec września 2010 r.

Obecnie projekt „E-booki dla studiów angielskojęzycznych” znajduje się w fazie testowania wybranych przez Bibliotekę platform. Są to:

- Ebrary oferowana przez firmę A.B.E. Marketing,
- MyiLibrary oferowana przez firmę AKME Archive.

Dostęp testowy do baz rozpocznie się wraz z początkiem nowego roku akademickiego i potrwa miesiąc. W tym czasie przedstawiciele dostawców przeprowadzą również szkolenia z zakresu możliwości i obsługi oferowanych przez siebie baz.

Obie firmy otrzymały także wstępną listę tytułów do zakupu. Zawiera ona blisko 80 tytułów, w tym 7 (zaledwie) zgłoszonych przez użytkowników. Resztę pozycji dobrano na podstawie raportu „Listy egzemplarzy zagranicznych książek drukowanych najczęściej udostępnianych w czytelni głównej” oraz listy podręczników zagranicznych zakupionych z funduszy Urzędu Marszałkowskiego.

Z oceną realizacji projektu i formułowaniem pierwszych wniosków poczekamy do zakończenia okresu testowego.

Edyta Kotyńska

Biblioteka Uniwersytecka we Wrocławiu

Projekt *DigiWunschbuch* – refleksje o organizacji pracy w Bibliotece SUB Göttingen

Abstrakt: *W niniejszym przyczynku opisano krótko tylko niektóre ciekawe aspekty funkcjonowania biblioteki Niedersächsische Staats- und Universitätsbibliothek Göttingen, a posłużył do tego wytypowany przykład – projekt DigiWunschbuch. Szczególną uwagę zwrócono na Oddział Badań i Rozwoju SUB, Getyńskie Centrum Digitalizacji oraz na oprogramowanie „Goobie”. Celem pracy jest pokazanie praktycznego zastosowania niektórych zasad zarządzania jakością w bibliotekach oraz zachęcenie do korzystania z doświadczeń niemieckich fachowców.*

W ramach projektu staży zawodowych i naukowych „Erasmus” miałam możliwość odbyć w sierpniu 2010 r. praktykę w Niedersächsische Staats- und Universitätsbibliothek Göttingen [dalej: SUB lub Biblioteka]¹. Interesują mnie zagadnienia organizacji pracy w oddziałach zbiorów specjalnych, ze szczególnym uwzględnieniem przedsięwzięć mających na celu digitalizację, archiwizację i prezentację w bibliotekach cyfrowych historycznych, jak również współczesnych materiałów bibliotecznych. Biblioteka w Getyndze może poszczycić się swoimi wspaniałymi zbiorami, dobrze zorganizowaną biblioteką cyfrową oraz sukcesami w wielu nowoczesnych przedsięwzięciach.

Praktykowanie w zagranicznej bibliotece, jako bibliotekarz stażysta i jednocześnie poznanie jej jako czytelnik, było bardzo zajmujące i cenne. Przed wyjazdem przeczytałam dostępne publikacje o SUB i przejrzałam stronę domową biblioteki, spenetrowałam też ich katalogi online i bibliotekę cyfrową. Na podstawie tych materiałów wyobraziłam sobie mechanizmy funkcjonowania jednostki, jednak dopiero na miejscu przekonałam się, na jakich podstawach i według jakich zasad uregulowana jest organizacja pracy w SUB, i jak jest to inne od praktyki w znanych mi polskich bibliotekach.

W niniejszym przyczynku opiszę krótko tylko niektóre ciekawe aspekty funkcjonowania SUB, a posłuży do tego wytypowany przeze mnie przykład – projekt *DigiWunschbuch*². Przedsięwzięcie to obejmuje digitalizację, opracowanie i udostępnienie w bibliotece cyfrowej wybranych, przede wszystkim z historycznego księgozbioru SUB, obiektów. Zadanie, które jest dobrze znane polskim bibliotekarzom.

¹ Strona domowa SUB. [online] [dostęp: 17.09.2010]. Dostępny w World Wide Web: <http://www.sub.uni-goettingen.de/index.html>.

² DigiWunschbuch. [online] [dostęp: 17.09.2010]. Dostępny w World Wide Web: <http://digiwubu.gdz-cms.de/> albo www.DigiWunschbuch.de.

W strukturze Biblioteki SUB w Getyndze funkcjonuje niezmiernie ważny oddział do spraw badań i rozwoju jednostki (Abteilung Forschung und Entwicklung, dalej: RDD lub Oddział)³, który odpowiada za monitorowanie nowoczesnych trendów w światowym bibliotekarstwie. RDD jest zaangażowany w wiele projektów bibliotecznych opartych na funkcjonującej w SUB od roku 1997 bibliotece cyfrowej. Ponadto Oddział bierze udział w zadaniach związanych z długoterminową archiwizacją danych cyfrowych oraz w inicjatywach dotyczących międzynarodowych standardów w zakresie szeroko rozumianej digitalizacji. Ma już wieloletnie doświadczenie w prowadzeniu uczelnianego repozytorium wiedzy (Elektronisch Publizieren)⁴. RDD bierze udział w różnych krajowych i międzynarodowych projektach i odpowiada za współpracę z partnerami, ale przede wszystkim jest powiązany z rodzimymi jednostkami i im służy pomocą, wykorzystując efekt synergii w zarządzaniu projektami. Wszystkie przedsięwzięcia opisane są na stronie domowej oddziału⁵.

Drugim, istotnym według mnie aspektem organizacyjnym w SUB jest pewna niezależność pracowni reprograficznej – właściwie centrum digitalizacji – którego rodzima nazwa brzmi: Göttinger Digitalisierungszentrum (dalej: Centrum lub GZD)⁶. Centrum realizuje projekty zainteresowanych jednostek macierzystej uczelni, jak również zewnętrzne zlecenia. W tej sytuacji SUB jest klientem GZD, ale równocześnie, co jest bardzo istotne, pełni rolę pracowniczego i merytorycznego zaplecza dla Centrum. Biblioteka SUB nie napędza swojej biblioteki cyfrowej w ramach pełnoetatowej pracy pracowników, ani zgodnie ze swoimi planami digitalizacji, ale przede wszystkim tworzy czasowe etaty finansowane w ramach projektów i według zleceń pomysłodawców. W tej kategorii projektów nie znajduje się interesujący nas *DigiWunschbuch*. Jego wyjątkowość polega na tym, że z założenia jest długoletni, skierowany przede wszystkim do indywidualnych osób i ułatwia realizację niedużych i krótkich czasowo zleceń. I co najważniejsze, digitalizację obiektów w ramach tego przedsięwzięcia umożliwia sponsoring. Projekt jest zaproszeniem do objęcia patronatu nad elektronicznymi książkami i zaproszeniem do budowania światowej biblioteki cyfrowej.

³ Abteilung Forschung und Entwicklung der Staats- und Universitätsbibliothek Göttingen. [online] [dostęp: 17.09.2010]. Dostępny w World Wide Web: <http://rdd.sub.uni-goettingen.de>.

⁴ Elektronisch Publizieren. [online] [dostęp: 17.09.2010]. Dostępny w World Wide Web: <http://www.sub.uni-goettingen.de>.

⁵ Projekty SUB. [online] [dostęp: 17.09.2010]. Dostępny w World Wide Web:: <http://rdd.sub.uni-goettingen.de/content.php?content=projects> . Projekty GDZ. [online] [dostęp: 17.09.2010]. Dostępny w World Wide Web: <http://gdz.sub.uni-goettingen.de/projekte>.

⁶ Göttinger Digitalisierungszentrum. [online] [dostęp: 17.09.2010]. Dostępny w World Wide Web: (<http://gdz.sub.uni-goettingen.de>. Centrum wykonuje również usługi reprograficzne ze zbiorów SUB na zlecenie czytelników.

Przedsięwzięcie istnieje od pięciu lat⁷ i w jego ramach umieszczono w bibliotece cyfrowej SUB już ok. 1400 obiektów, co daje średnio 280 jednostek rocznie⁸. Z jednej strony nie wydaje się to wiele, ale z drugiej – wskazuje na liczbę zdigitalizowanych książek dzięki darczyńcom. *DigiWunschbuch* to sposób na realizowanie czytelnianych życzeń i potrzeb, elektroniczne zabezpieczenie wybranych zbiorów, ale chyba też na aktywowanie społeczeństwa i komunikowanie, że wszyscy, poprzez swoje finansowe dary, mogą przyczynić się do ratowania i upowszechniania w internecie historycznych zbiorów. Komunikat ten nie pozostaje bez odzewu, bo tradycja mecenatu i zasobność niemieckiego społeczeństwa pozwalają na efektywną realizację tego projektu. Sponsorzy *DigiWunschbuch* zazwyczaj wywodzą się z grona czytelników, miłośników książek lub przyjaciół SUB.

Powodzenie tego zadania nie opiera się tylko na właściwej mentalności społeczeństwa, ale przede wszystkim na odpowiedniej organizacji pracy i zaplanowanych działaniach polegających m.in. na: monitorowaniu i analizowaniu rezultatów podjętych prac, systematycznej reklamie w Internecie oraz poprzez druki ulotne, na regularnych kontaktach z mediami oraz pracownikami uczelni, nagłaśnianiu każdego pozytywnego efektu i, co najważniejsze, na szybkim reagowaniu przez osoby odpowiedzialne za projekt na potrzeby chwili.

Projekt *DigiWunschbuch* ma swoją stronę domową w internecie i jest reklamowany na głównej stronie SUB oraz na stronie GZD. Potencjalni sponsorzy znajdują tam krótkie informacje o projekcie, wskazówki, jak w sześciu krokach zostać patronem książek, mają możliwość wyszukania w katalogu online interesujących ich pozycji oraz elektroniczny formularz zgłoszenia. Do dyspozycji są adresy e-mail i telefony osób odpowiedzialnych za kontakt.

Do projektu można wykorzystać książki znajdujące się w internetowym katalogu SUB, a także materiały z własnych zbiorów. Preferowane są publikacje z domeny publicznej, w szczególności XIX-wieczne, a te współczesne mogą być udostępnione w bibliotece cyfrowej tylko zgodnie z niemieckim prawem autorskim. Jeśli ktoś ma wątpliwości w tym zakresie, to proszony jest o kontakt na podany adres. Digitalizowane są tylko kompletne dzieła, po sprawdzeniu ich statusu, oraz takie, które spełniają konserwatorskie warunki. Pracownicy Biblioteki po otrzymaniu zgłoszenia dzieła do digitalizacji w ciągu trzech dni przygotowują opinię i zakres prac, a jeśli materiał może być poddany digitalizacji – również kosztorys i za

⁷ Pierwsza książka, dla tego projektu, została zdigitalizowana 18.11.2005 r.

⁸ Dane na dzień 10.09.2010 r. to 1391 publikacji.

pomocą poczty e-mail zawiadamiają potencjalnego darczyńcę o wynikach ekspertyzy. Sponsorzy ponoszą koszty w wysokości ok. 0,25 euro za pojedynczą stronę, plus 5 euro za opłaty pocztowe i obsługę. Każda sprawa jest indywidualnie rozpatrywana, a dodatkowe koszty dotyczą np. skanowania w kolorze. Do realizacji przyjmowane są zamówienia o minimalnej wartości 10 euro (nie wliczając w to kwoty 5 euro).

Jak zostać „książkowym chrzestnym” [Buchpate]?

1. W pierwszym kroku należy automatycznie wybrać dzieło do digitalizacji za pomocą wyszukiwarki, która z zasobów SUB wybiera tytuły wydane do 1900 r. (wyszukiwarka znajduje się na stronie startowej projektu).
2. Po znalezieniu interesującego dzieła trzeba kliknąć w umieszczony u dołu katalogowej strony link o nazwie *DigiWunschbuch*, przekierowujący do specjalnego formularza, który należy wypełnić i automatycznie przesłać do SUB.
3. Po otrzymaniu odpowiedzi z Biblioteki (zazwyczaj w ciągu trzech dni) potencjalny sponsor zapoznaje się z ekspertyzą i może uzgodnić szczegóły techniczne, finansowe i formalne, m.in. potrzebna jest zgoda darczyńcy na umieszczenie jego nazwiska na stronie internetowej i na przygotowanym do tego celu ekslibrisie.
4. Kiedy darczyńca zawiadomi za pomocą poczty e-mail, że akceptuje uzgodnione warunki, SUB przystępuje do digitalizacji wybranego dzieła.
5. Prace mogą trwać od 4 do 6 tygodni, a po tym czasie sponsor otrzyma zdigitalizowane dzieło na płycie CD oraz rachunek do zapłaty. Niezwłocznie podjęte są też prace, aby udostępnić dzieło w Internecie.
6. Ostatni krok, to opłacenie rachunku przez donatora na konto Biblioteki.

Na stronie projektu znajduje się wykaz pozycji, które trafiły do sieci dzięki darczyńcom. Można selekcjonować materiał według kategorii: tytuł dzieła, autor dzieła, darczyńca albo rok wydania dzieła. Strona projektu jest prosta i przejrzyste podzielona na sekcje, treść czytelna i zilustrowana przykładami, z możliwością szybkiego zastosowania się do przeczytanej instrukcji. Całe przedsięwzięcie nie jest szczególną nowością czy niezwykle nowatorskim pomysłem, ale na pochwałę zasługuje organizacja pracy i dyscyplina w realizacji założonego planu. Do tego celu wykorzystywane jest oprogramowanie „Goobie”, które mnie wręcz zachwycało. Wprawdzie czytelnicy ze strony domowej projektu nie dowiadują się o wszystkich czynnościach wykonanych przez personel Biblioteki, a koniecznych do zrealizowania ich zleceń, ale nie muszą tego wiedzieć. Jako stażystka mogłam przyjrzeć się

kilku znacznie pełniejszym opcjom programu „Goobie”. Jest on wykorzystywany równocześnie do kilku projektów w SUB, nie tylko do *DigiWunschbuch*.

Oprogramowanie „Goobie” (Göttingen online-objects binaries)⁹ powstało w 2006 r. na potrzeby sieciowego i rozproszonego zarządzania wszystkimi etapami prac związanymi z digitalizacją obiektów i ich publikowaniem w bibliotece cyfrowej. Zostało stworzone przez wspomniany już Oddział Badań i Rozwoju SUB przy współpracy z „RusDML” (Russian Digital Mathematics Library), w ramach dwuletniego projektu finansowanego przez DFG¹⁰. Jest to oprogramowanie oparte na zasadach open source i w dalszym ciągu rozwijane w miarę potrzeb użytkowników. Narzędzie to tworzy przyjazne środowisko do sieciowej współpracy: posiada centralne zarządzanie metadanymi i digitalizatami, ułatwia import i eksport danych, monitoruje etapy prac, w tym zadania poszczególnych pracowników, kontroluje efekty, komunikuje o błędach, tworzy statystyki. Jest narzędziem do planowania projektów, kontrolowania ich przebiegu, potem do tworzenia podsumowań, a analiza wniosków pomaga przy projektowaniu kolejnych zadań. Oprogramowanie pozwala na łączenie wielojęzycznych metadanych i pochodzących z różnych baz danych, możliwa jest transliteracja i tłumaczenie danych na język zapytania oraz dodatkowo na język angielski i/albo rosyjski, a wszystko to, aby pomóc użytkownikom w wyszukiwaniu potrzebnych dokumentów i informacji. Twórcy zapewniają, że zastosowano międzynarodowe standardy.

Osobiście mogłam przyjrzeć się opcji do monitorowania etapów pracy dla dwuletniego projektu. Prace podzielono na osiem etapów: dane bibliograficzne, skanowanie, kontrola skanowania, automatyczne kopiowanie, obraz, struktura i metadane, import oraz archiwizacja. Liczby i diagramy wskazywały, np.: stopień zaawansowania prac na poszczególnych etapach w miesięcznym przedziale czasowym albo liczbę zeskanowanych stron i tomów również w miesięcznym przedziale czasowym, albo wykaz publikacji według indywidualnego numeru wraz z graficzną informacją, na którym z ośmiu etapów prac publikacje aktualnie się znajdują. Pomocą służy proste oznaczenie kolorami, na wzór drogowej sygnalizacji świetlnej. Widziałam także opcję do kontroli skanowania. Zauważone błędy (np. zdublowane strony) były zaznaczane do poprawy na metryce książki.

Ważne zadanie pełnią redaktorzy, zajmują się bowiem na kilku etapach oryginałem, a potem digitalizatem. Do ich odpowiedzialności należy: pobieranie odpowiednich danych

⁹ Goobi. [online] [dostęp: 17.09.2010]. Dostępny w World Wide Web: <http://gdz.goobi.org/goobi/newpages/Main.jsf>.

¹⁰ Opis projektu Goobie. [online] [dostęp: 17.09.2010]. Dostępny w World Wide Web: <http://gdz.sub.uni-goettingen.de/entwicklung/workflow-goobi>.

bibliograficznych z katalogu online, oznaczanie paginacji digitalizatu w porównaniu z oryginałem, przy okazji robiona jest druga korekta skanów, potem czasochłonna praca, czyli strukturyzacja zawartość publikacji (zgodnie z paginacją digitalizatu) i na końcu metadane dla poszczególnych elementów struktury, np. dane dla poszczególnych artykułów w pracach zbiorowych. Kiedy przyglądałam się pracy redaktora w programie „Goobie”, akurat na warsztacie była książka z projektu *DigiWunschbuch*.

W niniejszym szkicu zwróciłam uwagę tylko na trzy przykłady (Oddział Badań i Rozwoju, Centrum Digitalizacji, „Goobie”) związane z organizacją pracy w SUB, pokrótce opisałam też tylko wybrane ich aspekty. Moja praktyka w SUB obejmowała krótkie wizyty w Oddziale Rękopisów i Starych Druków, w Centrum Digitalizacji oraz w Wydawnictwie Uniwersyteckim, i w każdej z tych agend słyszałam, że współpracują z Oddziałem Badań i Rozwoju SUB. Centrum Digitalizacji posiada 11 różnych skanerów, eksploatowanych przeważnie w godz. 6.00–18.00. Pracownicy natomiast pracują przy nich tylko po 4 godziny dziennie, a potem wykonują inne zadania, np. pełnią dyżury w czytelniach czy katalogują zbiory nowe albo specjalne¹¹. Służba reprograficzna wykonuje zlecenia tylko z cennych zbiorów, ponieważ reprodukowaniem pozostałych zajmują się czytelnicy samodzielnie. Mają do dyspozycji kserokopiarki, skanery, plotery, a dodatkowo mogą robić zdjęcia własnymi aparatami cyfrowymi, nawet ze starych druków. Oczywiście wszystko zgodnie z regulaminem i za zgodą dyżurującego bibliotekarza. Trzeci element, na który chciałam zwrócić uwagę, to oprogramowanie „Goobie”, które jest niezbędnym narzędziem w SUB do zarządzania projektami digitalizacji współczesnych i historycznych dokumentów. Wiele szczegółów dotyczących funkcjonowania Biblioteki, o których dowiedziałam się na stażu, musiałam w tym przyczynku pominąć, chociażby ciekawostki zasygnalizowane w tym akapicie. Bardzo żałuję, że z braku czasu tak niewiele dowiedziałam się o repozytorium wiedzy, które budowane jest w SUB od kilku lat.

Wiedza o organizacji pracy w SUB, zdobyta podczas osobistych kontaktów, jest dużo bogatsza od tej, którą mogłam przyswoić ze stron Internetu czy przez fachową literaturę. Na miejscu w SUB dowiedziałam się o praktycznym zastosowaniu niektórych zasad zarządzania jakością. Wymaga to oczywiście zaangażowania i wysiłku całego zespołu, ale nagrody, które zdobywa Biblioteka SUB w Getyndze, potwierdzają, że ma on najwyższe w bibliotekarskiej dziedzinie kwalifikacje i że warto korzystać z jego doświadczeń.

¹¹ Warunki zatrudnienia pracowników w SUB, w porównaniu z polskimi bibliotekami, są bardzo elastyczne, co pozwala np. na zadaniową organizację pracy.

Beata Starosta

Biblioteka Główna i OINT
Politechnika Wroclawska

Rola katalogu w bibliotece hybrydowej na przykładzie bibliotek wyższych uczelni wrocławskich

Abstrakt: *W referacie przedstawiono niektóre sposoby informowania o zasobach dostępnych online, stosowane przez biblioteki wyższych uczelni wrocławskich. Szczególną uwagę zwrócono na rolę katalogu w tym zakresie. Opisano przykład realizacji tego zadania przez Bibliotekę Politechniki Wrocławskiej.*

Wprowadzenie

„Dla użytkownika biblioteki podstawowym źródłem informacji o jej zasobach jest katalog”[2]. Stwierdzenie to, słuszne przez wiele lat, traci na wartości w dobie hybrydyzacji bibliotek. Hybrydyzacji rozumianej jako gromadzenie i udostępnianie zasobów tradycyjnych i elektronicznych, zwłaszcza elektronicznych o dostępie zdalnym (licencjonowanym lub nieograniczonym). Komercyjne, kupowane przez bibliotekę, e-czasopisma, e-książki, bazy abstraktowe niewątpliwie należą do jej zasobów. Są nimi również zbiory lokalnej biblioteki cyfrowej.

Większość bibliotek uporała się już z problemami związanymi z opracowaniem dokumentów elektronicznych zapisanych na dyskach optycznych. W OPAC-ach można znaleźć całe ich kolekcje. Inaczej przedstawia się sytuacja, jeżeli chodzi o zbiory udostępniane online, których nie można wziąć do ręki, zmierzyć, opisać i postawić na półce, co sprawia, że wymykają się one tradycyjnie pojmowanym działaniom bibliotecznym.

Uproszczony model przepływu dokumentu tradycyjnego w bibliotece wygląda następująco:

Gromadzenie → Opracowanie → Udostępnianie

Natomiast dokumentu elektronicznego o dostępie zdalnym:

Gromadzenie → Udostępnianie

albo

Gromadzenie → Udostępnianie → Opracowanie

Z przedstawionego modelu wynika, że opracowanie bibliograficzne zasobów online nie jest koniecznym warunkiem ich udostępniania. Zatem nasuwa się pytanie, czy warto je katalogować?

Problemy katalogowania e-zasobów

Pojawienie się nowego typu zbiorów dostarczyło bibliotekom licznych dylematów związanych z procesem ich opracowania, m.in.:

Czy katalogować?

Biblioteki umożliwiają dostęp do swoich zasobów online bezpośrednio ze strony domowej, gdzie umieszczane są zakładki lub linki kierujące do poszczególnych baz. Problemem jednak staje się przeszukiwanie każdej bazy oddzielnie. Czasem biblioteki inwestują w multiwyszukiwarki, które umożliwiają przeglądanie niektórych baz łącznie (jednak nie wszystkie bazy można skonfigurować). Wygodne byłoby zatem dla użytkownika umieszczenie w OPAC opisów bibliograficznych e-dokumentów wraz z linkami kierującymi do pełnych tekstów. Informacja o zasobach biblioteki zarówno tradycyjnych, jak i elektronicznych byłaby zebrana wówczas w jednym miejscu. Podjęcie decyzji o katalogowaniu zbiorów o dostępie zdalnym pociąga za sobą kolejne dylematy.

Co katalogować?

E-książki, e-czasopisma, inne bazy? Traktować bazę jako jednostkę bibliograficzną czy opisywać wszystkie jej elementy oddzielnie?

Zawartość niektórych baz komercyjnych jest zmienna, co niesie ze sobą niepewność informacji umieszczanej w katalogu. Może się zdarzyć, że część linków, znajdujących się w opisach bibliograficznych, po pewnym czasie stanie się nieaktywna. Tylko niektóre systemy biblioteczne umożliwiają automatyczną kontrolę ich działania. W związku z tym biblioteki, które podejmują decyzję o katalogowaniu e-zbiorów, najczęściej decydują się na tworzenie opisów tylko dla dokumentów zakupionych na stałe. Często także dla zasobów własnej biblioteki cyfrowej.

Jak katalogować?

Jeżeli chodzi o stronę formalną omawianego zagadnienia, to można oprzeć się na normach i instrukcjach, które już dla tych celów zostały stworzone.

Pozostaje do ustalenia sposób postępowania w przypadku współistnienia w bibliotece formy tradycyjnej i elektronicznej dla jednego tytułu. Czy tworzyć dwa odrębne opisy? Czy

sporządzać tylko opis dla wersji drukowanej zawierający dodatkowe informacje oraz link do wersji online. Oba rozwiązania mają swoje dobre i złe strony.

Powyższe zagadnienia zostały w niniejszym referacie tylko zasygnalizowane, ponieważ szerokie ich omówienie można znaleźć w pracy „E-książki w katalogach bibliotek” [5].

Katalogowanie e-zasobów w Bibliotece Politechniki Wrocławskiej

Badania do wspomnianej pracy były przeprowadzane w grudniu 2008 r. i dotyczyły baz książek elektronicznych. Wówczas niewiele polskich bibliotek naukowych katalogowało e-książki. W 2009 r. do tej grupy dołączyła Biblioteka Politechniki Wrocławskiej, gdzie zastosowano niespotykane wcześniej w Polsce, a często stosowane za granicą, ekonomiczne rozwiązanie. Polega ono na wykorzystywaniu gotowych rekordów bibliograficznych (w formacie MARC) oferowanych przez dostawców baz książek elektronicznych. W pierwszej kolejności skatalogowano w Bibliotece kolekcję MyiLibrary, która liczy 184 tytuły e-książek zakupionych na własność. O szczegółach przygotowań i realizacji tej pracy można przeczytać w pracy „Wykorzystanie rekordów bibliograficznych e-książek z MyiLibrary w Bibliotece Głównej i OINT Politechniki Wrocławskiej” [6]. Kolejny etap to pozyskanie rekordów dla kolekcji Knovel (obecnie ok. 2300 tytułów), dla której wykupiono trzyletnią licencję. Zasobność tej bazy stale rośnie i w każdym miesiącu przysyłane są przez dostawcę uzupełniające rekordy bibliograficzne. Lokalnie są one modyfikowane w sposób automatyczny i ładowane do katalogu. Warto podkreślić, że otrzymywane opisy e-dokumentów są dobrej jakości i całkowicie bezpłatne.

W przypadku, kiedy w Bibliotece występują równoległe dwie wersje dokumentu (elektroniczna i drukowana), tworzy się opis bibliograficzny tylko dla formy tradycyjnej i umieszcza w nim odpowiednie informacje oraz adres URL. Takie rozwiązanie stosuje się dla czasopism elektronicznych (również wobec tytułów, dla których zaprzestano prenumeraty wersji drukowanej), zasobów Dolnośląskiej Biblioteki Cyfrowej, a także polskiej kolekcji książek elektronicznych IBUK, dla której aż 70% tytułów występuje w Bibliotece w obu wersjach. Do rozważenia pozostaje kwestia opracowania pozycji istniejących tylko w wersji online.

Przykłady powiązań dokumentów tradycyjnych z ich pełnymi tekstami dostępnymi online napotkano także w katalogach innych wrocławskich bibliotek naukowych (np. Uniwersytetu Przyrodniczego, Akademii Medycznej). Nie znaleziono natomiast opisów bibliograficznych stworzonych specjalnie dla wersji online.

Inne przykłady katalogowania e-zasobów

Działania Biblioteki Politechniki Wrocławskiej i kilkunastu innych polskich bibliotek naukowych, zmierzające w kierunku tworzenia kompletnej informacji o zasobach w jednym miejscu, jakim jest katalog, to działania na rzecz użytkowników i zbiorów.

Użytkowników, którzy poszukując w katalogu form tradycyjnych odnajdują także dokumenty elektroniczne o dostępie zdalnym, które można przejrzeć i wykorzystać natychmiast. Jest to równocześnie znakomita promocja dla tego typu zasobów – zwiększa się ich wykorzystanie, a tym samym podnosi efektywność biblioteki.

Ale nawet w tych bibliotekach do kompletności katalogu nadal jest daleko. Z jednej strony zmienia się zawartość baz komercyjnych, a z drugiej – dynamicznie przyrastają zbiory bibliotek cyfrowych. Trudno nadążyć z katalogowaniem wszystkiego. Znakomitym rozwiązaniem stosowanym przez biblioteki zagraniczne jest ładowanie do katalogu opisów dostarczanych przez wydawców równocześnie z kolekcjami e-dokumentów. Polska firma Korpo.ibuk.pl również zastanawia się nad stworzeniem takiej oferty.

Znaczna liczba (ponad 1500 – w maju 2010 r.) opisów bibliograficznych dla zasobów o dostępie zdalnym znajduje się w NUKAT. Opracowane są tam e-książki, e-czasopisma, bazy danych, zarówno komercyjne, jak i wolnodostępne. Można również znaleźć w NUKAT opisy aktualizowanych baz danych pochodzących z platformy EBSCO (16 tytułów). Kopiowanie rekordów bibliograficznych z katalogu centralnego jest z pewnością wygodnym sposobem tworzenia informacji w katalogach lokalnych, ale może też być elementem procesu gromadzenia zbiorów. Biblioteki mają możliwość wzbogacania swoich zasobów poprzez pobieranie opisów dla dostępnych w Internecie e-dokumentów, np. pochodzących z zasobów polskich bibliotek cyfrowych. Znakomitym tego przykładem jest kolekcja Biblioteki Akademii Górniczo-Hutniczej (ok. 330 tytułów w NUKAT), która zawiera pozycje dawne i współczesne z różnych dziedzin wiedzy. Wiele z tych opisów jest kopiowanych przez inne biblioteki, np. przez Bibliotekę Uniwersytecką w Toruniu. Oczywiście tytuły te są również dostępne przez stronę Federacji Bibliotek Cyfrowych, jednakże umieszczanie ich w katalogach lokalnych zwiększa możliwości wyszukiwawcze użytkownika.

Problem wyszukiwania informacji o wszystkich zasobach biblioteki w „jednym oknie” próbują rozwiązać różne firmy komercyjne. Część bibliotek oczekuje na pojawienie się na rynku właściwej dla nich oferty, a inne w trosce o dzisiejszego użytkownika podejmują działania, może nie całkowicie, ale chociaż częściowo skuteczne (katalogowanie, multiwyszukiwarki).

Sposoby informowania o e-zasobach występujące na stronach domowych bibliotek wyższych uczelni wrocławskich

Nawiązując do przytoczonego na wstępie zdania: „dla użytkownika biblioteki podstawowym źródłem informacji o jej zasobach jest katalog”, trzeba uznać, że stwierdzenie to jest słuszne, jeżeli chodzi wyłącznie o zbiory tradycyjne. W bibliotece hybrydowej istnieją także inne, równie ważne jak katalog, źródła informacji. Warto podkreślić, że katalog jest narzędziem tworzonym i znanym od lat, określone są zasady jego budowania i terminologia z nim związana. Możliwość skorzystania ze zbiorów bibliotecznych kojarzona jest z „wolnym dostępem do półek” lub z katalogiem i dobrze się sprawdza w przypadku zasobów tradycyjnych. E- źródła i sposoby informowania o nich są dopiero rozpoznawane. Zbiory dostępne online nie doczekały się jeszcze ujednoczonej nazwy. Zakładki na stronach domowych pozwalające dotrzeć do e-baz mają bardzo zróżnicowane nazwy: „e-zbiory”, „e-źródła”, „e-czasopisma”, „książki elektroniczne”, „e-books”, „wydawnictwa pełnotekstowe”, „książki online/on-line”, „książki w wersji elektronicznej”, „zbiory elektroniczne”, „zbiory zdigitalizowane”, „bazy”, „bazy online”, „bazy danych” , „zasoby on-line” itp. W tabeli 1 przedstawiono nazwy występujące w niektórych bibliotekach wyższych uczelni wrocławskich. Wiele bibliotek już na pierwszym ekranie dokonuje podziału zasobów elektronicznych. Po wejściu w wybraną zakładkę można znaleźć wykaz alfabetyczny baz lub ich podział według sposobu dostępu bądź innego kryterium. Kolejny krok to przeszukiwanie kolejno wybranych baz. Utrudnieniem są ich zróżnicowane interfejsy. W większości wymienionych bibliotek brakuje precyzyjnych informacji na temat zawartości poszczególnych zakładek i list A-Z. Podczas przeprowadzanej analizy nasuwały się następujące uwagi i wątpliwości:

- Czy lista A-Z zawiera tytuły wszystkich dostępnych e-czasopism, czy przeszukiwanie poszczególnych baz może dać więcej rezultatów?
- Czy zawartość zakładki „bazy danych” pokrywa się w jakimś stopniu (a jeśli tak, to w jakim) z zawartością równorzędnych zakładek „e-czasopisma” lub „e-książki”?
- Napotkano linki kierujące do bibliotek cyfrowych, np. FBC, DBC, umieszczone w zakładce e-książki, co sugeruje, że biblioteki cyfrowe oferują jedynie wydawnictwa zwarte.
- Natrafiono na tytuły e-książek na liście A-Z zatytułowanej: „Lista A-Z czasopism”.
- Linki opisane tylko skrótami typu: DBC, FBC, mogą być ignorowane przez nieznaną ich użytkowników.

Nazwa biblioteki	Nazwy zakładki na stronie domowej*	Lista A-Z dla e-czasopism
Biblioteka Uniwersytecka	<ul style="list-style-type: none"> • e-źródła • Biblioteka cyfrowa 	tak
Biblioteka Główna i OINT Politechniki Wrocławskiej	<ul style="list-style-type: none"> • Bazy danych • e-czasopisma • e-książki • DBC 	tak
Biblioteka Uniwersytetu Przyrodniczego	<ul style="list-style-type: none"> • e-czasopisma • e-książki • bazy danych 	tak
Biblioteka Główna Uniwersytetu Ekonomicznego	<ul style="list-style-type: none"> • e-czasopisma • bazy • DBC 	tak
Biblioteka Główna Akademii Wychowania Fizycznego	<ul style="list-style-type: none"> • E-źródła • Zasoby on-line 	brak
Biblioteka Główna Akademii Medycznej	<ul style="list-style-type: none"> • Bazy • Czasopisma 	tak
Biblioteka Papieskiego Wydziału Teologicznego	<ul style="list-style-type: none"> • Bazy pełnotekstowe 	brak
Biblioteka Główna Wyższej Szkoły Oficerskiej Wojsk Lądowych	<ul style="list-style-type: none"> • Bazy danych 	brak
Biblioteka Dolnośląskiej Szkoły Wyższej	<ul style="list-style-type: none"> • E-źródła 	tak
Biblioteka Dolnośląskiej Wyższej Szkoły Służb Publicznych „Asesor”	<ul style="list-style-type: none"> • Bazy danych 	brak

Tab. 1. Sposoby informowania o zasobach dostępnych online występujące na stronach domowych bibliotek wyższych uczelni wrocławskich. [Opracowanie własne]

Podsumowanie

Jak wynika z powyższych rozważań, katalog w bibliotece hybrydowej nie pełni już roli wyczerpującego źródła informacji o jej zasobach. Rola katalogu będzie nadal malała wraz z rosnącą dominacją zbiorów elektronicznych nad tradycyjnymi. Dotyczy to głównie bibliotek wyższych uczelni, które w coraz większym stopniu gromadzą i udostępniają e-źródła.

Nieliczne polskie biblioteki (w tym Biblioteka Politechniki Wrocławskiej) podjęły próby katalogowania wszystkich rodzajów dokumentów, jednak te działania są z wielu powodów bardzo utrudnione.

Użytkownik kojarzący bibliotekę z katalogiem może nie do końca zdawać sobie sprawę z jego niekompletności. Dlatego warto stosować ciekawe graficznie i przejrzyste sposoby informowania o e-zasobach. Jeśli biblioteka nie ma możliwości opracowania zawartości poszczególnych baz, to warto chociaż umieścić w katalogu opisy baz jako jednostek

* Zachowano oryginalną pisownię.

bibliograficznych ze starannym opracowaniem rzeczowym i adresem URL. Może to być łącznik pozwalający na przejście od zasobów tradycyjnych do elektronicznych bez wychodzenia z katalogu.

Na zakończenie refleksja zawarta w słowach zwolennika katalogowania e-zasobów, Henryka Hollendra: „Wyobraźmy sobie rzeczywistość, w której pełny tekst można podłączyć tylko do opisu katalogowego. Wszystko wygląda tak, jak teraz w dojrzałych, rozwiniętych katalogach bibliotecznych, dla których normą jest prowadzenie użytkownika do takich dokumentów, jakich tylko może potrzebować. Poprzez pole 856 zapis bibliograficzny łączy z pełnym tekstem, opublikowanym w tym czy innym elektronicznym standardzie. Ale dzieje publikacji internetowej nie chcą ograniczyć się do dziejów katalogowania. [...] Mamy powody, by obawiać się, że katalog on-line będzie eliminowany z użytku w taki sam sposób, w jaki niedawno czytelnicy uczyli się nie dostrzegać zachowanych w holach książnic nieskonwertowanych katalogów kartkowych”[3].

Bibliografia:

- Belanger J., *Cataloguing e-books in UK higher education libraries*. W: Program: electronic library and information systems, 2007, vol. 41. [1]
- Dados D., Tomaszewski R., *Ewolucja katalogów bibliotecznych*. W: Biblioteki naukowe w kulturze i cywilizacji : działania i codzienność : materiały konferencyjne, Poznań, 15–17 czerwca 2005. [Dostęp w Internecie 14.06.2010 r.] http://www.ml.put.poznan.pl/2005/pdf/4_9.pdf. [2]
- Hollender H., *Biblioteki cyfrowe w Polsce: warunki i zagrożenia*. W: Biuletyn EBIB, nr 4/2005 (65). [Dostęp w Internecie 14.06.2010 r.] <http://ebib.oss.wroc.pl/2005/65/hollender.php>. [3]
- Roźniakowska M. [et al.], *Biblioteki dawniej i dziś. Hybrydowe, cyfrowe...?* W: II Konferencja Biblioteki Politechniki Łódzkiej : Biblioteki XXI wieku. Czy przetrwamy? Łódź, 19–21 czerwca 2006 r. (EBIB Materiały konferencyjne nr 16). [Dostęp w Internecie 14.06.2010 r.] <http://www.ebib.info/publikacje/matkonf/biblio21/sesja6ref3.pdf>. [4]
- Starosta B., Bobruk A., *E-książki w katalogach bibliotek*. W: II Wrocławskie Spotkania Bibliotekarzy Polonijnych. Wrocław, 18–19 czerwca 2009. (EBIB Materiały konferencyjne nr 20). [Dostęp w Internecie 14.06.2010 r.] <http://www.ebib.info/publikacje/matkonf/mat20/starosta.php>. [5]
- Starosta B., *Wykorzystanie rekordów bibliograficznych e-książek z Mylibrary w Bibliotece Głównej i OINT Politechniki Wrocławskiej*. W: Z problemów bibliotek naukowych Wrocławia 8. Wrocław, 2010. [Dostęp także w Internecie 14.06.2010 r.] <http://www.dbc.wroc.pl/dlibra/doccontent?id=4051&dirids=1>. [6]

Biblioteka Główna Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu **– kierunek nowoczesność**

Abstrakt: *W referacie przedstawiono kierunki zmian, jakie zaszły w ostatnich latach w Bibliotece Głównej Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu. Wykazano wpływ nowoczesności na świadomość i motywacje bibliotekarzy. Rozważania na temat cech nowoczesności oraz nowoczesnej osobowości oparto na opiniach amerykańskich uczonych.*

Biblioteka jest częścią trzelementowego układu: książka – czytelnik – biblioteka, powiązanego wzajemnymi relacjami¹. A bibliotekę tworzą ludzie. I to głównie oni będą podmiotem referatu.

Lektura książki Piotra Sztompki² skłoniła autorkę tekstu do refleksji nad zmianami zachodzącymi w nas i w naszym życiu zawodowym. Ponadto wyzwoliła pokusę porównania widocznych w macierzystej Bibliotece zmian ze zmianami, które w opinii socjologów i psychologów społecznych są wyznacznikami nowoczesności. Cechy osobowości człowieka nowoczesnego opisali amerykańscy uczeni, m.in. Everett Hagen oraz Alex Inkeles³. Wśród wymienionych przez Inkelesa cech osobowościowych człowieka nowoczesnego⁴ kilka pokrywa się z cechami oczekiwanymi u bibliotekarza, a wśród nich na czołowe miejsce wybijają się:

1. gotowość na nowe doświadczenia, otwartość na innowacje i zmiany – oznacza to ciekawość nowości i chęć angażowania się w prace z nimi związane. Posiadanie tej cechy jest też gwarantem postępu;
2. posiadanie opinii na wiele różnych tematów, czyli szerokie spojrzenie, które jest częścią kreatywności jednostki. Otwartość na nowe idee, pomysły swoje i cudze, obserwacje i poszukiwanie rozwiązań zapewnia pozytywne nastawienie do wykorzystywania nowych technologii, produktów i narzędzi;
3. zainteresowanie i przywiązywanie dużej wagi do edukacji szkolnej i kształcenia;

¹ M. Roźniatowska [i in], *Biblioteki dawniej i dziś. Hybrydowe, cyfrowe...? Jakże będą i co może wpłynąć na ich kształt w przyszłości*, [w:] *Biblioteki XXI wieku. Czy przetrwamy? II konferencja Biblioteki Politechniki Łódzkiej, 19-21 czerwca 2006 r.: materiały konferencyjne*. Łódź: Politechnika Łódzka, 2006, s. 267.

² P. Sztompka, *Socjologia zmian społecznych*, Kraków: Wydaw. Znak, 2005.

³ *Ibid.*, s. 565.

⁴ Jest to tzw. syndrom nowoczesnych cech. Za: P. Sztompka, *op. cit.*, s. 85–86.

4. szczególna orientacja wobec czasu: nastawienie raczej na teraźniejszość i przyszłość niż na przeszłość, przestrzeganie harmonogramów, punktualność;
5. szacunek dla drugiej osoby, z włączeniem w to osób o niższej pozycji społecznej lub posiadających mniejszą władzę (tu: społecznie wykluczeni).

Potrzeba rozwijania tych cech sprawia, że koniecznością staje się samodoskonalenie jednostki. W zespole pracowników Biblioteki Głównej Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu nie brakuje chęci do podejmowania edukacji i autotreningu. W tym zakresie zaobserwować można występowanie następujących form:

1. studiowanie (szkolenia, kursy zawodowe, nauka języków obcych, czytanie specjalistycznej literatury),
2. uczenie się z innymi (dyskusje, negocjacje, dialogi, uczestnictwo w zespołach, grupach dyskusyjnych itp.),
3. uczenie się od innych (poznawanie innych bibliotek, wycieczki szkoleniowe, uczestnictwo bierne i czynne w konferencjach, obserwacja otoczenia, wymiana doświadczeń, listy i grupy dyskusyjne),
4. uczenie się na podstawie doświadczeń (analiza sukcesów i porażek),
5. uczenie się od otoczenia (śledzenie środków masowego przekazu, Internetu, korzystanie z usług profesjonalnych firm szkoleniowych i szkół)⁵.

W ostatnich latach w bibliotekach akademickich, ale też w bibliotekach publicznych, gdzie również zauważa się postępującą komputeryzację⁶, funkcjonuje model bibliotekarza hybrydowego. Model ten ma niewiele wspólnego ze stereotypowym bibliotekarzem wypożyczającym książki. Nowoczesny bibliotekarz staje się przewodnikiem po świecie wiedzy, w którym szybka informacja odgrywa kluczową rolę. Musi więc mieć kompetencje wynikające z zawodu, ale również wynikające z osobowości nowoczesnego człowieka. Sam musi być nowoczesny, a ta nowoczesność powinna być pochodną kompetencji: psychologicznych, prakseologicznych, społecznych i zawodowych⁷. W obrębie kompetencji psychologicznych mieści się samoświadomość, samoocena i samokontrola. Stały zalew informacji sprawia, że bibliotekarz powinien być o krok dalej niż użytkownik, żywo

⁵ B. Jaskowska, *Koncepcja biblioteki „uczącej się” odpowiedzią na dylemat: stare czy nowe*, [w:] *Tradycja i nowoczesność bibliotek akademickich: materiały z ogólnopolskiej konferencji naukowej Rzeszów–Czarna, 1–3 czerwca 2005 r.*, Rzeszów : Biblioteka URz, 2005, s. 37.

⁶ Por. K. Winogradzka, *Raport o stanie automatyzacji bibliotek publicznych 2004*, *Bibliotekarz* 2005, nr 2 s. 5, oraz *Raport nt. komputeryzacji bibliotek publicznych w 2008 r.*, *Bibliotekarz* 2009, nr 7/8 s. 11, (raporty wykazały przyrost w zakresie komputeryzacji bibliotek publicznych o 12,4 % w ciągu 4 lat).

⁷ A. Kanczak, K. Szoltysik, *Czy w bibliotece XXI wieku jest miejsce dla bibliotekarza?*, [w:] *Biblioteki XXI wieku. Czy przetrwamy? II konferencja Biblioteki Politechniki Łódzkiej, 19-21 czerwca 2006 r.: materiały konferencyjne*. Łódź: Politechnika Łódzka, 2006, s. 189–191.

reagować na zmiany i unowocześnienia, widzieć potrzebę własnego rozwoju. Musi być świadomy swojej roli, ale też krytyczny wobec siebie.

Kompetencje prakseologiczne to sumienność, adaptacja i motywacja. Pierwsza cecha nie wymaga komentarza, bo od powstania zawodu bibliotekarza praca bibliotekarska wymagała skrupulatności. Automatyzacja wszelkich działań w bibliotece oraz napływ źródeł elektronicznych wymusiły zmiany w tradycyjnych metodach pracy i zobligowały bibliotekarzy do przystosowania się do nowych warunków. Stąd wynika konieczność ciągłego doskonalenia zawodowego i stosowania nowych metod uczenia się, jak e-learning, internetowe listy dyskusyjne itp.

Zadaniem bibliotekarza jest służenie społeczeństwu. Przez pracę realizuje on swe kompetencje społeczne, takie jak empatia, perswazja, przywództwo i współdziałanie.

Współczesny bibliotekarz stał się łącznikiem między światem mediów i informacji a użytkownikiem. Społeczeństwo XXI wieku jest społeczeństwem uczącym się, a bibliotekarz z racji pełnionej misji powinien bezbłędnie rozpoznawać potrzeby użytkownika, nie każdy bowiem użytkownik potrafi je precyzyjnie określić. Bibliotekarz powinien posiadać umiejętność wzbudzania pozytywnych emocji u innych ludzi dla poprawy wizerunku swego zawodu (np. za pomocą łagodnej perswazji).

Obecnie w Bibliotece Głównej Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu jest zatrudnionych 49 osób. Poniższa tabela obrazuje strukturę wykształcenia bibliotekarzy. Na podstawie danych liczbowych widać tendencję wzrostową w kierunku wykształcenia wyższego bibliotekarskiego.

Tab. 1. Struktura wykształcenia pracowników Biblioteki Głównej UE we Wrocławiu

Rodzaj wykształcenia	Rok 2001	Rok 2005	Rok 2010 (30.09)
wyższe	28	31	36
w tym bibliotekarskie	24	20	33
średnie	21	19	13
w tym bibliotekarskie	5	6	5

Źródło: Opracowanie własne

Pracownicy Biblioteki wykazują rosnącą aktywność publikacyjną. Od 2006 r. jej wzrost jest znacznie większy niż w poprzednich dziesięcioleciach.

Tab. 2. Publikacje bibliotekarzy

Rok	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Liczba publikujących	1	2	0	2	0	3	17	8	6
Liczba publikacji	1	2	0	2	0	5	25	9	7

Źródło: opracowanie własne na podstawie Bibliografii publikacji pracowników Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu.

W ostatnich latach nastąpił również wzrost zainteresowania bibliotekarzy podnoszeniem kwalifikacji zawodowych. Kilku pracowników podjęło i z pozytywnym wynikiem ukończyło studia. W ostatnich trzech latach 3 osoby ukończyły podyplomowe studia z zakresu nauk ekonomicznych, 6 osób – podyplomowe studia bibliotekoznawcze, 2 osoby – licencjackie studia z zakresu bibliotekoznawstwa, 1 osoba – studia magisterskie z historii sztuki, ponadto od 2007 do połowy 2010 roku 5 bibliotekarzy zdało państwowy egzamin dla bibliotekarzy dyplomowanych.

Tab. 3. Stan zatrudnienia bibliotekarzy dyplomowanych w Bibliotece Głównej UE we Wrocławiu

Lata	Liczba bibliotekarzy dyplomowanych
2000–2005	5
2006	1
2007	3
2008	3
2009	4
2010	6 (2 aplikują)

Źródło: Opracowanie własne

Przygotowując się do nowych zadań w Dolnośląskim Centrum Informacji Naukowej i Ekonomicznej (DCINiE), bibliotekarze zaczęli podejmować studia podyplomowe z zakresu nauk ekonomicznych, a władze uczelni rozumieją potrzebę zdobywania wiedzy dla przyszłego centrum informacji biznesowej i finansują te studia.

Od roku akademickiego 2005/2006 bibliotekarze zaczęli korzystać z bezpłatnych kursów nauki języków obcych realizowanych w ramach Zintegrowanego Programu Operacyjnego Rozwoju Regionalnego, ze środków Unii Europejskiej. W tym trybie kursy językowe ukończyło 6 osób. Od wielu lat bibliotekarze uczestniczą w płatnych kursach języków obcych prowadzonych na uczelni przez lektorów Studium Języków Obcych UE. Obecnie bierze w nich udział 7 osób.

Od 2006 roku w Bibliotece odbywają się liczne szkolenia wewnętrzne w oddziałach oraz między oddziałami, a także jej pracownicy biorą udział w szkoleniach, odczytach i kursach organizowanych poza Biblioteką. Do prowadzenia szkoleń zapraszane są również osoby z zewnątrz. Szkolenia są związane z podnoszeniem jakości opracowania zbiorów, ujednolicaniem opisu bibliograficznego (po przejściu od lipca 2007 r. na format MARC21), pobieraniem rekordów z katalogu NUKAT, pobieraniem haseł wzorcowych z CKHW, digitalizacją zbiorów, obsługą nowych baz, a od ubiegłego roku również z nową klasyfikacją rzeczową zbiorów (do wolnego dostępu).

W latach 2006–2010 jedenastu pracowników Biblioteki wygłosiło szesnaście referatów na dziesięciu konferencjach zorganizowanych przez różne instytucje na terenie całego kraju⁸.

Bibliotekarze obsługują proces dydaktyczny czterowydziałowego Uniwersytetu Ekonomicznego i od roku akademickiego 2006/2007 do 2009/2010 prowadzili zajęcia dla studentów studiów dziennych, wieczorowych, podyplomowych i doktoranckich z przedmiotu „Biblioteczne systemy informacyjne”. Od tego roku akademickiego (2010/2011) dla studentów pierwszego roku studiów magisterskich i doktoranckich wprowadzono czterogodzinne obowiązkowe zajęcia p.n. „Elektroniczne źródła informacji naukowej”, a dla studentów pierwszego roku studiów licencjackich wprowadzono nową formę szkolenia w formie e-learningu. Zajęcia dydaktyczne prowadzi prawie 40% załogi. Stąd wynika potrzeba nieustannego doszkalania się w celu rozpoznawania nowych baz danych, dostępnych online, których liczba wciąż rośnie (w 2010 r. – 22 bazy)⁹.

Nowoczesne biblioteki poszerzają zakres swojej działalności z myślą o nowej generacji użytkowników, oczekujących od bibliotekarza szybkiej informacji podanej w nowej formie. Wprowadzają do swoich witryn biblioteki cyfrowe, które są platformą udostępniania zdigitalizowanych zbiorów, najczęściej cennych i trudno dostępnych. Biblioteka Główna UE we Wrocławiu w grudniu 2006 roku przystąpiła do Dolnośląskiej Biblioteki Cyfrowej¹⁰, której zasoby widoczne są w EUROPEANIE (Europejska Multimedialna Biblioteka Cyfrowa). Na stronach DBC do tej pory udostępniono 41 publikacji¹¹ z kolekcji BG UE, które podzielono na cztery kategorie: czasopisma, doktoraty, książki wydane przez Wydawnictwo UE oraz starodruki. W 2011 roku zostanie otwarte Dolnośląskie Centrum Informacji

⁸ *Sprawozdania Biblioteki Głównej za lata 2006–2009*. Dostępne w Internecie: <http://www.bg.ue.wroc.pl> [dostęp 12 lipca 2010].

⁹ *Ibid.*

¹⁰ Temat został szeroko przedstawiony w referacie D. Matysiak, *Digitalizacja jako proces zabezpieczenia i udostępniania zbiorów Biblioteki Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu*, [w:] *Wybrane aspekty ochrony polskiego dziedzictwa kulturowego*, red. nauk. A. Kowalska, Poznań–Kalisz 2010, s. 255–269.

¹¹ *Sprawozdanie Biblioteki Głównej za 2009 r., op. cit.*

Naukowej i Ekonomicznej, a w nim biblioteka. Jedną z form pracy w nowej bibliotece będzie cyfryzacja zbiorów w wyposażonej w nowoczesne urządzenia pracowni digitalizacyjnej.

Zakończenie

Biblioteka Główna Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, podobnie jak inne biblioteki akademickie w kraju, reprezentuje model biblioteki hybrydowej. Internet otworzył przed bibliotekami szerokie możliwości rozwijania nowoczesnych form działalności, a bibliotekarze podjęli wyzwania zgodne z nowoczesnymi trendami. Poprawiło to wizerunek bibliotek w oczach społeczeństwa, w rankingu bowiem firm usługowych, obejmujących różne branże, biblioteki uplasowały się na pierwszym miejscu¹².

Zarówno przemiany gospodarcze, jak i społeczne wyzwołyły konieczność dokształcania się bibliotekarzy, zdobywania przez nich nowych umiejętności dla poprawy jakości usług i wspierania użytkownika w jego środowisku edukacyjnym.

Opisane w referacie zmiany dotyczą ludzi oraz narzędzi i sposobów pracy. Zauważalne są zmiany postaw bibliotekarzy Uniwersytetu Ekonomicznego, którzy wykazują coraz większą inicjatywę i aktywność w zakresie podnoszenia kwalifikacji zawodowych. Zjawisko to dotyczy bibliotekarzy niezależnie od ich wieku, stażu pracy czy stanowiska.

Bodźcem aktywizującym jest postępująca budowa DCINiE¹³. Ogrom pracy związany z przygotowaniem zbiorów i ludzi do nowych warunków pracy, w nowocześnie wyposażonym budynku, nakłada na bibliotekarzy nowe obowiązki i stałą potrzebę rozwoju zawodowego.

Rozporządzenie z dnia 22 grudnia 2006 roku¹⁴, idące w ślad za Ustawą: prawo o szkolnictwie wyższym z 2005 roku, miało znaczący wpływ na decyzje pracowników Biblioteki dotyczące podnoszenia kwalifikacji ze względów ambicjonalnych oraz ekonomicznych – finansowych i pozyskania czasu wolnego.

Zaprezentowane zmiany w postawach i motywacjach bibliotekarzy Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu oraz coraz szerszy dostęp do źródeł informacji cyfrowych świadczą o zmiernaniu Biblioteki i jej pracowników w kierunku nowoczesności.

¹² W rankingu 105 branż najwyższy wskaźnik jakości obsługi w 2009 r. w porównaniu do 2008 r. uzyskały biblioteki. Por.: Jakość obsługi, 100 najbardziej przyjaznych firm w Polsce: wybór konsumentów 2009..., Rzeczpospolita, Dod. Spec.: Międzynarodowy Dzień Konsumenta, z 15 marca 2010, s. 13, 15.

¹³ B. Żmigrodzka, *Dolnośląskie Centrum Informacji Naukowej i Ekonomicznej*, Portal 2009, nr 2/3 (4), s. 60–63.

¹⁴ DzU 2006 Nr 251, poz. 1852.

Wiesława Jędrzejewska
Dolnośląska Biblioteka Pedagogiczna
we Wrocławiu

Zarządzanie zbiorami elektronicznymi w Dolnośląskiej Bibliotece Pedagogicznej we Wrocławiu

Abstrakt: *Omówiona została polityka cyfryzacji zbiorów w Dolnośląskiej Bibliotece Pedagogicznej we Wrocławiu. Zaprezentowano możliwości, jakie daje system biblioteczny Aleph w wersji 18 w gromadzeniu i zarządzaniu elektronicznymi zasobami.*

Polityka tworzenia i ochrony zasobów cyfrowych w Dolnośląskiej Bibliotece Pedagogicznej [dalej: DBP] opiera się na odpowiedzi na następujące pytania:

1. Co cyfryzować i dla jakiego odbiorcy?
2. Jak udostępniać cyfrowe zbiory?
3. W jakim okresie dostęp do cyfrowych zbiorów powinien być zapewniony?
4. Jakie są koszty digitalizacji, a jakie koszty ochrony zbiorów?

Polityka cyfryzacji zbiorów w DBP we Wrocławiu

Tworząc kopie cyfrowe dokumentów zgromadzonych w DBP, staramy się przede wszystkim odpowiadać na potrzeby użytkowników, a także zabezpieczać niszczące pozycje.

Pierwsze kopie cyfrowe sporządzane były na zamówienia użytkowników dolnośląskich bibliotek pedagogicznych współpracujących z DBP. Z bibliotekami tymi od kilku lat wspólnie tworzona jest bibliograficzna baza zawartości czasopism. Część czasopism odnotowywanych w bazie nie jest dostępna w powiatowych bibliotekach. Najprostszą drogą dostarczenia ich jest digitalizacja. Przesyłanie cyfrowych kopii artykułów rozpoczęto w 2006 roku. Usługa ta świadczona jest obecnie wszystkim zainteresowanym.

Kopie utworzone na zamówienie czytelników stanowią 30% wszystkich zdigitalizowanych artykułów z gazet i czasopism. W skład blisko 2,5-tysięcznego zbioru cyfrowych artykułów wchodzi również materiały, które digitalizowane były jako część tworzonych w DBP cyfrowych pakietów edukacyjnych.

W czterech tematycznych pakietach zostały zebrane starannie wyselekcjonowane i opatrzone adnotacją materiały z Internetu, zestawienie bibliograficzne książek zaopatrzonych w adnotacje i zeskanowane spisy treści oraz zestawienie bibliograficzne artykułów z

dołączonymi ich skanami. Cyfrowy zbiór artykułów stanowią kopie tworzone w celu zabezpieczenia tekstów niszczących materiałów. Są to:

- artykuły z zacytanych czasopism,
- artykuły z wrocławskich gazet dotyczące edukacji z lat 2007–2010.

Od 2008 roku po podpisaniu umowy z konsorcjum Dolnośląska Biblioteka Cyfrowa DBP współtworzy zasoby cyfrowe dolnośląskich placówek. Cyfrowe zbiory DBP udostępniane są w trzech kolekcjach:

- Edukacja na Dolnym Śląsku,
- Monografie dolnośląskich szkół,
- Edukacja w okresie międzywojennym.

Zbiory wszystkich kolekcji to niespełna 100 pozycji. Udostępniane są poprzez Federację Bibliotek Cyfrowych w Europeanie. Przechowywane są na serwerach Politechniki Wrocławskiej, a zadaniem DBP jest jedynie zabezpieczenie kopii wysyłanych dokumentów.

Udostępnianie zbiorów cyfrowych w DBP

Jak można udostępnić innym czytelnikom cyfrowe kopie artykułów utworzone na zamówienie oraz te, które stanowią część pakietów edukacyjnych?

Pierwszym pomysłem było utworzenie spisu artykułów w Excelu, dosyć szybko od niego odstąpiono, może to być dobre dla kilkudziesięciu pozycji, ale dla kilku tysięcy staje się zupełnie nieprzydatne.

Ze względu na ochronę praw autorskich nie można było wprowadzić ich do DBC. Rozwiązanie przyszło z nową wersją systemu bibliotecznego Aleph. 18 wersja Alepha, nad której wdrożeniem pracujemy w bibliotece, umożliwia zarządzanie zasobami elektronicznymi i ich metadanymi bezpośrednio w środowisku programu Aleph, ale jedynie na zbiorze nieprzekraczającym 1000 pozycji.

Rozszerzenie licencji o moduł ADAM do obsługi zbiorów cyfrowych pozwala na przechowywanie dowolnej liczby obiektów cyfrowych. Takie rozszerzenie licencji będzie posiadał system Aleph wykorzystywany w sieci dolnośląskich bibliotek pedagogicznych. Pozwoli to na przechowywanie, zarządzanie i udostępnianie całego cyfrowego zasobu współpracujących bibliotek.

Przy użyciu standardowego Modułu Katalogowania ALEPH można załadować do systemu różnorodne zasoby elektroniczne, tworząc dla nich opisy bibliograficzne zgodne z formatem MARC i dodając metadane techniczne (prawa dostępu). Materiały elektroniczne

mogą być przechowywane w systemie plików serwera ALEPH lub jako linki do dokumentów znajdujących się na zdalnych maszynach. Mogą też być generowane miniaturki. Dodatkowo dokumenty tekstowe można indeksować, co umożliwi pełnotekstowe przeszukiwania.

Czytelnicy otrzymują w pełni zintegrowany zasób biblioteczny, składający się z informacji zarówno o tradycyjnych materiałach drukowanych z możliwością ich wypożyczenia, jak też o zasobach elektronicznych.

Dzięki rozbudowanemu katalogowi OPAC ALEPH 500 użytkownicy mogą łatwo przeglądać metadane, wykonywać wyszukiwania pełnotekstowe oraz wygodnie pobierać zbiory cyfrowe.

OPAC WWW Katalogu Centralnego dolnośląskich bibliotek pedagogicznych

Katalog Centralny						
	Zaloguj	Koniec sesji	Moje konto	Bazy	Opcje wyświetlania	Komentarze
	Indeksy	Wyszukaj	Lista wyników	Poprzednie wyszukiwania	Moja e-półka	Strona biblioteki
Wybrane rekordy: Wybierz format Zapisz/wyślij Utwórz podzestaw Dodaj do Mojej e-półki Cały zestaw: Zaznacz wszystko Odznacz Zawęż Filtr						
#	Hasło główne	Tytuł	Rok wyd.	Zasób	Miniatura	Obiekt cyfrowy
1	☐ Hartley, Mary	Jak słuchać by ludzie do nas mówili / Mary Hartley ; przet. Aleksandra Wejchert-Spodenkiewicz.	2007	Wrocław(1/ 1)		
2	☐ Schiraldi, Glenn R.	Jak zwiększyć poczucie własnej wartości? : trening / Glenn R. Schiraldi ; [tł.: Anna Żak].	2007	Wrocław(1/ 1) Dzierżoniów(1/ 0) Milicz(1/ 0)		
3	☐	20 lat Szkoły Podstawowej nr 10 im. Mikołaja Kopernika w Głogowie / [oprac. zespół nauczycieli Agnieszka Kozioł et al. na czele z Krzysztofem Jaskulą].	2000	Wrocław(1/ 0)		
4	☐ Rychlewicz, Władysław.	Kwalifikacje zawodowe nauczycieli szkół średnich ogólnokształcących / oprac. Władysław Rychlewicz.	1938	Wrocław(1/ 0)		
5	☐ Wojciechowski, Konstanty	Wskazówki metodyczne do programu gimnazjum państwowego : język polski : [gimnazjum wyższe] / [nap. Konstanty Wojciechowski ; z udziałem Stanisława Szobera oraz Bogdana Nawroczyńskiego].	1923	Wrocław(1/ 0)		
6	☐ Kraszewski, Józef Ignacy	Jak się dawniej listy pisały / przez J. I. Kraszewskiego.	1922	Wrocław(1/ 0)		
7	☐ Wierzbowski, Teodor	Komisya Edukacyi Narodowej 1773-1794 : monografia historyczna. T. 1 / Teodor Wierzbowski.	1911	Wrocław(1/ 0)		

Zbiory cyfrowe DBP stanowią pozycje:

- znajdujące się w domenie publicznej,
- na które otrzymano zgodę na ich cyfryzację,
- chronione prawem autorskim.

Dostęp do tych ostatnich może być udzielany na podstawie takich kryteriów jak:

- adresy IP,
- identyfikator użytkownika,
- status czytelnika.

Sposoby wykorzystania katalogu OPAC ALEPH 500

1. Zbiór cyfrowy artykułów z czasopism stanowi niewiele ponad 1% całego zasobu bazy EDUKACJA, stąd wyodrębniona została baza logiczna „Baza artykułów w wersji cyfrowej”.
Podobnie jeszcze mniejszy zbiór cyfrowych książek przeglądany może być w katalogu: „Książki lub ich fragmenty w wersji cyfrowej”.
2. Zbiory tworzące kolekcję w Dolnośląskiej Bibliotece Cyfrowej podlinkowane są do opisów bibliograficznych w używanej dotychczas 14 wersji Alepha (w polu 856). Po przeniesieniu katalogu do 18 wersji Alepha będą widoczne jako linki w katalogu cyfrowych obiektów.
3. Pozycje z naszego katalogu dostępne w domenie publicznej podlinkujemy do ich cyfrowej kopii w zbiorach Federacji Bibliotek Cyfrowych.
4. Opisy bibliograficzne nowych pozycji książkowych będziemy wzbogacać zeskanowanym spisem treści oraz skanem okładki.
5. Utworzyliśmy kopie cyfrowe często udostępnianych książek, które są w złym stanie. Pozycje te po wprowadzeniu do ADAMa będą udostępniane na komputerach w czytelniku.
6. Zbiór elektronicznych artykułów, dotychczas niedostępny, znajdzie swoich odbiorców. Ponieważ można ograniczyć udostępnianie kopii cyfrowych dla określonej grupy odbiorców na określony czas i z zadaną liczbą kopii, wszystkie zeskanowane artykuły dołączone zostaną do ich opisów bibliograficznych z ograniczeniem dostępności dla zalogowanych użytkowników biblioteki.
7. Wiele bibliografowanych czasopism ma wersje elektroniczne udostępniane w Internecie przez redakcje. Wyszukana została już pokaźna liczba takich artykułów. Planowane jest przeniesienie ich na serwer Alepha, dołączenie do opisów bibliograficznych z adnotacją o źródle pozyskania.

Ochrona zasobów cyfrowych

Tematyce zabezpieczenia elektronicznych zasobów poświęcony został szósty numer Biuletynu EBIB z 2010 roku.

Według definicji ochrona informacji cyfrowych to zbiór rozwiązań służących zapewnieniu ciągłości dostępu do materiałów należących do dziedzictwa cyfrowego w

okresie, w którym dostęp taki jest pożądanym. Zgodnie z tą definicją zbiór cyfrowy Biblioteki można podzielić na dwa podzbiory.

Materiały gromadzone w kolekcji: Edukacja w okresie międzywojennym, mają charakter historyczny, należą do dziedzictwa cyfrowego, które chcemy chronić możliwie jak najdłużej. Pozycje książkowe, które są podstawą kolekcji, nie są unikatowe, niemożliwe do odtworzenia, ale wytworzenie kopii cyfrowych pozycji będących w złym stanie fizycznym wiąże się z dużym nakładem pracy. Oprócz zabezpieczeń na serwerach DBC tworzymy dwie kopie dokumentów: na dobrze chronionym serwerze SBS wewnętrznej sieci bibliotecznej oraz na wymiennym dysku twardym przechowywanym w kasie pancerniej poza pomieszczeniem serwerowi.

Pozostałe zbiory mają charakter digitalizacji „prezentacyjnej” – pliki nie są przeznaczone do bardzo długiego zachowania. Aby przez okres wykorzystywania tych plików uniknąć konieczności ponownej digitalizacji w razie ich utraty, zagwarantowana jest dla nich procedura zabezpieczeń.

Cyfrowe kopie dokumentów utworzonych w DBP zajmowały w połowie 2010 roku ok. 2,5 GB. To niewiele i można byłoby je trzymać na dysku zwykłego komputera, ale ten 2,5 GB zbiór to nowa wartość w DBP. To wynik pracy wielu osób i jako taki jest starannie zabezpieczony. Dane gromadzone w systemie są codziennie archiwizowane, tworzone są dwie kopie: jedna na serwerze, druga na taśmie streamera. Ta ostatnia przechowywana jest w kasie pancerniej poza pomieszczeniem serwerowni. Serwer systemu Aleph posiada ok. 600 GB wolnego miejsca, starczy nam na wiele lat, nawet przy planowanym zwiększeniu intensywności cyfryzacji.

Nowoczesne narzędzia do tworzenia i użytkowania bazy danych o dorobku naukowym pracowników Politechniki Wrocławskiej

Abstrakt: *Rejestracja dorobku naukowego pracowników Politechniki Wrocławskiej w komputerowej bazie danych rozpoczęła się już w 1972 roku. Powołano wówczas Oddział Dokumentacji Biblioteki Głównej i OINT Politechniki Wrocławskiej, odpowiedzialny za funkcjonowanie i aktualizację bazy danych. Przez lata programy do jej obsługi były tworzone i udoskonalane przez informatyków biblioteki. W 2009 roku do rejestracji dorobku naukowego wdrożono system biblioteczny Aleph. Lata doświadczeń w tworzeniu bazy pozwoliły z powodzeniem dostosować nowy system do potrzeb użytkowników i zadań dokumentacji. Wymagało to m.in. opracowania formularzy wyszukiwawczych, które w odróżnieniu od oryginalnego formularza Alepha pozwalają generować wydruki zawierające wykazy prac pracowników Politechniki Wrocławskiej. Umożliwiają również przeszukiwanie bazy według różnorodnych kryteriów (np. według kodu jednostki organizacyjnej Uczelni). Po roku użytkowania nowego systemu stwierdzono, że zwiększa on efektywność pracy bibliotekarzy, ułatwiając wprowadzanie danych do bazy, a jednocześnie umożliwiając stałą kontrolę poprawności tych danych.*

Tworzenie bazy danych o dorobku naukowym pracowników Politechniki Wrocławskiej to proces długotrwały i złożony, trwający już niemal 40 lat. Oddział Dokumentacji Biblioteki Głównej i OINT PWr powołany w celu aktualizacji bazy i rozpowszechniania informacji o jej zawartości istnieje od 1972 roku. Wówczas również określono strukturę organizacyjną systemu informacji o dorobku naukowym pracowników Uczelni¹. Od tamtej pory, wraz z rozwojem komputeryzacji i zmianami programów do obsługi bazy danych, system dokumentowania był udoskonalany i dostosowywany do wciąż rosnących potrzeb środowiska naukowego.

Pierwszym programem do obsługi bazy był SINT/D, system wsadowy, działający na komputerze ODRA1305 w Centrum Obliczeniowym PWr. Dane były magazynowane na taśmie magnetycznej, aktualizacja zaś bazy następowała po wczytaniu danych z perforowanej taśmy papierowej. SINT/D był pierwszym stworzonym przez informatyków Biblioteki programem, wdrożonym w ramach budowy Automatycznego Systemu Przetwarzania Informacji Naukowej. W 1977 roku rozpoczęto eksploatację kolejnego systemu, SINT/NB. Taśmę papierową zastąpiła w nim taśma magnetyczna, ponadto zastosowano nowy format

¹ Autorzy dostarczają prace w celu ich zdokumentowania do biblioteki swojej jednostki macierzystej. Tam przygotowany jest opis bibliograficzny, który następnie wraz z pracą trafia do Oddziału Dokumentacji Biblioteki Głównej Politechniki Wrocławskiej, gdzie jest weryfikowany, a następnie udostępniany na stronie WWW. Szczegółowe informacje na temat organizacji systemu dokumentowania zawierają publikacje A. Komperdy (zob. Bibliografia).

wprowadzania danych, APIN/MARC, który był zmodyfikowaną przez informatyków Biblioteki wersją formatu USMARC².

W 1992 roku przeprowadzono konwersję zbiorów z taśm magnetycznych i rozpoczęto eksploatację nowej, mikrokomputerowej wersji systemu. Była to data przełomowa w historii tworzenia bazy danych – została ona po raz pierwszy udostępniona w lokalnej sieci uczelnianej. Wtedy również otrzymała ona nazwę DONA (będącą akronimem od słów DOrobek NAukowy). Od 1996 roku baza była już dostępna w Internecie, jednak jej możliwości wyszukiwawcze były dość ograniczone. W związku z tym w 2002 roku informatycy Biblioteki uzupełnili formularz wyszukiwawczy, co pozwoliło na zadawanie zapytań, opierając się na różnych kryteriach (m.in. roku publikacji, rodzaju pracy czy kodzie jednostki organizacyjnej Uczelni)³.

Jak widać z powyższego, baza danych o dorobku naukowym pracowników Politechniki Wrocławskiej ma długą tradycję. Lata doświadczeń i współpraca między Oddziałem Dokumentacji a informatykami zaowocowały, kiedy w 2005 roku podjęto decyzję o wdrożeniu systemu Aleph do rejestracji dorobku naukowego. System ten był eksploatowany w innych oddziałach Biblioteki Głównej PWr już od 2002 roku. Zanim jednak baza DONA została w nim udostępniona, przeprowadzono liczne prace, które miały na celu dostosowanie jego parametrów do zadań dokumentacji. W roku 2005 rozpoczęto konwersję danych w bazie z formatu APIN/MARC na międzynarodowy format MARC21. Wymagało to opracowania tzw. tablic przejścia dla wszystkich typów dokumentów z bazy DONA do nowego formatu. Ponieważ zaś rejestracja dorobku naukowego obejmuje wiele rodzajów prac (m.in. publikacje i utwory niepublikowane, wydawnictwa zwarte i ciągłe), dopasowywanie danych z formatu APIN/MARC do formatu MARC21 było czynnością pracochłonną oraz wymagającą konstruktywnego myślenia⁴.

Opracowano 23 szablony dla różnych dokumentów. Zawierają one wszystkie pola, które osoba tworząca rekord bibliograficzny powinna wypełnić. Szablony uzupełniono dodatkowo o pola lokalne, konieczne do wykonywania analiz dorobku naukowego pracowników PWr (szczególnie do opracowania rocznego raportu, który ukazuje się od 1973 roku i jest przeznaczony dla władz Uczelni). Są to pola: DDO (data zdokumentowania danej pracy),

² D. Klesta, I. Rzońca, *Komputerowy zintegrowany system biblioteczny Aleph. Koncepcja funkcjonowania bazy danych Dorobku Naukowego DONA w Bibliotece Głównej Politechniki Wrocławskiej*, „Raporty Biblioteki Głównej i OINT PWr.” 2005, nr 268, s. 3.

³ A. Komperda, *Rozwój systemu dokumentowania prac naukowych na Politechnice Wrocławskiej*. W: Wrocławskie Spotkania Bibliotekarzy Polonijnych, red. H. Szarski, M. Kuziela. Wrocław : TArt, 2008, [online, dostęp 11 czerwca 2010 roku], <http://www.dbc.wroc.pl/dlibra/doccontent?id=2233&dirids=1>.

⁴ D. Klesta, I. Rzońca, *op. cit.*, s. 9.

ROD (rodzaj pracy), STA (status pracy – naukowa z afiliacją PWr, naukowa nieafiliowana na PWr i popularnonaukowa), ZAS (zasięg wydawniczy – zagraniczny, krajowy lub politechniczny), ZAN (zasięg językowy – międzynarodowy lub lokalny), CHP (charakter pracy, np. stosowana, rozwojowa, popularnonaukowa), PUB (publikacja bądź praca niepublikowana). Prócz tego szablon do tworzenia opisów artykułów uzupełniono o pola wartościujące publikacje. Są to: WLM (obecność czasopisma, w jakim ukazała się dana publikacja, na liście ministerialnej czasopism punktowanych), LMI (liczba punktów na tej liście), WLF (obecność czasopisma na Liście Filadelfijskiej), WIF (wskaźnik Impact Factor), IFA (wartość wskaźnika).

Dużą pomocą dla bibliotekarzy tworzących rekordy bibliograficzne są tzw. informacje etykiety. Zawierają one wskazówki, jak powinno się wypełnić określone pole rekordu bibliograficznego. Zostały utworzone przez pracowników Oddziału Dokumentacji i określają m.in. jak należy pobierać dane z kartotek haseł wzorcowych czy z indeksów, jak tworzyć rekordy wzorcowe autorów. Poszczególne podpowiedzi składają się z następujących części: nazwa pola MARC21 i jego krótki opis, wskaźniki pól, identyfikatory podpól (określające, co powinno się znaleźć w poszczególnych podpolach), znaki umowne i przykłady.

Kartoteki haseł wzorcowych i indeksy to narzędzia, które w widoczny sposób usprawniły pracę bibliotekarzy. Pozwalają one uniknąć wielokrotnego wprowadzania tych samych danych do bazy, ponadto dzięki nim dane te są ujednolicone. Osoba tworząca rekord pobiera prawidłową wersję potrzebnych danych z khw, z indeksu bądź ze słownika. W bazie DONA są khw dla nazw osobowych i nazw serii, natomiast indeksy są tworzone m.in. dla pól: słowa kluczowe, uwagi, miejsce i data konferencji, cytata wydawnicza. Do poszczególnych pól dołączono ponadto słowniki, m.in. do pola języka publikacji, jednostki organizacyjnej uczelni czy rodzaju pracy.

Niezaprzeczalną zaletą systemu bibliotecznego Aleph jest kontrola logiczna poprawności wprowadzonych danych, pozwalająca uniknąć wielu błędów⁵, takich jak brak lub niewłaściwe wskaźniki pól, brak obowiązkowych pól. Pojawiające się na czerwono komunikaty informują, co trzeba poprawić – wprowadzenie zmian jest wówczas konieczne, gdyż o ile się tego nie zrobi, nie można zapisać rekordu.

Oprócz tych kontroli Aleph oferuje możliwość tworzenia raportów, które pozwalają na sprawdzanie poprawności danych wprowadzonych do bazy. Raporty te zostały opracowane przez informatyków Biblioteki po konsultacjach z pracownikami Oddziału Dokumentacji.

⁵ R. Maniecka-Dziubecka, *System biblioteczny ALEPH*, „Biuletyn EBIB” [online] 2000, nr 2 (10) [Dostęp 11 czerwca 2010], <http://www.oss.wroc.pl/biuletyn/ebib10/aleph.html>.

Część z nich umożliwia kontrolę logiczną poprawności wprowadzonych danych, wychwytyjąc niezgodność między danymi w dwóch różnych polach. Tak jest na przykład wówczas, gdy w polu języka znajduje się jeden z języków kongresowych (o zasięgu międzynarodowym), natomiast w polu ZAN (zasięg językowy) umieszczono wskaźnik L (lokalny), zamiast M (międzynarodowy). Dzięki raportom Alepha można wyszukać rekordy bibliograficzne, w których brakuje niezbędnych pól czy podpól, takich m.in. jak skrót tytułu czasopisma. Raporty pozwalają również wykryć nieprawidłowości w kartotekach haseł wzorcowych, na przykład wtedy, gdy dwóch różnych autorów ma ten sam numer ewidencyjny⁶.

Priorytetową sprawą przy wdrażaniu systemu Aleph do zadań dokumentacji było przygotowanie własnego interfejsu wyszukiwawczego, przede wszystkim dlatego, że oryginalny interfejs Alepha nie daje możliwości wyszukiwania według kryteriów dostosowanych do specyfiki bazy, ponadto nie pozwala na samodzielne generowanie wydruków przez użytkowników. W obecnej chwili mamy do wyboru kilka formularzy wyszukiwawczych dla różnych grup użytkowników: autorów PWr zainteresowanych swoim dorobkiem, bibliotekarzy przygotowujących statystyki oraz analizy dorobku i cytowań pracowników, kierowników jednostek organizacyjnych czy też osób wyszukujących prace na dany temat (np. studentów, doktorantów).

Ogół użytkowników ma do wyboru trzy formularze. Najprostszy z nich pozwala na wygenerowanie indywidualnego wykazu prac danego autora. Po wpisaniu nazwiska i imienia (bądź jego inicjału) i zidentyfikowaniu autora widzimy dwa okna zawierające wstępną analizę dorobku naukowego pracownika: liczbę prac należących do określonego typu dorobku (tj. publikacji bądź prac niepublikowanych), podział prac według zasięgu językowego (międzynarodowe i lokalne). Podana jest również liczba prac umieszczonych w czasopismach, które posiadają wskaźnik Impact Factor lub znajdują się na liście ministerialnej bądź Filadelfijskiej. W drugim oknie widzimy dane liczbowe na temat poszczególnych rodzajów prac: publikacji (np. artykułów, utworów z książek, monografii, patentów) i prac niepublikowanych (m.in. raportów z prac badawczych, preprintów, zgłoszeń patentowych). Zaznaczając odpowiednie pola, można ograniczyć wykaz prac danego autora do określonego typu dorobku, rodzaju prac, ich zasięgu językowego czy zakresu chronologicznego.

⁶ W bazie DONA każdy autor – pracownik PWr ma przypisany unikatowy numer, który pozwala na jego identyfikację. Jeśli chodzi o doktorantów to są oni oznaczani symbolem 888888, studenci 999999, natomiast autorzy spoza PWr mają przypisane 000000.

Kolejny formularz pozwala wygenerować dorobek naukowy całej jednostki organizacyjnej Uczelni (wydziału, instytutu, zakładu, katedry, studium), również już nieistniejącej. Użytkownik może dokonać wyboru interesującej go jednostki z listy. Wyszukiwanie można ograniczyć do określonego typu dorobku, zakresu chronologicznego, rodzaju pracy, zasięgu językowego (międzynarodowego bądź lokalnego) i języka. Dzięki obecności pól wartościujących publikacje w rekordach (takich jak punktacja z listy ministerialnej), możemy również przeszukiwać bazę pod tym kątem, np. interesują nas publikacje danej jednostki, posiadające określoną liczbę punktów (lub zakres punktów), znajdujące się w czasopiśmie umieszczonych na Liście Filadelfijskiej. Jak widać, formularz jest narzędziem dostarczającym danych statystycznych niezbędnych do tworzenia rankingów jednostek w Uczelni.

Formularz tematyczny pozwala przeszukiwać bazę według dowolnych słów z określonych pól rekordu (wyszukiwanie opiera się na indeksach) takich jak: tytuł i podtytuł pracy lub tomu, tytuł lub nazwa konferencji, tytuł wydawnictwa ciągłego w języku polskim lub obcym, słowa kluczowe. Można zawęzić wyszukiwanie do określonego roku (zakresu lat), języka, typu dorobku czy rodzaju pracy.

Wyniki wyszukiwania we wszystkich formularzach mogą być prezentowane w formie tabeli na stronie WWW bądź w postaci gotowej do wydruku (pliki html i rtf). W tabeli umieszczono dane o autorach pracy, jej tytule, źródle, w jakim ją zamieszczono, oraz roku ukazania. W przypadku publikacji z czasopisma dodano również link, który prowadzi do pełnego tekstu artykułu lub odsyła nas do katalogu Biblioteki PWr czy innych bibliotek, w celu zlokalizowania interesującej nas pozycji. Jest to możliwe dzięki zastosowaniu nowoczesnego narzędzia linkującego LinkSolver. Dostęp do pełnego tekstu pracy z pozycji opisu bibliograficznego jest również możliwy dzięki obecności w rekordzie bibliograficznym pola adresu elektronicznego⁷. Publikacje posiadające Impact Factor czy punkty z listy ministerialnej są dodatkowo oznaczone, co pozwala natychmiast zorientować się, ile punktów posiada dana praca bądź jaka wartość Impact Factor została jej przypisana. Tytuły są podlinkowane, co pozwala otworzyć dany rekord bibliograficzny i obejrzeć go w sześciu formatach: standardowym, skróconym, karty katalogowej i przypisu oraz w formacie MARC i formacie z nazwami etykiet.

Wygenerowany plik z wykazem dorobku autor może pobrać ze strony, może również

⁷*DONA. Dorobek naukowy pracowników PWr*. [online, dostęp 11 czerwca 2010], http://www.biblioteka.pwr.wroc.pl/bazy_a_z.dhtml#dona.

podać adres poczty elektronicznej i wówczas wykaz zostanie mu wysłany. Zawiera on analizę statystyczną dorobku naukowego oraz opisy bibliograficzne prac, w których prócz informacji podstawowych podano również dane wartościujące publikacje.

Prócz formularzy dostępnych dla ogółu użytkowników informatycy przygotowali również bardziej rozbudowane formularze służbowe dla bibliotekarzy. Umożliwiają one wygenerowanie informacji o pracach tajnych, które nie powinny być udostępniane publicznie (część doktoratów i niepublikowanych raportów z badań, zgłoszenia patentowe). Formularz uniwersalny pozwala sporządzić wykaz dorobku dla pojedynczego autora czy jednostki organizacyjnej (formularz do podsumowania ogólnego dorobku naukowego pozwala sporządzić również wykaz dla grupy lub zespołu osób). Istnieje możliwość zawężenia wyszukiwania do prac o określonym zasięgu wydawniczym czy językowym, lub zakresie chronologicznym. Można również wyszukać prace samych studentów i doktorantów Politechniki Wrocławskiej oraz prace napisane pod kierunkiem danego promotora. W formularzu uwzględniono też kryterium daty zdokumentowania danej pracy i jej status (popularnonaukowa, naukowa z afiliacją PWr, nieafiliowana na PWr). Można wybrać prace, które dostępne są tylko online. Nowym kryterium jest numer zlecenia danej pracy. Jeśli chodzi o dane wartościujące, to prócz możliwości wybrania wskaźników obecności na liście ministerialnej, Filadelfijskiej bądź w bazie Journal Citation Reports, można wpisać interesującą nas wartość punktową albo zakres punktów w przypadku listy czasopism, oraz zakres wartości, jeśli chodzi o wskaźnik Impact Factor.

Bibliotekarze mogą również korzystać z formularzy pozwalających sporządzić podsumowanie przekrojowe dorobku naukowego osób i jednostek PWr. Dzięki temu, że umieszczono w nich tzw. kontekstową tabelkę rozbić, pozwalają one na prezentację wyników wyszukiwania w formie tabeli bądź wykresu z podziałem na: jednostki organizacyjne, lata, typ dorobku bądź rodzaje prac, a nawet z rozbiciem na punkty LMI i na przedziały wartości IF. Jak widać, możliwości wyszukiwania w bazie DONA są bardzo duże.

System Aleph, wdrożony ostatecznie do zadań dokumentacji w 2009 roku, bardzo dobrze sprawdził się w funkcji rejestracji dorobku naukowego. Wymagało to dużego nakładu pracy zarówno ze strony informatyków, pracowników Oddziału Dokumentacji, jak i bibliotekarzy jednostek organizacyjnych, przygotowujących opisy bibliograficzne prac. Ciągły rozwój bazy DONA jest miarą jej użyteczności i świadczy o potrzebie istnienia na Uczelni zorganizowanego systemu informacji o dorobku naukowym pracowników.

Bibliografia

- Dorobek naukowy pracowników Pwr. [online, dostęp 11 czerwca 2010],
http://www.biblioteka.pwr.wroc.pl/bazy_a_z.dhtml#dona.
- Klesta D., Rzońca I., *Komputerowy zintegrowany system biblioteczny ALEPH : Koncepcja funkcjonowania bazy danych Dorobku Naukowego Pracowników DONA Biblioteki Głównej Politechniki Wrocławskiej*, „Raporty Bibl. Gł. OINT PWroc.” 2005, Ser. SPR ; nr 268DONA.
- Kołcio D., Radecka B., Statkiewicz I., *Komputerowy zintegrowany system biblioteczny ALEPH : Interfejs wyszukiwawczy WWW dedykowany dla bazy Dorobek Naukowy Pracowników Politechniki Wrocławskiej DONA*, „Raporty Bibl. Gł. OINT PWroc.” 2005, Ser. SPR ; nr 269.
- Komperda A., *Rozwój systemu dokumentowania prac naukowych na Politechnice Wrocławskiej*, [w:] Wrocławskie Spotkania Bibliotekarzy Polonijnych, red. H. Szarski, M. Kuziela, Wrocław 2008, s. 193–206 [online, dostęp 11 czerwca 2010 roku],
<http://www.dbc.wroc.pl/dlibra/doccontent?id=2233&dirids=1>.
- Komperda A., *Dokumentacja dorobku naukowego pracowników Politechniki Wrocławskiej*, [w:] Biblioteka Politechniki Wrocławskiej 1946–2006, red. H. Szarski, J. Wojtczak, Wrocław : TArt, 2007, s. 27–36. [online, dostęp 11 czerwca 2010 roku], <http://www.dbc.wroc.pl/publication/1540>.
- Komperda A., *Rola bibliotek akademickich w zakresie tworzenia i rozpowszechniania informacji o dorobku naukowym uczelni*, [w:] Biblioteki XXI wieku. Czy przetrwamy? II Konferencja Biblioteki Politechniki Łódzkiej, Łódź, 19–21 czerwca 2006. Wrocław : Komisja Wydaw. Elektronicznych SBP : PŁódz., 2006. s. 355–367. [online, dostęp 11 czerwca 2010 roku],
http://www.ebib.info/publikacje/matkonf/biblio21/poster_ref05.pdf.
- Maniecka-Dziubecka R., *System biblioteczny ALEPH*, „Biuletyn EBIB” [online], 2000, nr 2 (10) [Dostęp 11 czerwca 2010], <http://www.oss.wroc.pl/biuletyn/ebib10/aleph.html>.

Marta Sierżega
Biblioteka Wydziału Chemicznego
Politechniki Wrocławskiej

Aleph Raporty jako narzędzie w pracy bibliotekarza na przykładzie Oddziału Udostępniania Biblioteki Głównej i bibliotek sieci Politechniki Wrocławskiej

Abstrakt: *Charakterystyka raportów systemu biblioteczno-informacyjnego Aleph (czym jest raport, jakie jest jego przeznaczenie). Stopień przydatności raportów w pracy Oddziału Udostępniania przy zestawieniach statystycznych, kontrolach księgozbioru i czytelników. Przedstawienie wyników ankiety przeprowadzonej wśród bibliotekarzy o przydatności raportów w pracy (systematyzacja, wykorzystanie i zapotrzebowanie na różnego rodzaju raporty).*

Proces automatyzacji Biblioteki Głównej i bibliotek sieci Politechniki Wrocławskiej

Proces automatyzacji Biblioteki Głównej Politechniki Wrocławskiej rozpoczął się na początku 1971 roku za sprawą Czesława Daniłowicza, który – wraz z grupą młodych adeptów Wydziału Elektroniki – przystąpił do opracowania projektu automatyzacji procesów bibliotecznych. Najważniejszymi z nich były: SINT/NB (System Informacji Naukowo-Technicznej / Prace Naukowo-Badawcze) – dokumentacja dorobku naukowego pracowników Politechniki Wrocławskiej (od 1973 r.), SDI (Selektywna Dystrybucja Informacji, od 1974 r.) i automatyczne katalogowanie druków zwartych SABI/O2 (1978 r.).

Nas jednak najbardziej interesować będzie automatyzacja udostępniania zbiorów. W Oddziale Udostępniania od listopada 1990 roku funkcjonował UDOS – mikrokomputerowy system rejestracji wypożyczeń. Służył on również do zapisu czytelników, rejestracji wypożyczeń i zwrotów książek, do prolongat, monitowania terminów zwrotu wypożyczonych książek oraz automatycznego naliczania kar za przetrzymanie. Ogromną zaletą systemu było włączenie do niego katalogu zasobów oraz informacja o tym, czy dany egzemplarz jest wypożyczony czy też dostępny do wypożyczenia. Od początku funkcjonowania systemu książki oklejane były kodami kreskowymi w celu szybszej i sprawniejszej rejestracji wypożyczeń. Również dane identyfikujące czytelnika zapisane były w postaci kodu kreskowego, po którego wczytaniu na ekranie monitora ukazywały się dane użytkownika¹. Użytkownicy mieli możliwość automatycznego zamawiania książek, mogli sprawdzać stan

¹ H. Szarski: *Komputeryzacja w Bibliotece Głównej i OINT Politechniki Wrocławskiej – stan obecny i kierunek zmian*. „Przegląd Biblioteczny” 1991, z. 3/4, s. 305–315.

swojego konta oraz otrzymywać informacje o nowościach. Ważną zaletą tego systemu była jego mała awaryjność.

System biblioteczno-informacyjny Politechniki Wrocławskiej, poza Biblioteką Główną obejmował również biblioteki wydziałowe, instytutowe, studiów oraz zamiejscowych ośrodków dydaktycznych. Biblioteki wydziałowe podlegały całkowicie Bibliotece Głównej, dlatego też w połowie lat 90. XX wieku postanowiono o automatyzacji tychże bibliotek. Warunkiem było zakupienie przez bibliotekę wydziałową sprzętu komputerowego, natomiast Biblioteka Główna zapewniała instalację systemu, szkolenia pracowników oraz opiekę nad systemem. Plan nie został zrealizowany, głównie za względów organizacyjnych oraz finansowych. W roku 2001, gdy nastąpiły zmiany w nadzorze nad bibliotekami wydziałowymi (do tej pory za biblioteki wydziałowe była odpowiedzialna Biblioteka Główna), które weszły w gestię dziekana wydziału, pojawiły się nowe możliwości, by kontynuować prace związane z automatyzacją bibliotek wydziałowych. Od 2001 roku Biblioteka Główna nadzoruje biblioteki wydziałowe jedynie pod względem merytorycznym, a Oddział Sieci Biblioteczno-Informacyjnej koordynuje pracę wszystkich bibliotek w sieci Politechniki Wrocławskiej².

Gdy w 2001 roku powstała koncepcja wdrożenia systemu, który zapewni kompleksową automatyzację wszystkich agend bibliotecznych Biblioteki Głównej oraz automatyzacji bibliotek wydziałowych, okazało się, że dotychczasowy system, nawet po modernizacji, nie spełni wymagań przed nim stawianych. Dodatkowo wystąpiła niespójność systemów operacyjnych DOS i Windows, dlatego w 2002 roku, w ramach konsorcjum bibliotek Wrocławia, został zakupiony izraelski system Aleph. Pod koniec roku dokonano konwersji danych ze starego systemu na nowy, na szczęście działania te nie zaburzyły funkcjonowania bibliotek, które mogły pracować w swoim dotychczasowym rytmie. Wprowadzenie nowego systemu biblioteczno-informacyjnego spowodowało również zmiany w regulaminie udostępniania zbiorów, m.in. obowiązkowy zapis w Bibliotece Głównej, jedna karta biblioteczna obowiązująca zarówno w BG, jak i w bibliotekach sieci, zwiększenie wypożyczeń do 10 egzemplarzy, zdalne zamawianie książek do BG przez całą dobę³.

Równolegle rozpoczęły się prace nad przygotowaniem księgozbiorów bibliotek wydziałowych do procesu automatyzacji, co wiązało się z ogromnymi nakładami finansowymi. Biblioteki wydziałowe zobowiązane były zakupić co najmniej dwie licencje,

² T. Koniaszewska, E. Zysek-Nockowska, *Komputeryzacja bibliotek wydziałowych Politechniki Wrocławskiej*, „Bibliotekarz” 2008, nr 10, s. 16–19.

³ *Ibid.*

odpowiedni sprzęt pod funkcjonowanie systemu, kody kreskowe, a także zobowiązane były zapewnić środki na coroczne serwisowanie systemu⁴.

Pierwszą biblioteką wydziałową, w której wprowadzono system Aleph⁵, była Biblioteka Wydziału Elektrycznego (2002 r.), rok później zautomatyzowano Bibliotekę Wydziału Informatyki i Zarządzania (2003 r.), następnie Bibliotekę Wydziału Mechanicznego (2005 r.), Międzywydziałową Bibliotekę Wydziału Elektroniki Mikrosystemów i Fotoniki (2006 r.), Bibliotekę Wydziału Budownictwa Lądowego i Wodnego (2006 r.), Bibliotekę Wydziału Inżynierii Środowiska (2007 r.), Bibliotekę Wydziału Mechaniczno-Energetycznego (2008 r.), Bibliotekę Wydziału Chemicznego (2008 r.)⁶, a także Bibliotekę Wydziału Górniczego (2010 r.).

Prace nad przygotowaniem zbiorów do procesu retrokonwersji wymagały od pracowników wiele zaangażowania oraz przełamania pewnych barier do nabywania nowych umiejętności, zapoznania się z systemem, skupieniem nad wykonywaniem określonych czynności. W przełamywaniu tych barier pomagały szkolenia organizowane przez Oddział Sieci Biblioteczno-Informacyjnej.

Ogólna charakterystyka systemu biblioteczno-informacyjnego Aleph, ze szczególnym uwzględnieniem Modułu Udostępniania

ALEPH – *Automated Library Expandable Program* – jest to nowoczesny zintegrowany system biblioteczno-informacyjny, który został opracowany specjalnie na potrzeby dużych bibliotek, ośrodków informacji oraz archiwów i muzeów. System ten obecnie używany jest w ponad 60 krajach na świecie, korzystają z niego nie tylko biblioteki, ale również m.in. firmy farmaceutyczne czy ośrodki informacji pracujące dla nauki (np. CERN). Ogromną zaletą systemu jest możliwość zautomatyzowania nie tylko pojedynczej biblioteki (np. Biblioteki Głównej), ale również bibliotek należących do sieci (np. biblioteki wydziałowe czy biblioteki studiów). W obrębie takiej sieci biblioteki mogą posiadać wspólną bazę lub bazy danych, jak np. katalogi, mogą również samodzielnie zarządzać swoimi katalogami, decydują o formach opisów książek, czasopism, decydują również o wyborze sposobu wyszukiwania dokumentów w katalogu. Wspomniana wcześniej pełna integracja systemu Aleph oznacza, że każdy opis dokumentu wprowadzany jest do zbioru tylko raz, następnie może on być wykorzystywany w

⁴ *Ibid.*

⁵ Biblioteki Wydziałowe korzystają głównie z Modułu Udostępniania.

⁶ *Ibid.*

różnych modułach systemu, jak np. w gromadzeniu, katalogowaniu, udostępnianiu, kontroli czasopism, kartoteki haseł wzorcowych czy statystyce bibliotecznej⁷.

Architektura systemu

System biblioteczno-informacyjny Aleph działa w oparciu o bazę Oracle, która oferuje użytkownikom pracę w trybie Klient-Serwer. Nieodłączną częścią systemu jest Graficzny Interfejs Użytkownika (Graphic User Interface) który wykorzystuje możliwości hypertextu i zapewnia użytkownikowi bardzo przyjazne środowisko pracy. System posiada własny serwer WWW, umożliwiający korzystanie z katalogu spoza biblioteki, system ma również własny serwer z protokołem Z39.50⁸.

Aleph jest systemem całkowicie spolszczonym. Wszystkie komendy oraz informacje wyświetlane na ekranie są w języku polskim. Dokumentacja (instrukcje obsługi czy podręczniki np. dla administratorów) do systemu dostępna jest w języku polskim oraz angielskim⁹.

Moduł udostępniania

Moduł Udostępniania daje bibliotekarzom możliwość szybkiego poruszania się po systemie za pomocą jednego kliknięcia myszą lub za pomocą skrótów klawiszowych. Z pozycji wypożyczania można podejrzeć tylko podstawowe dane, tj. imię, nazwisko, dane adresowe, status czytelnika, można również wygenerować list do czytelnika (np. monit). W zakładce Zwrot, dokonuje się prostej czynności zeskanowania kodu kreskowego i odpisania książki z konta. W zakładce Czytelnik posadowionych jest znacznie więcej informacji dotyczących czytelnika i jego wypożyczeń. Widnieją tam aktualne wypożyczenia zarówno z Biblioteki Głównej, jak i z bibliotek sieci. Zintegrowany Moduł Transakcji Finansowych wyświetla kary i inne transakcje zdefiniowane w bibliotece (tutaj widać karę do zapłaty tylko dotyczącą tej konkretnej biblioteki, np. jeśli pracownik Biblioteki Głównej chce poinformować czytelnika, że ma on również zaległości finansowe w bibliotece wydziałowej, musi wejść w opcję po prawej stronie: wg bibliotek, tam będą wyszczególnione kary w konkretnych bibliotekach, nie widać jednak, za jaką książkę ile jest kary, zobaczyć to można

⁷ R. Maniecka-Dziubecka, *System biblioteczny ALEPH*. EBIB, 2000:02 [luty] (10), <http://www.oss.wroc.pl/biuletyn/ebib10/aleph.html>.

⁸ Z39.50 – protokół wyszukiwania i pobierania informacji z różnych baz danych, często oddalonych od komputera docelowego. Protokół ten jest zdefiniowany w standardzie ANSI/NISO Z39.50 oraz ISO 23950. Jest on szeroko wykorzystywany przez biblioteki na całym świecie do wymiany danych bibliograficznych.

⁹ R. Maniecka-Dziubecka, *op. cit.*

jedynie w tej konkretnej bibliotece) oraz umożliwia ich szybką realizację. Płatności mogą być wnoszone w całości, częściowo lub darowane (stosowane w przypadku kupienia książki za karę) przez bibliotekarza. Szczegółowy zapis operacji, sygnowany inicjałami osoby przeprowadzającej transakcję, dokładną godziną, datą i sposobem zapłaty, pozwala na dokładne śledzenie transakcji gotówkowych. Elektroniczne Zamówienia realizuje wyłącznie Biblioteka Główna. Kolejne opcje, tj. Zamówienia Ksero czy Zamówienia WMP, w bibliotekach sieci PWR nie są wykorzystywane.

W zakładce Rejestracja Czytelnika umieszczone są informacje dotyczące użytkownika, tj. dane globalne (imię, nazwisko, data urodzenia, uczelnia, jednostka organizacyjna), dane lokalne (status czytelnika, data ważności konta), dane adresowe oraz dodatkowe ID (nr pesel lub nr albumu z przedrostkiem PWR).

Kolejną zakładką jest zakładka Egzemplarz, w której znajdziemy historię oraz terażniejszość konkretnego egzemplarza lub wielu egzemplarzy wpisanych pod jedną podstawą sygnaturową. W zakładce Szukaj można odnaleźć książkę np. po sygnaturze, wpisując odpowiednią komendę w pole wyszukiwawcze.

Charakterystyka aplikacji Raporty systemu Aleph

Aleph Raporty jest darmową aplikacją – alternatywą dla płatnego produktu, jakim jest sam system biblioteczno-informacyjny. Raporty to program oparty na bazie SQL¹⁰, który pozwala zadać pytanie do bazy danych SQL, w tym wypadku jest to baza Aleph. Następnie należy odpowiednio skonstruować pytanie w języku SQL, które przesyłane jest do bazy danych. W Alephie dane posadowione są w tablicach na bazie relacyjnego systemu baz danych ORACLE. Informacje te zawarte są w setkach tablic, które powiązane są różnymi relacjami. Mówiąc bardzo ogólnie, Raporty są zestawieniami danych, które służą bibliotece do realizacji jej zadań oraz zarządzania procesami zachodzącymi w bibliotece. Raporty można podzielić ze względu na ich przeznaczenie: służące do wydruku (wyświetlania), np. inwentarzy, oraz raporty do wyszukiwania informacji, np. generowania zapytań dotyczących statystyki. Raporty dają bibliotekarzom mnóstwo możliwości pozyskiwania informacji z bazy, jednak nie są wystarczająco doceniane przez ich użytkowników. Możliwe jest stworzenie bardzo dużej liczby raportów, niestety nie wygeneruje się każdej „zachcianki” bibliotekarza, ponieważ występują ograniczenia ze strony możliwości języka SQL, przez wzgląd na to, że

¹⁰ SQL jest to strukturalny język zapytań używany do tworzenia, modyfikowania baz danych oraz do umieszczania i pobierania danych z baz danych (<http://pl.wikipedia.org/wiki/SQL>).

jest to sztuczny, a nie naturalny język. Istnieją również przeszkody techniczne ze strony sprzętu komputerowego, ponieważ podczas przeszukiwania tablic program zapisuje czasowo na dysku pliki, czasem tych plików jest tak ogromna liczba, że na dysku brakuje miejsca i program nie ma technicznej możliwości, by dokończyć przeszukiwanie bazy.

Wyniki „Ankiety dotyczącej przydatności Raportów systemu biblioteczo-informacyjnego Aleph w udostępnianiu zbiorów

Podczas badań funkcjonowania i przydatności Raportów w pracy bibliotekarza, przeprowadzona została internetowa ankieta wśród pracowników Oddziału Udostępniania Biblioteki Głównej oraz pracowników ośmiu zautomatyzowanych bibliotek wydziałowych. Pytania dotyczyły raportów i ich użytkowania w codziennej pracy bibliotekarza. Wśród ankietowanych 78% odpowiedzi udzielili bibliotekarze z bibliotek wydziałowych, pozostałe 22% to odpowiedzi bibliotekarzy z Oddziału Udostępniania BG. Nadmienić należy, że nie wszyscy pracownicy bibliotek korzystają z Raportów, zazwyczaj wyznaczone są osoby odpowiedzialne za raportowanie konkretnych informacji.

Odpowiedzi na pytania zawarte w ankiecie zostały udzielone przez osoby pracujące stosunkowo niedługo w bibliotece, średnia nie przekracza 8 lat pracy. Należy również pamiętać o tym, że Aleph został wprowadzony w 2002 roku (BG i BW-5) i wciąż (jeśli zachodzi taka potrzeba) przeprowadzane są szkolenia i odkrywane są jego tajniki. Mimo szkoleń niektórzy bibliotekarze muszą poświęcić bardzo dużo czasu na opanowanie podstawowych funkcji systemu. Wśród ankietowanych tylko jedna osoba odpowiedziała, że nie korzysta z aplikacji Aleph Raporty. Do ankiety dołączone zostały załączniki w postaci wykazów Raportów funkcjonujących zarówno w Bibliotece Głównej, jak i bibliotekach wydziałowych. Różnice w posiadanych raportach wynikają z potrzeb bibliotek. Oddział Udostępniania Biblioteki Głównej ma inne potrzeby niż biblioteki wydziałowe, stąd różnica choćby w liczbie raportów. Biblioteki sieci mają do swojej dyspozycji 64 raporty, natomiast Biblioteka Główna aż 94. Warto również zwrócić uwagę na to, że raporty bibliotek sieci są usystematyzowane (dostarczane przez Oddział Sieci Biblioteczo-Informacyjnej), natomiast w BG raporty znajdują się w jednym folderze, co znacznie utrudnia odnalezienie konkretnego raportu. Wszyscy ankietowani wyrazili się jednogłośnie, że systematyzacja raportów znacznie ułatwi(a) im odnalezienie poszukiwanego zapytania.

Najczęściej wykorzystywanymi raportami w bibliotekach sieci PWr są te dotyczące:

- księgozbioru: wypożyczenia książek lektoryjnych, lista egzemplarzy ze statusem opracowania, nowości w bibliotece, kontrola książek w danej kolekcji, statystyka dzienna dotycząca odwiedzin, wypożyczeń i prolongat,
- czytelników: historia wypożyczeń według ID czytelnika, monity indywidualne lub zbiorowe,

oraz te wykorzystywane rzadziej, uzależnione od tego, jakie informacje są potrzebne (np. coroczna statystyka do GUS-u).

Bibliotekarze w ankiecie mieli możliwość zapoznania się z raportami BG i bibliotek sieci, odzew na zapotrzebowanie raportów z bibliotek sieci bibliotekarzy z Oddziału Udostępniania był znikomy, podobnie było w drugą stronę. Należy wziąć również pod uwagę to, że często bibliotekarze nie wiedzą, jakimi raportami dysponują i jakie dają im możliwości. Często zdarza się tak, że dopiero po wykonaniu jakiejś żmudnej pracy okazuje się, że napisany już został raport na ten temat. Jeśli chodzi o bieżące zapotrzebowanie na nowe raporty, to są one realizowane przez bibliotekarza systemowego Biblioteki Głównej. Jednak zdarza się tak, że to nie bibliotekarze zgłaszają zapotrzebowanie na raport, tylko osoba odpowiedzialna za nadzór nad systemem podsuwa pomysły bibliotekarzom na raport, realizuje go i testuje.

Zakończenie

Ewolucja procesu automatyzacji bibliotek Politechniki Wrocławskiej jest imponująca. Stale unowocześniane i rozwijające się procesy napędzane potrzebami bibliotekarzy oraz użytkowników wpływają stymulująco na pomysłowość osób pracujących nad udoskonaleniem procesów bibliotecznych. Automatyzacja tych procesów zwiększyła skuteczność i efektywność pracy bibliotekarzy. Prace związane z udostępnianiem zbiorów są bardziej precyzyjne, wymagają mniej czasu niż wypożyczanie tradycyjne, lecz skupienie i uwaga nad wykonywanymi czynnościami musi pozostać taka sama. W razie jakichkolwiek pomyłek czy kontroli zbiorów lub czytelników można posiłkować się bardzo przydatną aplikacją Aleph Raporty, którą bibliotekarze oceniają jako niezbędne narzędzie pracy. Można zatem uznać, iż raporty są przydatne, pomagają uzyskać niezbędne informacje w bardzo krótkim czasie, ułatwiają pracę, dostarczają wiarygodnych informacji, bardzo często zastępują ciężką i monotonną pracę.

Joanna Mroczko-Sidorowicz
Biblioteka Wydziału Prawa, Administracji
i Ekonomii UWr

Tomasz Kalota
Biblioteka Uniwersytecka we Wrocławiu

Wydziałowa biblioteka cyfrowa jako wsparcie dydaktyki na uczelni – na przykładzie Prawniczej i Ekonomicznej Biblioteki Cyfrowej UWr

Abstrakt: *Publikacje cyfrowe stają się coraz ważniejszym elementem procesów dydaktycznych prowadzonych na uczelniach wyższych. Studenci coraz częściej sięgają po elektroniczne wydania materiałów, z których mogą się uczyć, i oczekują od uczelni wsparcia dla tej formy udostępniania wiedzy. Uczeń natomiast coraz częściej korzysta z możliwości elektronicznego publikowania własnych badań ze względu na zdecydowanie niższe koszty i dużo szerszy zasięg prezentacji treści w porównaniu z tradycyjnymi formami wydawniczymi. Przed nowoczesnymi uczelniami stawiane są więc nowe wymagania, którym muszą sprostać, jeśli chcą zapewnić profesjonalne wsparcie dla promocji własnej oferty dydaktycznej i dla zwiększenia jej konkurencyjności. Cele te są możliwe do zrealizowania poprzez inwestycje w infrastrukturę umożliwiającą organizowanie dostępu do zasobów cyfrowych oraz wspierającą procesy publikowania dorobku naukowego kadry dydaktycznej. Uniwersytet Wrocławski może się poszczycić infrastrukturą w postaci Biblioteki Cyfrowej Uniwersytetu Wrocławskiego, która umożliwia prezentację treści cyfrowych i jest przygotowana do wdrożenia repozytorium uczelnianego pozwalającego na elektroniczne dokumentowanie dorobku naukowego pracowników uczelni. Autorzy referatu na przykładzie Prawniczej i Ekonomicznej Biblioteki Cyfrowej UWr zaprezentowali funkcjonowanie wydziałowej biblioteki cyfrowej, będącej częścią infrastruktury ogólnouczelnianej, oraz koncepcję rozwoju sieci wydziałowych bibliotek cyfrowych wspierających dydaktykę na uczelni.*

Słowa kluczowe: biblioteki cyfrowe, repozytorium uczelniane, publikacje elektroniczne, dydaktyka, prawo, ekonomia, dLibra, digitalizacja, Uniwersytet Wrocławski

1. Prawnicza i Ekonomiczna Biblioteka Cyfrowa UWr

Pod koniec 2005 r. Biblioteka Uniwersytecka we Wrocławiu uruchomiła Bibliotekę Cyfrową Uniwersytetu Wrocławskiego. Podobną działalnością, choć na mniejszą skalę, zainteresowana była również Biblioteka Wydziału Prawa, Administracji i Ekonomii. Główną orędowniczką tego przedsięwzięcia była kierownik Biblioteki mgr Bożena Górna. Inicjatywa ta została przyjęta z wielkim entuzjazmem przez Dyрекcję Biblioteki Głównej oraz ówczesne władze dziekańskie, które reprezentował prof. dr hab. Marek Bojarski – obecny rektor Uniwersytetu Wrocławskiego.

Na spotkaniu kierowników bibliotek prawniczych w Krakowie w czerwcu 2006 r. zrodził się pomysł, aby rozpocząć skanowanie „białych kruków” do biblioteki cyfrowej¹. W kilka dni po tym spotkaniu podjęto we Wrocławiu odpowiednie działania i pracownicy Biblioteki Uniwersyteckiej na prośbę bibliotekarzy z Wydziału Prawa zeskanowali *Kodeks Napoleona* z 1810 r. Zamieszczony w bibliotece cyfrowej cieszy się nadal sporym zainteresowaniem czytelników [7752 wejść, stan na październik 2010 r.]. Popularność tej książki zdecydowała, że postanowiono powołać kolekcję prawniczą w ramach Biblioteki Cyfrowej Uniwersytetu Wrocławskiego. Wiosną 2007 r. trwały rozmowy nad przygotowaniem odpowiedniej umowy, które ze strony Biblioteki Uniwersyteckiej prowadziła dyrektor Grażyna Piotrowicz. Natomiast na Wydziale Prawa, Administracji i Ekonomii zaangażowali się w sprawę: dziekan Marek Bojarski, prodziekan Włodzimierz Gromski oraz Anna Trzmielak-Stanisławska i Bożena Górna. Negocjacje dotyczyły wzajemnej współpracy w celu wypromowania nowo powstałej biblioteki cyfrowej Uniwersytetu Wrocławskiego, porady przy technicznym wyposażeniu, odpowiednim przeszkoleniu pracowników, konsultacjach z prawnikami przy tworzeniu umów z autorami. W trzecim kwartale 2007 r. w bibliotece cyfrowej znalazły miejsce dzieła prawnicze o wartości historycznej, co do których wygasły prawa autorskie.

Organizacja wydziałowej biblioteki cyfrowej w środowisku uniwersyteckim była bardzo ciekawą i cenną inicjatywą. Wymagała jednak dużego wkładu pracy bibliotekarzy i informatyków. Dotyczyło to szkolenia z zakresu m.in. obsługi systemu dLibra:

1. zasad obsługi aplikacji Redaktora oraz Aplikacji Czytelnika,
2. szkolenia z zakresu technologii skanowania dokumentów,
3. katalogowania zbiorów bibliotecznych w systemie dLibra (schemat Dublin Core).

Uruchomienie wydziałowej biblioteki cyfrowej wymagało również znacznych nakładów finansowych związanych z tym zadaniem. Stworzenie pracowni do digitalizacji wiązało się z koniecznością zakupu profesjonalnego sprzętu oraz oprogramowania. Komputer musiał być wyposażony w wydajny pełny procesor (wielordzeniowy), co było niezbędne przy wykonywaniu OCR i konwersji do DjVu. Pliki graficzne wymagały dużej pamięci RAM. Również monitor musiał być wyposażony w dobry wyświetlacz. Zakup profesjonalnego oprogramowania typu ABBYY FineReader 10, Adobe Acrobat 9, Adobe Photoshop CS4

¹ B. Górna, W. Zięba, *Kontakty Biblioteki Wydziału Prawa, Administracji i Ekonomii Uniwersytetu Wrocławskiego*, [w:] *Współpraca regionalna i ogólnopolska bibliotek naukowych Wrocławia*, pod red. J. Czyrek i B. Górnej, Wrocław 2009, s. 125–126.

pozwoił przekształcać zeskanowane dokumenty, pliki PDF i zdjęcia z aparatu cyfrowego do postaci umożliwiającej edycję i przeszukiwanie. Zakupiono również odpowiedni profesjonalny skaner.

Istotne znaczenie dla powodzenia tego pomysłu miał również fakt zainteresowania oraz skłonienia pracowników naukowych do zamieszczania swoich publikacji w bibliotece cyfrowej. Materiały te publikowane są zgodnie z Ustawą o prawie autorskim i prawach pokrewnych² na podstawie przygotowanych umów.

W ten oto sposób działania ze strony władz dziekańskich naszego Wydziału, kierownictwa Biblioteki i Dyrekcji BUWr. oraz poniesione koszty zaowocowały oficjalnym powstaniem Prawniczej i Ekonomicznej Biblioteki Cyfrowej.

Biblioteka ta, jako kolekcja specjalistyczna, działa w ramach Biblioteki Cyfrowej Uniwersytetu Wrocławskiego. Służy w głównej mierze studentom, doktorantom, pracownikom naukowym naszego Wydziału, a także wszystkim zainteresowanym, zapewniając im łatwy dostęp do publikacji z zakresu prawa, administracji i ekonomii.

Jej główny cel to:

1. prezentacja zdigitalizowanych dzieł prawniczych i ekonomicznych mających wartość historyczną,
2. zamieszczanie materiałów edukacyjnych i naukowych wspomagających proces dydaktyczny oraz badawczy w zakresie nauk prawniczych, administracyjnych i ekonomicznych,
3. udostępnianie prac doktorskich i habilitacyjnych,
4. publikacje studentów, doktorantów i pracowników Uniwersytetu Wrocławskiego w ramach serii Studia Erasmiana Wratislaviensia,
5. umieszczanie materiałów z krajowych i międzynarodowych konferencji zorganizowanych przez Wydział,
6. prezentacje multimedialne w tym rejestracja konferencji, wykładów, wydarzeń i uroczystości związanych z działalnością Wydziału i Uniwersytetu.
7. powstały nowe serie wydawnicze: e-Monografie, e-Materiały z Konferencji, Prace Młodych Ekonomistów: problemy ekonomii, zarządzania i marketingu.

² Ustawa z dnia 4 lutego 1994 r. o prawie autorskim i prawach pokrewnych DzU 06.90.631 (j.t.) z późniejszymi zmianami.

Zainteresowanie części pracowników naukowych Wydziału zasobami nowo stworzonej biblioteki cyfrowej zaowocowało powstaniem kilku podkolekcji.

1. Podkolekcja Centrum Badań Problemów Prawnych i Ekonomicznych Komunikacji Elektronicznej (CBKE). Zamieszczone są tu artykuły z czasopisma: e-Biuletyn. Elektroniczny Biuletyn Naukowy CBKE. Poruszana tam problematyka dotyczy m.in. umów elektronicznych, prawa telekomunikacyjnego, przestępczości komputerowej, ochrony danych osobowych przetwarzanych informatycznie, ochrony własności intelektualnej w Internecie. Liczba publikacji – 171. Obecnie przygotowany jest do umieszczenia online Nr 1 Kwartalnika Naukowego Prawo Mediów Elektronicznych. Umowa podpisana z redaktorem przewiduje umieszczanie kolejnych zeszytów po ich opublikowaniu.
2. Podkolekcja Multimedialna. Znajdują się tu „utwory” multimedialne przygotowywane na użytek dydaktyki oraz związane z ważnymi wydarzeniami na uczelni. Liczba publikacji – 44.
3. Podkolekcja Studia Lubuskie³. Zawiera publikacje z czasopisma naukowego Studia Lubuskie, które wydawane jest od 2005 r. przez Instytut Prawa i Administracji Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej w Sulechowie. Autorami publikacji są pracownicy naukowcy z krajowych placówek uniwersyteckich oraz instytucji pozanaukowych. Liczba publikacji – 115.

Liczba publikacji zamieszczonych w Prawniczej i Ekonomicznej Bibliotece Cyfrowej UW:

Rok	Liczba włączonych publikacji
grudzień 2007	25
grudzień 2008	235
grudzień 2009	118
październik 2010	277

Źródło: Sprawozdania Biblioteki

Równocześnie z powstaniem wydziałowej biblioteki cyfrowej narodził się pomysł, aby nie tylko skanować istniejące publikacje, ale również wydawać je w formie wydziałowych e-monografii. Rada Wydziału na swoim posiedzeniu w dniu 18 lutego 2008 r. powołała

³ Podkolekcja ta powstała dzięki podpisaniu umowy z Rektorem PWSZ w Sulechowie. Wielu autorów pracuje jednocześnie we Wrocławiu i w Sulechowie.

Komitet Redakcyjny w składzie zaproponowanym przez dziekana Bojarskiego: Leonard Górnicki, Anna Trzmielak-Stanisławska i Bożena Górna⁴.

Pierwszą publikacją jeszcze w 2008 r. była wyróżniona rozprawa doktorska Katarzyny Liżyńskiej, której promotorem był Marek Bojarski, zabiegający o wydanie tej pracy. Cieszy się ona znacznym zainteresowaniem czytelników (2641 wejść, stan na październik 2010 r.). Następnie wydano w e-monografiach materiały pt. Integracja gospodarcza w rozszerzonej UE : od wolnego handlu do unii walutowej.

Nowością zastosowaną w e-monografii Nowe idee początku XXI wieku (Prace Młodych Ekonomistów: problemy ekonomii, zarządzania i marketingu) było umieszczenie przy artykułach adresów e-mailowych autorów, aby czytelnicy mogli dyskutować z twórcami nad poruszonymi w pracach problemami.

W 2010 r. wydano w e-monografiach dwie habilitacje: Jacka Mazurkiewicza Non omnis moriar: ochrona dóbr osobistych zmarłego w prawie polskim oraz Mirosława Sadowskiego Godność człowieka i dobro wspólne w papieskim nauczaniu społecznym (1878–2005). W ciągu kilku miesięcy od czasu umieszczenia online widać wyraźne zainteresowanie publikacjami. Drugi z wymienionych tutaj autorów dodał obszerne streszczenie w języku angielskim, aby zainteresować czytelników angielskojęzycznych. Od początku ściśle współpracował z biblioteką cyfrową i zamieszczał w niej swoje artykuły oraz prace, których był współredaktorem.

W przygotowaniu do umieszczenia online są następne cztery e-monografie na różnych etapach zaawansowania, a przyszłość – po podjęciu przez władze Wydziału działań mających na celu inwestycje w ten projekt – zapowiada się jeszcze lepiej.

Każdy autor e-monografii podpisuje umowę z dziekanem Wydziału, w której Wydział zobowiązuje się do pokrycia kosztów wydania dzieła w formie papierowej (25 egz., z czego autor otrzymuje 20 egz., Wydział – 5), skopiowania na CD-ROM (50 sztuk dla bibliotek) oraz umieszczenia online w Prawniczej i Ekonomicznej Bibliotece Cyfrowej. Dodatkowo sporządzana jest umowa autora z dyrektorem Biblioteki Uniwersyteckiej na umieszczenie online na licencję niewyłączną, z której każda ze stron może się wycofać po spełnieniu prawnych wymogów.

Korzyści płynące z działalności wydziałowej biblioteki cyfrowej:

- dostęp do informacji w sieci bardzo przyjazny dla studenta,

⁴ Zob. Protokół Rady Wydziału Prawa, Administracji i Ekonomii z dnia 18 lutego 2008, pkt. 22.

- możliwość korzystania ze zbiorów biblioteki z każdego komputera w dowolnym miejscu i czasie,
- nieograniczona liczba użytkowników,
- nieograniczona liczba kopii dokumentów,
- ochrona dzieł historycznych,
- możliwość korzystania z publikacji o niskim bądź wyczerpanym nakładzie,
- prezentacja prac doktorskich i habilitacyjnych itp.

Wady to przeszkody natury finansowej. Nie każdy wydział dysponuje rezerwami finansowymi, które pozwoliłyby na zakup koniecznego sprzętu. Dochodzą tu również koszty przechowywania danych. Problemem są również niezadawalające warunki lokalowe niektórych bibliotek specjalistycznych. Należy również pamiętać, że bibliotekarze czuwający nad prawidłowym funkcjonowaniem biblioteki tradycyjnej będą musieli „wygospodarować” dodatkowy czas potrzebny do sprawnego funkcjonowania biblioteki cyfrowej.

Kolejne zagadnienie to przekonanie autorów, że jest to promocja ich twórczości. Obawy, że ich publikacja zostanie poprzez Internet wykorzystana, są bezpodstawne w związku z tym, że programy antyplagiatowe przede wszystkim biorą pod uwagę dzieła umieszczone online. Mimo tych kłopotów, które – miejmy nadzieję – są przejściowe, należy widzieć w bibliotekach cyfrowych początek nowego spojrzenia na działalność bibliotek specjalistycznych.

2. Infrastruktura techniczna wydziałowej biblioteki cyfrowej

Wydziałowa biblioteka cyfrowa tworzona jest jako kolekcja Biblioteki Cyfrowej Uniwersytetu Wrocławskiego. Takie rozwiązanie pozwala na ścisłą integrację wydziałowej biblioteki cyfrowej z infrastrukturą informatyczną wykorzystywaną do budowy oraz obsługi BCUWr, a jednocześnie umożliwia wydziałowej bibliotece zachowanie autonomii pozwalającej na prowadzenie własnej polityki gromadzenia, zgodnej z profilem danego Wydziału. Z organizacyjnego punktu widzenia takie podejście do budowy ogólnouczelnianego repozytorium wiedzy, bo tak można określić zbiór wydziałowych bibliotek cyfrowych, umożliwia wykorzystanie synergii kompetencji oraz motywacji, wynikającej ze współpracy bibliotekarzy dziedzinowych. Zjawisko synergii w bibliotekarstwie cyfrowym nie jest zjawiskiem nowym, ponieważ od przeszło pięciu lat jest wykorzystywane na skalę ogólnokrajową przy rozwijaniu polskiego systemu rozproszonych

bibliotek cyfrowych. Sukcesy towarzyszące rozbudowie ogólnopolskiej infrastruktury pozwalają przypuszczać, że te same mechanizmy sprawdzą się również w skali mikro, czego potwierdzeniem może być funkcjonowanie, opisanego wyżej, Prawniczej i Ekonomicznej Biblioteki Cyfrowej UWr.

Spojrzenie na bibliotekę cyfrową jak na ogólnouczelniane repozytorium wiedzy wymusza na jej organizatorze zapewnienie odpowiedniej infrastruktury informatycznej oraz zaplecza technicznego i merytorycznego umożliwiającego sprawne funkcjonowanie jej poszczególnych elementów, którymi są wydziałowe biblioteki cyfrowe. Biblioteka Uniwersytecka we Wrocławiu posiada infrastrukturę informatyczną, obsługiwaną przez wykwalifikowany personel, która od 2005 r. jest rozwijana i rozbudowywana zgodnie z aktualnymi trendami i obowiązującymi standardami. W ciągu pięciu lat swojego istnienia Biblioteka Cyfrowa Uniwersytetu Wrocławskiego przekształciła się ze statycznej platformy do udostępniania publikacji cyfrowych w interfejs zapewniający komunikację oraz interakcję pomiędzy Uniwersytetem Wrocławskim a przedsięwzięciami takimi jak Europeana – <http://www.europeana.eu/>, DART-Europe – <http://www.dart-europe.eu/>, VifaOst – <http://www.vifaost.de/>. Rozwój BCUWr w tym kierunku spowodował, że Uniwersytet Wrocławski stał się aktywnym uczestnikiem współtworzącym Europejską Bibliotekę Cyfrową – sztandarowy projekt Unii Europejskiej. Integracja Biblioteki Cyfrowej Uniwersytetu Wrocławskiego z zewnętrznymi mechanizmami wyszukiwania oraz prezentowania treści cyfrowych stwarza wszystkim Wydziałom UWr możliwość bardzo szerokiego zaistnienia w Internecie, a co za tym idzie – promocji działalności całego Uniwersytetu.

Infrastruktura informatyczna BCUWr oparta jest na systemie dLibra, dostarczonym przez Poznańskie Centrum Superkomputerowo-Sieciowe, który jest obecnie wykorzystywany przez ponad 50 polskich bibliotek cyfrowych. Na bazie tego systemu powstała usługa sieciowa o nazwie Federacja Bibliotek Cyfrowych, pełniąca rolę agregatora polskich zasobów cyfrowych i umożliwiająca integrację z zewnętrznymi systemami informatycznymi funkcjonującymi w oparciu o otwarte protokoły komunikacyjne. Obecnie wdrażana jest nowa wersja systemu dLibra, która została zaprezentowana na tegorocznej konferencji Polskie Biblioteki Cyfrowe 2010 – <http://www.man.poznan.pl/PBC/2010/>; dLibra 5.0 została wyposażona w nowe mechanizmy umożliwiające rozszerzenie funkcjonalności oraz zakresu działania wydziałowych bibliotek cyfrowych.

Jednym z najważniejszych, w kontekście funkcjonowania wydziałowych bibliotek cyfrowych, usprawnień systemu dLibra w wersji 5.0 jest wdrożenie usługi *self-archiving* (*autoarchiwizacja*) wykorzystywanej przez repozytoria działające w modelu Open Access. Dzięki tej usłudze wydziałowa biblioteka cyfrowa może zaoferować profesjonalne wsparcie działalności dydaktycznej na Uczelni poprzez automatyzowanie procesów archiwizacji materiałów dydaktycznych oraz dorobku naukowego kadry naukowej pracującej na Wydziale. Wymaga to jednak zorganizowania zaplecza merytoryczno-edukacyjnego wspierającego proces autoarchiwizacji, ponieważ konieczne jest moderowanie metadanych dostarczanych przez autorów oraz kontrola praw autorskich. Niezbędne jest więc przygotowanie odpowiednich regulaminów i instrukcji określających zasady współpracy pomiędzy repozytorium a autorami.

Wydziałowa biblioteka cyfrowa do sprawnego funkcjonowania potrzebuje również zaplecza technicznego do digitalizacji zbiorów, które uzależnione jest od profilu gromadzenia, oraz możliwości kadrowych i finansowych Wydziału.

Proces tworzenia zasobu cyfrowego w bibliotece, począwszy od wytypowania obiektu do digitalizacji, a skończywszy na udostępnieniu go czytelnikom, można podzielić na kilka zadań:

- pozyskanie zasobu cyfrowego – digitalizacja,
- obróbka i przetwarzanie zasobów cyfrowych,
- opracowanie merytoryczne – metadane,
- prezentacja w Internecie i archiwizacja.

Każde z tych zadań może być wykonywane we własnym zakresie lub można je zlecić do wykonania instytucjom bądź firmom zewnętrznym, które zajmują się świadczeniem tego typu usług. Przed podjęciem prac związanych z tworzeniem zasobu cyfrowego wskazane jest więc przeanalizowanie różnych wariantów oraz modeli współpracy wewnątrz własnej instytucji oraz z instytucjami zewnętrznymi. Przy podejmowaniu decyzji pomocna może być rada znanego amerykańskiego przemysłowca Henry'ego Forda:

„Jeśli jest coś, czego nie potrafimy zrobić wydajniej, taniej i lepiej niż konkurenci, nie ma sensu, żebyśmy to robili i powinniśmy zatrudnić do wykonania tej pracy kogoś, kto robi to lepiej niż my”.

3. Jak uruchomić wydziałową bibliotekę cyfrową?

Przykład Prawniczej i Ekonomicznej Biblioteki Cyfrowej pokazuje, że wybrany model współpracy pomiędzy Wydziałem Prawa, Administracji i Ekonomii Uniwersytetu Wrocławskiego a Biblioteką Uniwersytecką we Wrocławiu sprawdza się, a efekty tej współpracy są korzystne dla całego Uniwersytetu. Celowe wydaje się więc powielenie tego schematu na pozostałe Wydziały UWr i zbudowanie na tej bazie profesjonalnego repozytorium uczelnianego. Obecnie prowadzone są prace związane z uruchomieniem dwóch kolejnych wydziałowych bibliotek cyfrowych, co pozwala naszkicować pewien algorytm postępowania przy uruchamianiu wydziałowej biblioteki cyfrowej:

1. konsultacje z Dyrektorem BUWr w celu uzgodnienia szczegółów współpracy i podpisania porozumienia,
2. wytypowanie koordynatora wydziałowej biblioteki cyfrowej odpowiedzialnego za kontakty techniczne i merytoryczne pomiędzy Wydziałem a BUWr,
3. stworzenie zaplecza technicznego do obsługi wydziałowej biblioteki cyfrowej i przeszkolenie pracowników w zakresie digitalizacji oraz przygotowania publikacji cyfrowych (opcjonalnie outsourcing IT – całkowity lub częściowy),
4. zorganizowanie szkolenia pracowników odpowiedzialnych za merytoryczne opracowanie zbiorów (metadane),
5. przygotowanie dedykowanej kolekcji (oznaczenie graficzne oraz opisy) przeznaczonej do prezentacji zasobów cyfrowych wydziałowej biblioteki cyfrowej.

Najnowsza wersja systemu dLibra została wyposażona w dodatkowe mechanizmy umożliwiające większą personalizację kolekcji, co umożliwi tworzenie indywidualnych interfejsów wydziałowych bibliotek cyfrowych, bazujących na szablonie oraz bazie danych Biblioteki Cyfrowej Uniwersytetu Wrocławskiego.

Joanna Czyrek
Uniwersytet Wrocławski.
Biblioteka Wydziału Chemii

Biblioteka Wydziału Chemii Uniwersytetu Wrocławskiego specjalistyczną biblioteką hybrydową z zakresu nauk ścisłych

Abstrakt: *Zaprezentowano sposób, w jaki Biblioteka Wydziału Chemii Uniwersytetu Wrocławskiego na skutek rozwoju technologii komputerowych i informacyjno-komunikacyjnych stała się biblioteką hybrydową.*

Biblioteka Wydziału Chemii Uniwersytetu Wrocławskiego [dalej: BWChm] od momentu swojego powstania gromadziła, opracowywała i udostępniała drukowane książki oraz czasopisma z zakresu chemii i nauk pokrewnych. W latach 90. XX wieku wydawcy do ukazujących się na polskim rynku księgarskim dzieł zaczęli dołączać dyskietki. Początkowo ta praktyka dotyczyła książek prezentujących programy komputerowe, z czasem objęła swoim zasięgiem wydawnictwa z wielu różnych dziedzin wiedzy. Od 2000 roku zaczęły pojawiać się w zbiorach BWChm płyty CD jako dokumenty towarzyszące książkom w wersji drukowanej, później dołączano również DVD. Obecnie całe wydawnictwa (podręczniki, słowniki, encyklopedie) ukazują się na dyskach optycznych. Pojawienie się dokumentów elektronicznych na rynku wydawniczym wymusiło konieczność gromadzenia tego typu wydawnictw przez BWChm. Dyskietki i dyski optyczne ukazujące się jako dodatki do książek drukowanych są wpisywane do inwentarza druków zwartych jako dokumenty towarzyszące, natomiast dla samoistnych wydawnictw elektronicznych został założony w roku 2000 nowy niezależny inwentarz.

Tab. 1. Samoistne dokumenty elektroniczne w zbiorach BWChm

Rok	Liczba samoistnych dokumentów elektronicznych
2000	4
2001	1
2002	18
2003	0
2004	1
2005	1
2006	1
2007	23
2008	36
2009	27

Źródło: Inwentarz dokumentów elektronicznych BWChm

Pierwszym samoistnym dokumentem elektronicznym w BWChm o sygnaturze E1 jest CD-ROM zawierający „Electronic study guide for Biochemistry” wydany w San Francisco w 2000 roku. Inwentarz E-zbiorów zawiera:

- multimedialne słowniki językowe,
- materiały konferencyjne,
- pokazy doświadczeń chemicznych,
- podręczniki akademickie,
- wykłady popularyzujące chemię.

Niesamoistne dokumenty elektroniczne dołączane do książek to przede wszystkim:

- oprogramowanie wspomagające książki informatyczne,
- algorytmy obliczeń, interpretacje, symulacje komputerowe,
- materiały ilustracyjne (wykresy, schematy, tabele, ryciny, rysunki, modele) będące graficznym uzupełnieniem podręczników akademickich,
- pokazy doświadczeń chemicznych dołączane do podręczników gimnazjalnych i licealnych z chemii,
- animacje, wizualizacje, gry chemiczne, sprawdziany, testy, filmy, foliogramy, scenariusze lekcji dołączane do poradników dla nauczycieli,
- zadania będące uzupełnieniem repetytorium z chemii,
- dokumentacja fotograficzna będąca uzupełnieniem książek,
- prezentacje multimedialne.

Tab. 2. Niesamoistne dokumenty elektroniczne w zbiorach BWChm

Rok	Liczba niesamoistnych dokumentów elektronicznych
2000	4
2001	28
2002	6
2003	15
2004	6
2005	6
2006	9
2007	37
2008	9
2009	8

Źródło: Inwentarze druków zwartych i skryptów BWChm

W latach 90. XX wieku pojawiły się wersje elektroniczne tradycyjnych drukowanych czasopism naukowych. Często można było korzystać bezpłatnie z wersji online druku

ciągłego przy zakupie danego tytułu w wersji drukowanej, np. przy zakupie Journal of Chemical Education czy Acta Crystallographica A, B, C, D. Niektórzy wydawcy za dostęp do wersji online przy zakupie wersji drukowanej doliczali dodatkowo 10% ceny wersji papierowej, np. Wiley. Taka sytuacja sprawiała, że użytkownicy przyzwyczajali się do wygody korzystania z wersji elektronicznych czasopism dostępnych na monitorze komputera, bez konieczności chodzenia do biblioteki. Dlatego też od 2000 roku Biblioteka Uniwersytecka we Wrocławiu aktywnie włączyła się w koordynowanie dostępów do czasopism online dla całej sieci bibliotek specjalistycznych Uniwersytetu Wrocławskiego. Od 1 lipca 2000 roku weszła do konsorcjum IDEAL (dostęp do 240 czasopism online wydawnictwa Academic Press), od 15 grudnia tegoż roku do konsorcjum Elsevier (dostęp do 450 czasopism online). Oprócz tego przez cały 2000 rok utrzymywane były dostępy online za pośrednictwem EBSCO do 165 czasopism będących w prenumeracie drukowanej oraz 35 tytułów Springera. W kolejnych latach możliwy był dostęp do następujących serwisów czasopism elektronicznych i baz danych: SwetsWise, Science Direct, EBSCO Host, Sprinter Link, American Institute of Physics, Kluwer @ Ovid, DOAJ (Directory of Open Access Journal), SCI Expanded, Chemical Abstracts, ACS, Blacwell Synergy, JSTOR, RSC, Sci-Finder. I tak BWChm z biblioteki prenumerującej kilkadziesiąt tytułów zagranicznych chemicznych czasopism naukowych w wersji drukowanej stała się skarbnicą dostępów online do kilku tysięcy czasopism elektronicznych, a możliwość korzystania z nich była w 2009 roku największą pozycją płatniczą w budżecie biblioteki.

Początkowo naukowcy, doktoranci i studenci mogli korzystać z czasopism elektronicznych tylko na komputerach znajdujących się w budynkach Uniwersytetu Wrocławskiego. Od grudnia 2006 roku pracownicy naukowcy i doktoranci mogą czytać czasopisma online w domu za pośrednictwem serwera proxy.

W 2002 roku BWCh pośredniczyła w zamawianiu przez pracowników naukowych artykułów z zagranicznych czasopism chemicznych, korzystając z systemu elektronicznego dostarczania dokumentów SUBITO. Zamówiony dokument otrzymywano za pośrednictwem poczty elektronicznej (e-mail) w ciągu 3 dni. Opłata za artykuł była niewysoka i wynosiła 3 euro za artykuł do 20 stron, a za każdą kolejną stronę 0,1 euro. Niestety dodatkowo należało pokryć opłaty bankowe (najniższa – 20 euro), które wraz ze zmianą zasady rozliczeń z rocznych na miesięczne wprowadzoną przez Centralę SUBITO od 1 stycznia 2003 roku, skutecznie zniechęciły naukowców do korzystania z tej formy pozyskiwania potrzebnych dokumentów.

BWChm posiada swoją stronę www, na której prezentowane są najistotniejsze dla użytkowników wiadomości, a także linki do wybranych czasopism elektronicznych oraz baz danych. Dzięki serwisowi internetowemu biblioteka świadczy usługi informacyjne i udostępnia artykuły online swoim czytelnikom. Poprzez pocztę elektroniczną (e-mail) utrzymuje wymianę informacji z innymi instytucjami i osobami prywatnymi.

Zbiory BWChm są sukcesywnie komputeryzowane, a informacja o poszczególnych książkach jest zamieszczona w katalogu online, wspólnym dla Biblioteki Głównej i bibliotek specjalistycznych Uniwersytetu Wrocławskiego. Bibliotekarze tworzą rekordy do Kartoteki Haseł Wzorcowych, rekordy bibliograficzne i rekordy egzemplarza (tab. 3 i 4).

Tab. 3. Liczba rekordów egzemplarza w BWChm

Rok	Liczba rekordów egzemplarza	Utworzone w BWChm	Utworzone w BU dla BWChm
1997	39	0	39
1998	167	0	167
1999	2121	2025	96
2000	697	593	104
2001	1350	1239	111
2002	1923	1867	56
2003	2201	2153	48
2004	1753	1753	0
2005	1420	1420	0
2006	1077	1077	0
2007	1140	1140	0
2008	1160	1160	0
2009	1408	1408	0
Razem	16456	15835	621

Źródło: Sprawozdania z działalności BWChm za lata 1997–2009

Tab. 4. Liczba rekordów khw i rekordów bibliograficznych utworzonych w BWChm

Rok	Liczba rekordów khw	Liczba rekordów bibliograficznych
2000	154	296
2001	128	559
2002	110	354
2003	168	687
2004	184	733
2005	158	992
2006	174	557
2007	235	694
2008	205	735
2009	147	1005
Razem	1663	6612

Źródło: Sprawozdania z działalności BWChm za lata 2000–2009

Komputeryzacja objęła swym zasięgiem nie tylko opracowanie zbiorów bibliotecznych, ale również ich udostępnianie i informację o nich. Z dobrodziejstwa Internetu korzysta się też przy gromadzeniu zbiorów. Dorobek pracowników naukowych Wydziału Chemii jest widziany w Internecie dzięki przekonwertowaniu danych z Bazy publikacji pracowników Wydziału Chemii do Bazy publikacji pracowników Uniwersytetu Wrocławskiego.

Efektom zastosowania technologii komputerowych i informacyjno-komunikacyjnych w pracy BWChm jest przekształcenie jej w bibliotekę hybrydową. Świadczą o tym następujące elementy widoczne w działalności BWChm:

- gromadzenie obok wydawnictw drukowanych dokumentów elektronicznych,
- prowadzenie inwentarzy książek i czasopism drukowanych oraz inwentarza dokumentów elektronicznych,
- opracowywanie zbiorów w sposób tradycyjny na kartach katalogowych i komputerowo,
- udostępnianie zbiorów w tradycyjnych katalogach kartkowych i w katalogu online,
- prowadzenie komputerowej wypożyczalni książek do domu i tradycyjnej czytelnicy,
- oferowanie swoim użytkownikom możliwości wyboru nośnika dokumentu (czasopismo drukowane czy elektroniczne, książka drukowana czy na CD),
- świadczenie usług informacyjnych opierających się zarówno na tradycyjnych katalogach kartkowych i źródłach drukowanych, jak też korzystanie z baz danych i katalogów dostępnych przez Internet,
- wykorzystywanie poczty elektronicznej do przekazywania i zdobywania informacji, ale korzystanie również z usług Poczty Polskiej,
- umożliwianie swoim użytkownikom korzystania ze zbiorów w różnych miejscach (na miejscu w czytelnicy lub zdalnie przez Internet dzięki serwerowi proxy),
- prowadzenie obok działalności typowo bibliotecznej innych form wzbogacania oferty dla użytkowników, takich jak: organizowanie wystaw, szkoleń, prezentacji i spotkań z ciekawymi osobami.

BWChm stała się w pierwszej dekadzie XXI wieku specjalistyczną chemiczną biblioteką hybrydową łączącą dwa światy: biblioteki tradycyjnej i elektronicznej. Wydaje się, że model hybrydowy jest najbardziej optymalny dla użytkowników i dlatego BWChm w kolejnych latach będzie rozwijała się w tym kierunku.

Maria Bosacka

Biblioteka Instytutu Pedagogiki UWr

Izabela Indeka

Biblioteka Instytutu Psychologii UWr

Biblioteka hybrydowa: tradycja i nowoczesność. Z doświadczeń Bibliotek Instytutów Pedagogiki i Psychologii Uniwersytetu Wrocławskiego

Abstrakt: *Rozwój nowych technologii cyfrowych spowodował rewolucyjne zmiany w bibliotekarstwie. Powstał nowy model biblioteki, łączący tradycję z nowoczesnością, przy czym środek ciężkości przechyla się ku stale rozwijającym się mediom cyfrowym. Przykładami akademickich bibliotek hybrydowych są Biblioteki Instytutów Pedagogiki i Psychologii Uniwersytetu Wrocławskiego. Komputeryzowane od lat 90. XX wieku, stale, etapami wdrażają nowe rozwiązania. Efektem są skomputeryzowane procesy gromadzenia, opracowania i udostępniania zbiorów, tworzone bazy danych, dostęp do e-źródeł. Jednocześnie zostały utrzymane niektóre tradycyjne formy pracy. Stale wprowadzane nowe rozwiązania mają na celu wspieranie prac naukowych i dydaktycznych poprzez profesjonalną pomoc w wyszukiwaniu i dostarczaniu informacji. Ma temu służyć także zainteresowanie pracowników naukowych obu Instytutów ideą stworzenia w najbliższej przyszłości pedagogicznej i psychologicznej kolekcji w Bibliotece Cyfrowej Uniwersytetu Wrocławskiego.*

Ponad 30 lat temu techniki komputerowe nieśmiało wkroczyły do bibliotek. Dzisiaj są w nich wszechobecne i niezastąpione. W ciągu jednej generacji bibliotekarzy nastąpiła całkowita symbioza komputerów z tradycyjnymi narzędziami pracy bibliotecznej¹. Polskie biblioteki akademickie wkroczyły w nowy etap w latach 90. XX wieku. Dzięki przemianom społeczno-politycznym uzyskały dostęp do nowych technologii i nie dysponując ani specjalnymi środkami finansowymi, ani rządowymi programami rozwoju, podjęły działalność, która pozwoliła im choć w części nadrobić zaległości w stosunku do bibliotek na zachodzie Europy i w USA. W polskich bibliotekach uczelnianych rozpoczęła się komputeryzacja procesów biblioteczno-informacyjnych, zaczęto też wykorzystywać media elektroniczne i sieciowe systemy informacyjne. W ten sposób powstał model hybrydowy polskiej biblioteki akademickiej, stanowiący połączenie elementów biblioteki tradycyjnej z elementami biblioteki elektronicznej².

Określenia *biblioteka hybrydowa* pierwszy użył w 1996 roku S.A. Sutton, który scharakteryzował nowy model biblioteki, jako taki, gdzie „równowaga między informacją w

¹ A. Jacquesson, *Automatyzacja bibliotek: zarys historyczny, strategia, perspektywy*. Warszawa: Wydaw. Uniwersytetu Warszawskiego, 1999, s. 338.

² G. Piotrowicz, *Model hybrydowy współczesnej polskiej biblioteki akademickiej*, http://bg.p.lodz.pl/konferencja2004/pelne_teksty/piotrowicz.pdf.

wersji drukowanej i metainformacją w wersji cyfrowej przemieszcza się w kierunku mediów cyfrowych”³. Istnieje pogląd, że jest to biblioteka w stanie przejściowym – między tradycyjną a elektroniczną⁴.

Najważniejsze cechy biblioteki hybrydowej:

- automatyzacja znacznej części procesów bibliotecznych,
- gromadzenie oprócz zbiorów tradycyjnych również dokumentów elektronicznych,
- udostępnianie w sieci swoich katalogów i baz bibliograficznych,
- świadczenie usług informacyjnych poprzez platformy cyfrowe i pocztę elektroniczną, ułatwiające w miarę możliwości dostęp do baz pełnotekstowych.

Proces zmiany tradycyjnego modelu biblioteki na hybrydowy przebiegał różnie w różnych bibliotekach, w zależności od wielkości, struktury organizacyjnej i dostępnych środków finansowych. Przykładami bibliotek wprowadzających nowe technologie etapami są Biblioteki Instytutów Pedagogiki i Psychologii Uniwersytetu Wrocławskiego.

Pierwszym etapem były zmiany w warsztacie pracy pracowników zajmujących się gromadzeniem zbiorów. Rozwój Internetu i powstające strony domowe wydawców, hurtowni książek i księgarni internetowych dały nowe możliwości wyszukiwania i zamawiania nowości. Początkowo skromne informacje na stronach internetowych, z czasem zostały uzupełnione o spisy treści, recenzje, fragmenty tekstów i skany okładek. Pozwala to na kupno książek za pośrednictwem Internetu. Nie oznacza to jednak rezygnacji z przeglądania ofert hurtowni dostarczających książki do bibliotek czy też z wizyt w księgarniach, z którymi utrzymywany jest kontakt mailowy (np. przesyłane listy nowości). W tym wypadku tradycyjne i nowoczesne narzędzia pracy bibliotekarzy znakomicie się uzupełniają. Jednakże przy podejmowaniu decyzji o zakupie fizyczny, dotykowy kontakt z książką, którą można przekartkować, jest nie do przecenienia w porównaniu z obcowaniem z opisem i oglądem publikacji na ekranie monitora.

Drugim etapem wprowadzania nowych technologii w Bibliotece Instytutu Pedagogiki i Bibliotece Instytutu Psychologii była komputeryzacja opracowania księgozbioru. W tym wypadku merytoryczny nadzór Biblioteki Uniwersyteckiej, wprowadzającej nowe rozwiązania, które następnie wdrażane są w bibliotekach systemu biblioteczno-informacyjnego Uniwersytetu Wrocławskiego, odegrał, i nadal odgrywa, dużą pozytywną rolę. W 1995 r. Biblioteka Uniwersytecka rozpoczęła komputerowe opracowanie własnych

³ S. Czacharowska, *Internetowy system informacji edukacyjnej w bibliotekach pedagogicznych*, http://www.wbp.olsztyn.pl/bwm/3-4_06-ie/sys_inf.htm.

⁴ *Ibidem*.

nowych nabytków w systemie VTLS (Virtua), a od 1997 r. również tworzenie rekordów egzemplarza dla bibliotek specjalistycznych. W 1999 r. pracownicy obu bibliotek po odbyciu szkolenia w Bibliotece Uniwersyteckiej zyskali uprawnienia do samodzielnego wprowadzania rekordów egzemplarza dla już istniejących w bazie rekordów bibliograficznych w ramach retrokonwersji zbiorów. Z czasem podjęto w tych bibliotekach akcję zdobywania funduszy na prace zlecone, w których ramach Biblioteka Uniwersytecka wykonywała brakujące rekordy bibliograficzne. W wyniku procesu retrokonwersji, który trwa do dzisiaj, skomputeryzowane jest ok. 90% księgozbioru Biblioteki Instytutu Pedagogiki i 76% księgozbioru Biblioteki Instytutu Psychologii. Było to możliwe dzięki finansowemu wsparciu dyrekcji obu Instytutów, rozumiejących konieczność komputeryzacji zbiorów bibliotecznych. Jak ten proces wyglądał w poszczególnych latach przedstawiają tabelki.

Tab. 1. Retrokonwersja w Bibliotece Instytutu Pedagogiki

	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Liczba rekordów bibliograficznych	106	118	200	200	158	140	150	100	100	100	139
Liczba rekordów egzemplarza	3279	200	1521	2524	2205	1317	970	1243	567	548	588

Źródło: Sprawozdania roczne Biblioteki Instytutu Pedagogiki

Tabela 2. Retrokonwersja w Bibliotece Instytutu Psychologii

	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Ilość rekordów bibliograficznych	-	-	-	-	-	-	105	208	-	146	100
Ilość rekordów egzemplarza	-	220	45	-	25	53	956	670	1456	215	326

Źródło: Sprawozdania roczne Biblioteki Instytutu Psychologii

Biblioteka Instytutu Pedagogiki wcześniej rozpoczęła retrokonwersję zbiorów, było to możliwe dzięki pozyskaniu pracownika z wymaganymi uprawnieniami oraz od 2004 r. większej liczbie etatów, co pozwoliło na przeszkolenie dodatkowych osób, a co za tym idzie – zwiększenie możliwości systematycznego komputeryzowania zbiorów wstecz.

W Bibliotece Instytutu Psychologii, która od lat sygnalizuje problemy kadrowe, dopiero przyznanie czwartego etatu w grudniu 2003 r. i przeszkolenie drugiej osoby uprawnionej do tworzenia rekordów egzemplarza zaowocowało zwiększeniem opracowania w ramach retrokonwersji.

Kolejnym etapem unowocześnienia procesów bibliotecznych było uruchomienie w 2006 r. w Bibliotece Instytutu Pedagogiki, a w 2007 r. Bibliotece Instytutu Psychologii, modułu udostępniania programu VIRTUA. Tu trzeba nadmienić, że obie biblioteki skomputeryzowały się jako jedne z pierwszych bibliotek instytutowych, przed Biblioteką Instytutu Pedagogiki była tylko duża Biblioteka Wydziału Prawa, Administracji i Ekonomii, a przed Biblioteką Instytutu Psychologii biblioteki wydziałowe: Biblioteka Wydziału Chemii i Biblioteka Wydziału Nauk Społecznych. Dyrekcjom obu Instytutów również zależało na wprowadzeniu nowych rozwiązań, więc znalazły środki finansowe na zakup sprzętu komputerowego i partycypację w kosztach utrzymania systemu. Komputeryzacja udostępniania okazała się wielką zdobyczą i sukcesem, chwalonym przez wszystkich. Czytelnicy, bo składają zamówienia o dowolnej porze na książkę, która jest dostępna i nie muszą wypełniać rewersów, w każdej chwili mogą też sprawdzić stan swojego konta bibliotecznego, bibliotekarze – bo mają ułatwioną pracę. Tylko kiedy zdarza się awaria sprzętu, systemu bądź brak jest dostępu do Internetu, okazuje się, jak bezradni jesteśmy wobec zawodności nowoczesnych technologii. Nie można zamawiać komputerowo książek ani ich wypożyczyć bez zarejestrowania w systemie. Pozostaje więc przeprosić się z tradycyjnym korzystaniem z książek w czytelni i obcowanie z zapomnianymi już cokolwiek katalogami kartkowymi.

W Bibliotece Instytutu Psychologii na książki posiadające rekordy w bazie realizowane są prawie wyłącznie zamówienia z katalogu online, tylko nieliczna grupa pracowników naukowych woli jednak z przyzwyczajenia zamawiać za pomocą tradycyjnych rewersów, w przeważającej większości czytelnicy zadowoleni są z tego, że nie tracą czasu na wypełnianie druku i składają tylko podpis. W Bibliotece Instytutu Pedagogiki równolegle funkcjonują zamówienia elektroniczne i tradycyjne, ale planowana jest rezygnacja z formy papierowej w momencie skomputeryzowania 100% księgozbioru. Nie zrezygnowano z prowadzenia katalogów tradycyjnych. Głównym powodem są zbyt ogólne hasła przedmiotowe w rekordach bibliograficznych lub ich brak, co uniemożliwia wyszukiwanie online książek według kryteriów rzeczowych i szczegółowych zagadnień. Dodatkowo prowadzony jest katalog czytelni, stanowiący dużą pomoc w odnalezieniu poszukiwanej literatury. W tym przypadku postawiono na harmonijne dopełnianie się tradycyjnych katalogów kartkowych i nowoczesnych elektronicznych. W Bibliotece Instytutu Psychologii, wzorem Biblioteki Uniwersyteckiej, zdecydowano się na zamknięcie katalogów kartkowych, począwszy od 2009 roku.

Biblioteka Instytutu Pedagogiki w 2008 r. wdrożyła następny etap komputerowego opracowania zbiorów, czyli komputerowe opracowanie czasopism w systemie Virtua. Do katalogu OPAC wprowadzono zasoby wszystkich posiadanych czasopism. Pomimo dostępu online do wielu gromadzonych tytułów, czytelnicy chętnie wybierają wersję drukowaną, także z powodu możliwości wykonania odbitek kserograficznych (biblioteka nie oferuje możliwości wydruku z baz danych, aczkolwiek studenci mają do dyspozycji pracownię komputerową i Internet bezprzewodowy na terenie budynku). Biblioteka Instytutu Psychologii na swojej stronie internetowej udostępnia spis posiadanych tytułów czasopism wraz z zasobami jako własną bazę danych, niemniej planuje w najbliższym czasie wysłać pracownika do Biblioteki Uniwersyteckiej na szkolenie w zakresie tworzenia rekordu zasobu i pokazać swoje czasopisma również w systemie Virtua.

W bibliotece hybrydowej bardzo ważną rolę pełni witryna internetowa. Stanowi ona już nie tylko wizytówkę instytucji, ale organizuje dostęp do jej zasobów dla zdalnych użytkowników: „W bibliotece hybrydowej (...) oprócz użytkowników rzeczywistych, obsługą zostaje objęta cała społeczność rozproszonych wirtualnych użytkowników, zgłaszających się do niej zdalnie z globalnego środowiska sieciowego. Kontakt z tą grupą klientów biblioteki hybrydowej odbywa się zazwyczaj poprzez <bramę> prowadzącą do informacyjnej przestrzeni cyfrowej biblioteki, którą najczęściej stanowi witryna internetowa biblioteki”⁵.

Biblioteka Instytutu Psychologii poprzez swoją stronę domową organizuje dostęp do własnych baz danych (nowości Biblioteki – skany okładek nowych nabytków wraz opisem bibliograficznym, katalog czasopism), jak również do baz Biblioteki Uniwersyteckiej, w tym do katalogu OPAC i bazy publikacji pracowników Uniwersytetu Wrocławskiego. Z witryny Biblioteki można dostać się do licencjonowanych zasobów pełnotekstowych zagranicznych czasopism elektronicznych (platforma Ebscohost czy Science Direct). Oprócz pakietu podstawowego baz EBSCO, finansowanego centralnie, Instytut Psychologii prenumeruje specjalistyczne bazy danych, np. pełnotekstowe PsycArticles, PsycBooks, czy bibliograficzne, np. PsycInfo. Przewidywany jest dalszy rozwój strony domowej Biblioteki Instytutu Psychologii (m.in. formularz „zapropnuj książkę”).

Dostęp do baz EBSCO czy Konsorcjum Springera, pełnotekstowy dostęp do wielu czasopism polskich i zagranicznych stwarza nową jakość w zdobywaniu informacji. Pojawia

⁵ G. Piotrowicz, *Biblioteki naukowe wobec kulturowych i cywilizacyjnych potrzeb społeczeństwa*, http://www.ml.put.poznan.pl/2005/pdf/1_3.pdf.

się tutaj inny problem – konieczność przygotowania użytkowników bibliotek do umiejętnego wykorzystywania oferowanych źródeł informacji. W tym kontekście nie sposób nie docenić funkcji edukacyjnej biblioteki. W Instytucie Pedagogiki odbywają się na początku każdego roku akademickiego szkolenia studentów zarówno stacjonarnych, jak i niestacjonarnych. Prezentowana jest strona internetowa Biblioteki Uniwersyteckiej, zasady wyszukiwania i zamawiania potrzebnych książek i czasopism. Omawiane są także podstawowe bazy danych i prezentowane możliwości dostępu online do czasopism. Studenci pedagogiki niestety nie wykorzystują w pełni tych możliwości, jedynie niewielki procent studentów III roku studiów uzupełniających (a więc osoby piszące prace magisterskie) korzystało z recenzowanych źródeł elektronicznych. Jest to wyzwanie dla bibliotekarzy – upowszechnić wiedzę o źródłach cyfrowych i umiejętności ich wykorzystywania. W Bibliotece Instytutu Pedagogiki wprowadzanie nowych technologii wiąże się z koniecznością szkolenia pracowników, tak aby mogli wykonywać wszystkie czynności i zastępować się wzajemnie.

W skład biblioteki hybrydowej, oprócz zbiorów drukowanych, katalogów, e-czasopism, e-książek, baz danych wchodzi również biblioteka cyfrowa, czyli cyfrowe zasoby, cyfrowe gromadzenie i cyfrowe udostępnianie. Zasoby cyfrowe to teksty elektroniczne, bazy danych, multimedia, dokumenty zdigitalizowane, które fizycznie mogą być umieszczone na jednym lub wielu serwerach. Tym, co odróżnia tworzenie tego zasobu od przypadkowego zbioru dokumentów dostępnych w sieci, jest świadomość jego twórców, że ich zasoby będą częścią pewnej całości. Za tworzonymi zasobami podąża ich opracowanie w postaci szeregu elektronicznych katalogów, indeksów i/lub baz danych oraz zdalny dostęp do elektronicznego dokumentu poprzez elektroniczną metainformację. Właśnie te trzy elementy tworzą bibliotekę cyfrową⁶.

Wyzwaniem na przyszłość jest stworzenie kolekcji specjalistycznych Pedagogika i Psychologia w Bibliotece Cyfrowej Uniwersytetu Wrocławskiego. Wymaga to spopularyzowania idei wśród pracowników naukowych, przełamania niechęci do rezygnacji z praw autorskich, przekonania do korzyści płynących z umieszczenia publikacji w zbiorach cyfrowych⁷. Należy również rozwiązać problemy organizacyjne – w bibliotekach o niewielkiej liczbie etatów i braku odpowiednich pomieszczeń trudno wydzielić dodatkowe stanowisko pracy dla bibliotekarza cyfrowego. W obu bibliotekach prace są już

⁶ A. Radwański, *Biblioteka wirtualna - problemy definicyjne*,
<http://www.oss.wroc.pl/biuletyn/ebib08/radwan.html>.

⁷ H. Holender, *Strach przed biblioteką. Cyfrową*, „Forum Książki”, nr 1/2010, s. 8–9.

zaawansowane (zostało zawarte porozumienie pomiędzy dyrekcjami Instytutu Pedagogiki i Biblioteki Uniwersyteckiej o stworzeniu Pedagogicznej Biblioteki Cyfrowej UWr, gotowa jest charakterystyka kolekcji i jej logo, odbyło się wstępne szkolenie pracownika – w niedługim czasie wprowadzona zostanie pierwsza publikacja).

Biblioteki Instytutów Pedagogiki i Psychologii jako biblioteki hybrydowe w swojej działalności łączą elementy biblioteki tradycyjnej i elektronicznej. Konieczność stałego doskonalenia form i sposobów działania poniekąd zmusza do wykorzystywania nowych technologii, do stałego podwyższania kwalifikacji przez bibliotekarzy, do otwarcia na nowe rozwiązania, do przygotowywania użytkowników do korzystania nie tylko z tradycyjnych, ale i elektronicznych zasobów.

Bibliografia:

- Czacharowska S., *Internetowy system informacji edukacyjnej w bibliotekach pedagogicznych*, http://www.wbp.olsztyn.pl/bwm/3-4_06-ie/sys_inf.htm (link zweryfikowano 15.11.2010).
- Holender H., *Strach przed biblioteką cyfrową*, „Forum Książki” nr 1/2010.
- Jacquesson A., *Automatyzacja bibliotek: zarys historyczny, strategia, perspektywy*. Warszawa: Wydaw. Uniwersytetu Warszawskiego, 1999.
- Maciejewska Ł., Urbańczyk B., *Użytkownik biblioteki akademickiej wobec oferty elektronicznych usług bibliotecznych*, www.ptin.org.pl/konferencje/10_forum/.../Maciejewska_Urbanczyk.pdf (link zweryfikowano 12.06.2010).
- Piotrowicz G., *Biblioteki naukowe wobec kulturowych i cywilizacyjnych potrzeb społeczeństwa*, http://www.ml.put.poznan.pl/2005/pdf/1_3.pdf (link zweryfikowano 15.11.2010).
- Piotrowicz G., *Model hybrydowy współczesnej polskiej biblioteki akademickiej*, http://bg.p.lodz.pl/konferencja2004/pelne_teksty/piotrowicz.pdf (link zweryfikowano 15.11.2010).
- Radwański A., *Biblioteka wirtualna - problemy definicyjne*, <http://www.oss.wroc.pl/biuletyn/ebib08/radwan.html> (link zweryfikowano 15.11.2010).
- Sprawozdania z działalności Bibliotek Instytutów Psychologii i Pedagogiki za lata 1999–2009.

Elżbieta Sipa-Pachota

Biblioteka Instytutu Filologii Polskiej
Uniwersytet Wrocławski

Blaski i cienie bycia biblioteką hybrydową na przykładzie Biblioteki Instytutu Filologii Polskiej Uniwersytetu Wrocławskiego

Abstrakt: *Krótkie przedstawienie Biblioteki IFP we Wrocławiu. Skrócona historia jej komputeryzacji i dołączenia do grona bibliotek zwanych hybrydowymi. Kilka pomysłów na to, aby Biblioteka IFP, zachowując hybrydowy czynnik ludzki, stała się biblioteką w pełni skomputeryzowaną.*

Lokalizacja, kadra, zasoby

Biblioteka Instytutu Filologii Polskiej [dalej: Biblioteka IFP] znajduje się przy placu Nankiera 15 – naprzeciw Hali Targowej, w budynku wchodzącym w skład zabudowań będących niegdyś klasztorem Premonstrantów. Jest to zabytkowy budynek, a biblioteka zajmuje w nim m.in. barokową salę imienia Władysława Nehringa. Obecnie główny zrąb pomieszczeń bibliotecznych jest usytuowany na parterze budynku (6 sal) oraz w jednej sali na I piętrze. Łączna powierzchnia wynosi 731 m². W Bibliotece IFP jest zatrudnionych osiem osób.

Wielkość księgozbioru druków zwartych wynosi 126 331 woluminów, które są umieszczone w dwóch miejscach: magazynie oraz w lektorium – z wolnym dostępem do księgozbioru oraz 729 wol. nieopracowanych jeszcze darów¹. Biblioteka ma wydzielony księgozbiór książek wydanych w od XIX i XX wieku do 1945 r. Ten księgozbiór jest udostępniany czytelnikom jedynie na terenie czytelni. Druki ciągłe to 735 tytułów w 10 958 wol.

Krótką historią przeobrażania w biblioteką hybrydową

Bycie biblioteką instytutową ma swoje konsekwencje. Taka biblioteka nie tylko wykonuje wszystkie czynności związane z samą działalnością stricte biblioteczną, ale również uczestniczy w życiu i pracy swojego Instytutu. W roku 2001 pracownicy biblioteki nie tylko przeprowadzili szkolenia biblioteczne dla studentów pierwszego roku, ale również uczestniczyli w przygotowaniu i opracowaniu materiałów bibliograficznych do *Warsztatu*

¹ Wszystkie dane podawane w tym opracowaniu wzięte są z tabelki do sprawozdania rocznego Biblioteki Instytutu Filologii Polskiej – te akurat za 2009 r.

bibliograficznego badacza literatury dla dzieci i młodzieży pod red. prof. Ryszarda Waksunda oraz w przygotowaniu i opracowywaniu bibliografii zmarłych pracowników Instytutu Filologii Polskiej do księgi jubileuszowej. Bibliotekarze brali udział w kilkudniowych kursach dotyczących zamówień publicznych. Zajmowali się sporządzeniem protokołu ok. 1000 prac magisterskich z lat 1994–2000, które posegregowano, popakowano i przekazano do Archiwum Uniwersyteckiego. Dokonano wyceny i sklasyfikowano rzeczowo 330 dzieł dotyczących XIX-wiecznej sławistyki i przekazano je do Instytutu Filologii Słowiańskiej. W związku z remontem Instytutu przeniesiono księgozbiór do obecnie zajmowanych pomieszczeń. Te wszystkie prace wykonano przy obciążeniach indywidualnymi obowiązkami i dyżurami.

Właściwie to należałoby zastanowić się, od którego momentu można mówić o hybrydyzacji w Bibliotece Instytutu Filologii Polskiej.

Najczęściej brane są trzy czynniki powodujące powstanie bibliotek hybrydowych. Pierwszym czynnikiem jest, cytując, „pojawienie się hybrydowych środowisk informacyjnego i edukacyjnego, charakteryzujących się ogromną różnorodnością”². Biblioteka IFP odczuła to w 1989 roku, w momencie przeobrażeń politycznych oraz zakupu pierwszego komputera PC 486, wykorzystywanego jako baza komputerowa Przewodnika Bibliograficznego i Bibliografii Zawartości Czasopism. Raz w miesiącu z Biblioteki Narodowej przysyłano dyskietki w programie MAK i ich zawartość była wprowadzana do pamięci tego komputera. Środowiska akademickie, pragnące szybszego dostępu do wiedzy, musiały zaspokoić tylko te skąpe bazy danych. Ale ta baza była wykorzystywana zarówno przez naukowców, jak i bibliotekarzy, mogących nieco szybciej, niż wertując całe roczniki, odnaleźć żadaną informację. Był to również początek elektronicznej informacji naukowej w Bibliotece IFP.

W 1993 roku zakupiony został drugi komputer Pentium 120 o pojemności 2 GB i to z kolorowym ekranem. Ponieważ w Bibliotece IFP nie było wówczas Internetu, służył do redagowania pism, katalogowania własnego (WORD 6.0), a rok później wykorzystano go do utworzenia listy czasopism, która uzupełniana, służy do dzisiaj.

Drugim czynnikiem jest dostępność bibliotecznych zasobów poprzez Internet. W naszej bibliotece stało się tak w 1995 roku. Było to związane z faktem katalogowania w systemie komputerowym VTLS przez Bibliotekę Główną nowych nabytków druków zwartych BIFP. Rozpoczęto katalogowanie dwutorowo: tradycyjne, katalogowanie własne i elektroniczne w BU, gdzie tworzono rekordy bibliograficzne i rekordy egzemplarza. I tak, pomimo braku

² G. Piotrowicz, *Model współczesnej polskiej biblioteki hybrydowej*. Dostęp online 13.06.2010, godz. 19.35: http://bg.p.lodz.pl/konferencja2004/pelne_teksty/piotrowicz.pdf.

odpowiedniego sprzętu i wyszkolonych kadr, dzięki centralnemu katalogowaniu, Biblioteka IFP miała już tworzony internetowy księgozbiór.

Ostatni czynnik brany pod uwagę przy bibliotece hybrydowej to nowoczesny sprzęt, który pozwala na korzystanie z zasobów sieci internetowej, oczywiście zakładając jej dostępność. Ten dostęp nasza biblioteka uzyskała nareszcie w 2002 roku, w chwili przeniesienia biblioteki na parter do pierwszej nowo wyremontowanej sali 21b.

Do 2004 roku na stanie biblioteki były 2 komputery, 2 drukarki: laserowa i igłowa, oraz 3 maszyny Optima (w tym jedna starszego typu). Od tego też roku biblioteka posiada własną stronę internetową <http://www.ifp.uni.wroc.pl>, a pracownicy mają swoje służbowe konta mailowe. Wtedy na stanie biblioteki były już 4 komputery, z czego na 2 był zainstalowany program Virtua.

W roku 2006 zapadła ostateczna decyzja, co do sposobu wprowadzenia księgozbioru biblioteki do sieci internetowej. Ówczesny kierownik dr Aleksander Kuzik proponował władzom Instytutu Filologii Polskiej zdigitalizowanie całego księgozbioru na wzór katalogów Praskiej Biblioteki lub Biblioteki Ossolineum, jednocześnie nie rezygnując z wprowadzania rekordów egzemplarza w programie Virtua. Niestety, propozycja przerastała możliwości finansowe Instytutu. Biblioteka próbowała pozyskać fundusze unijne, ale bez powodzenia. Marzenia bibliotekarzy skończyły się na zainstalowaniu sieci internetowej w całej Bibliotece oraz miesięcznym przeszkoleniu w Bibliotece Uniwersyteckiej jednej osoby w zakresie rekordu egzemplarza w 2007 roku.

I tak Biblioteka Instytutu Filologii Polskiej, przygotowując kadry na licznych kursach i szkoleniach komputerowych, doczekała momentu, który pozwolił jej wejść w grono innych w pełni rozhybrydowanych bibliotek.

Stan obecny: zaawansowanie hybrydyzacji zbiorów

Obecnie w Bibliotece IFP jest 7 stanowisk komputerowych do pracy własnej, z dostępem do Internetu plus stanowisko komputerowe w Czytelni do udzielania informacji. Po przetargu na stanie biblioteki jest 8 komputerów – 3 Celerony 1000 z systemem operacyjnym Windows 2000 i 5 komputerów Pentium (R) Dual-Core CPN, E 5400 @ 2,7 GB z pamięcią RAM 2GB i systemem operacyjnym Windows 7.

Dostęp do sieci internetowej pozwala na swobodne korzystanie z wszelkich zasobów i usług, jakie są oferowane online. Biblioteka wykorzystuje je do udzielania informacji bibliotecznych – dotyczących książek instytutowych i bibliograficznych. Np. dla polonistów bardzo ważne są wszelkie bazy Biblioteki Narodowej, a szczególnie dostęp do baz

Przewodnika Bibliograficznego i Bibliografii Zawartości Czasopism, Polskiej Bibliografii Literackiej lub Bibliografii Estreichera, a także możliwość skorzystania z internetowych baz np. NUKAT, KARO oraz innych polskich czy zagranicznych baz dostępnych poprzez portal Biblioteki Uniwersyteckiej. Kadra biblioteczna jest przeszkolona w wyszukiwaniu źródeł informacji, jak i samych informacji w zasobach Internetu.

Ceny niektórych baz są zbyt wysokie dla mniejszych bibliotek, a ich zawartość nie zawsze przekonywała do zakupu. Np. w 2006 roku propozycja Ibuka odpłatnego dostępu do baz treści książek z zakresu humanistyki, które miały być interesujące dla studentów jako ekwiwalent wypożyczeń (coś w rodzaju skryptorium), okazała się zbyt mało atrakcyjna i wygórowana cenowo dla władz Instytutu.

Druki zwarte i druki ciągłe

Obecnie w bibliotece zatrudnione są trzy osoby tworzące rekord egzemplarza dla książek, w tym Małgorzata Winnicka, kierownik Biblioteki IFP, która z racji swoich obowiązków kierowniczych nie w pełni może uczestniczyć w tworzeniu takich rekordów.

Trwa akcja odzyskiwania zbiorów wypożyczonych przez pracowników naukowych w celu wprowadzenia ich sygnatur do katalogu komputerowego. Od października 2009 roku opracowano we własnym zakresie 5322 rekordy egzemplarza. To dużo, biorąc pod uwagę konieczność uczestniczenia biblioteki w życiu Instytutu.

Dotychczas dzięki katalogowaniu centralnemu przesyłano świeże nabytki książkowe do Biblioteki Głównej, gdzie je inwentaryzowano i katalogowano, tworząc rekord bibliograficzny. W związku z przesunięciem obowiązku inwentaryzacji zbiorów na biblioteki specjalistyczne – tylko dwie osoby przeszły przeszkolenie w zakresie tworzenia rekordu egzemplarza. Jak sprawnie będzie to przebiegało, dowiemy się w 2011 roku, co pozwoli na dalsze prognozy i ewentualne zmiany organizacji pracy.

W 2009 roku osoba zajmująca się opracowaniem czasopism została przeszkolona w Bibliotece Uniwersyteckiej w zakresie tworzenia rekordu zasobu. Od czerwca 2009 do czerwca 2010 roku powstało 106 rekordów zasobu dla 4950 woluminów. Ukończone jest tworzenie rekordów zasobów dla czasopism gromadzonych na bieżąco.

Oprócz dostępu do płatnych zagranicznych baz czasopism wykupywanych przez Bibliotekę Uniwersytecką, Biblioteka IFP korzysta z propozycji wydawnictw w ofercie Open Access.

Życzenia i prognozy

Wydaje się, że dzięki umieszczeniu biblioteki na parterze stała się ona bardziej dostępna dla osób niepełnosprawnych. Niestety prócz usytuowania brakuje podjazdu do wypożyczalni i jej powierzchnia jest zbyt mała, a katalogi tradycyjne mało dostępne dla osób na wózkach inwalidzkich. Dzięki dostępności coraz większej części księgozbioru w Internecie, brak posiadania dostosowań dla niepełnosprawnego czytelnika nie powinien być tak dokuczliwy. Katalogi tradycyjne zostaną przeniesione w nowe miejsce, które powinno być bezpieczne, dzięki monitoringowi, jaki został założony na terenie całego budynku. Będą one dostępne do momentu wprowadzenia całego księgozbioru do internetowej bazy. Na ich miejsce planowane jest zainstalowanie komputerów do zamawiania księgozbioru poprzez sieć internetową. Zamierza się uruchomić moduł wypożyczeń jeszcze w roku 2010.

Brakuje sieci wewnętrznej w bibliotece, która pozwoliłaby na korzystanie z baz poprzez Internet. Obecnie, pomimo że w Czytelni znajdują się stanowiska z dostępem do Internetu, to wykorzystywane są przez studentów jedynie do pracy na laptopach, bez podłączania do sieci. Jest to oczywiście możliwe, ale Zarządzenie Rektora nr 29 z 2010 roku dokładnie określa, w jaki sposób można korzystać z Internetu na terenie Uniwersytetu. Budynek Wydziału Filologicznego – gdzie znajduje się nasza biblioteka – również oplata jedna z sieci internetowych wchodząca w skład całej sieci uniwersyteckiej. Nie jest to tzw. WiFi, czyli bezprzewodowa sieć internetowa, ale konwencjonalna sieć kablowa umożliwiającą administratorowi pewną kontrolę nad komputerami podłączonymi do niej. Osoby korzystające ze stanowisk komputerowych winny być ewidencjonowane w trosce o możliwość szybkiego wykrycia jakiegoś nadużycia wymienionego w zarządzeniu.

Sprawę ułatwiłoby kilka komputerów dla czytelników, podłączonych do Internetu nawet bez sieci wewnętrznej. Innym dobrym rozwiązaniem byłoby posiadanie laptopów wypożyczanych czytelnikom biblioteki.

Sprawą priorytetową jest skatalogowanie komputerowe całego księgozbioru. Najlepiej byłoby zdobyć pieniądze i zatrudnić czasowo kilka osób katalogujących. Do tego przeszkolić wszystkie osoby pracujące w bibliotece, oprócz magazyniera, i ustanowić to głównym celem na najbliższe lata. Przy specyfice biblioteki instytucyjnej, czyli pracy własnej, dyżurach, przypadkach losowych (np. choroba), zaangażowanie pracowników w tę pracę może nie być imponujące, ale sądzę, że znaczące.

